

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΛΕΥΚΟΣΙΑ-ΚΥΠΡΟΣ

ΕΤΟΣ ΙΖ'

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ, 1952

ΑΡ. 200

ΛΙΒΕΛΛΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΡΩΜΑΝΤΙΚΟ ΣΕΛΗΝΟΦΩΣ

Παμπάλαιο πρᾶο φεγγάρι τοῦ Καπιτωλίου καὶ τῶν Βερσαλλιών,
Ἰαθέρη τ' οὐρανοῦ, Γαλεότῃ τοῦ ἐπιγείου σου εἰδυλλίου,
ὁ ἀπάχης σὲ μου τζῶνει κι' ἡ γκριζέτα τῶν λευκῶν νυχτῶν,
μὰ σ' εὐλογεῖ ὁ πάστωρ τοῦ καθολικοῦ σεμιναρίου.

Ἡ ὀμίχλη τοῦ Λονδίνου μὲ γάζα ὠχρὴ σὲ φασκιοδένει
λερὸ φακίολι στ' ἀποπληκτικό σου προσωπεῖο
στὴν βαθυκύανη μπέρτα του ὁ πολίσμαν τ' ἀγαλμα τῆς Σιωπῆς παρασταίνει,
κι' ὕπουλο τὸ Μαλαίιο γλυστρά μὲς τὴν κατάχλια πλοῖο.

Βρέχει ἀσημένια πούπουλα, μαδάει φεγγαρογιούλια,
σποινὴ ὕμναιου, μελόδραμα στ' ἄη Μάρκου τὸ κανάλι,
καὶ ραίνει μὲ ἄσπρα γιασεμιά τοῦ Αἰγαίου τ' ἄσπρα πεζούλια
καὶ γράφ' ἰάμβους καὶ ψαλμούς στὸ Ἴόνιον καταγαλί.

Μαλαματένιο μενταγιὸν κρεμιέται στὸν μελαχροινὸ λαιμὸ
τῆς Καρμενθίτας, ποῦ ἀνεμίξει στὴν Βαλένθια τὴ μαντήλια,
φεγγάρι, ποῦ ἀναδίνεις τὸν παλῆ φριχτὸ ρευματισμὸ
στὸ γόνατο τοῦ γηραλέου Βαρώνου Μαυδρεπήλια.

Χαλκομανία σὲ κάρτ-ποστάλ, τοπίο, κλισὲ στὴν πάμπα,
πούδρα ποῦ πασπαλίζεις τὴν Μπατερφλάυ στὴ Γισσιθάρα,
οἶστρε, ποῦ ἄλλοφρονεῖς τὸν Κουβαλὸ π' ὀρχεῖται σάμπα
μ' ἀργεντινὸ ταμποῦρλο καὶ κιθάρα!

Νεκρὸ, ἀσαβάνωτο, ρικνὸ φεγγάρι τοῦ Ἀρκτικοῦ
ποῦ ναῦρει κάσα ὁ Ἑσκιμῶς νὰ σ' ἐνταφιάσει;
Γελοία γκριμάτσα στὴ μορφὴ τοῦ καννιβάλου τροπικοῦ,
φεγγάρι ποῦ ἀσελεγεῖ μὲ τοὺς κυνοκεφάλους μὲς τὰ δάση!

Φεγγάρι ὠμό, σαδιστικό, ποῦ οἰστροηλατεῖς τὸ Ἄμωκ
τοῦ ἰνδοκινέζου καὶ συνθέτεις τὴν δακρῦθρεκτη σελίδα,
ἄγριε Βοτάν στὸ πέλαγο, Βαρδιάνε τῶν λιμενοντόκ,
στ' ἀναστρο χάος τῶν γιγάντων πλανητῶν μιά μικροσκοπικὴ πυγολαμπίδα!

ΠΑΥΛΟΣ ΚΡΙΝΑΙΟΣ

ΟΙ ΓΙΟΙ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ

Οἱ γιοὶ τῶν ἀνθρώπων
περιμένουν μὲ τὰ δρεπάνια στὰ χέρια
τὸν ἄγονο θερισμὸ,
μὲ τὰ ταγάρια τους στὴν πλάτη τὸ λιομάζωμα.
Οἱ χορταριασμένες αὐλές, πνιγμένες στὶς τσουκνίδες,
ξεχάσαν τὸ θῆμα σου, πολύχρονη πολεμιστὴ.
Κάπου μακριὰ καποῖος κόκορας βαρᾶ ἐγερτήριο.

Πίσω ἀπ' τοὺς λόφους εἶναι τὰ καταστραμμένα χωριά,
 Οἱ μύλοι μὲ τὰ σπασμένα φτερά,
 οἱ σταματημένες μυλόπετρες,
 τὰ πεινασμένα κοπάδια...

Χωρὶς πράσινες ἐλπίδες ἔμειαν τὰ χέρσα χωράφια,
 ἔρημος τόπος χωρὶς αἷμα καὶ γλῶη καὶ καρδιά.
 Οἱ γυναῖκες μὲ τὰ θλιμμένα τσιμπέρια
 τί καρτεροῦν κάτω ἀπ' τὰ γκρεμισμένα του σπίτια,
 μὲ τὰ μάτια πρὸς τὴ θάλασσα
 καὶ τὰ χέρια τους σταυρωμένα στὸ στήθος ;...

Στὶς πολιτεῖες χωνεύουν τ' ἀδύνατα, πεινασμένα παιδιά.
 Μέσ' ἀπ' τὰ ντυθάρια, πῶς νάβγει ὁ πόνος, ὁ βόγγος ;
 Στὰ χωριά πού γεμίσανε πάλι
 πελεκοῦν οἱ ἄντρες τὰ βράχια,
 σπάζουν λιθάρια μέσ' τὸ καταμεσήμερο.
 Στὶς αὐλὲς οἱ χωριάτισσες λιάζουν τ' ἀραποσίτια.
 "Ἐχουν ἀκόμα στὶς στάμνες λίγο νερό,
 πῶς νὰ λυγίσουν τὴ μέση ;
 Πῶς νὰ φορτωθοῦν τὴ βαρέλα ;
 "Ἐχουν τὸ στόμα τους ξερό,
 τὰ μάτια χωρὶς δάκρυα
 καὶ τὰ θυζιά χωρὶς γάλα...

ΓΙΣΚΙΟΣ ΠΡΙΝΑΡΗΣ

ΔΙΑΣΚΕΔΑΣΗ

Φέρτε μου ἀκόμα ἓνα περιστέρι,
 πού τὸ πλατάγισμα τῶν φτερούγων του
 νὰ μὲ πασπαλίζει μὲ χρυσόσκονη.

Φέρτε μου τὸ ποτήρι,
 πού διηγεῖται
 τοὺς ἔρωτες τῶν αἰθέρων
 καὶ τὰ ὄργια τῶν ὑπογείων.

Μᾶς ἔμεινε μιὰ μέρα.

Σ' αὐτὸ τὸ κυνήγι
 θὰ ρίξουμε τὴ σαίτα μας
 σ' ὅ,τι ἐπίμονα ἀπωθήσαμε
 ματώνοντάς τρυφερὲς ἐπιθυμίες μας.

Κάπελα!

Βάλε τὸ σκοῦφο τὸν ψηλό,
 τὸ γέλοιο σου τὸ χαρωπό,
 κ' ἔλα!

Θ' ἀνάψει γλέντι,
 δὲν ἔχομε ἀφέντη.

Τὰ κουμπιά τῶν φορεμάτων μας,
 αὐτὰ τὰ κουμπιά τῆς προσοχῆς καὶ τῆς ἐγκράτειας,
 τὰ ὀρόσημα τῆς δουλείας μας,
 τίς κεφαλές τῶν καρφιῶν
 πού τὸ καθένα τους ἔχει καρφωμένη μιὰ σφαδάζουσαν ἐπιθυμία μας,
 θὰ τὰ ρίξουμε σ' ἓνα ποτήρι κρασί.
 Εἶναι τόσος καιρὸς πού θέλουμε νὰ σχίσουμε τίς φορεσιές μας,
 ἀφοῦ ἡ ζωὴ μας ὡς τώρα ἦταν γεμάτη ἐπικίνδυνες ὑποχωρήσεις.

«Ἴδου ἓνας τρελλός,
 πού θ' ἀρχίσει νὰ σκίζεῖ τὰ ροῦχα του»,
 λέει ἀντίκρου ὁ στωϊκός.

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ

Α Π Ο Ψ Ε Ι Σ

ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΑ ΠΕΖΑ

Ο σύντομος φιλολογικός απολογισμός, πούχαμε κάμει στο προηγούμενο τεύχος τῶν «Κυπριακῶν Γραμμάτων», κατέδειξεν, —ὅπως θὰ θυμούνται οἱ ἀναγνώστες μας— ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τὴ σημαντικὴ καθυστέρηση τοῦ παραουσιάζει ὁ πεζὸς μας λόγος, κί' ἰδιαίτερα ἡ διηγηματογραφία μας. Ἡ καθυστέρηση αὐτὴ εἶναι, ὡς ἓνα σημεῖο, ἐνδεικτικὴ τῆς ἀνωριμότητος τῆς ἐν γένει λογοτεχνικῆς μας παραγωγῆς, ἀλλὰ καὶ χαρακτηριστικὴ τοῦ ἑρασιτεχνισμού καὶ τῆς συμβατικότητος, μὲ τὴν ὁποῖαν, οἱ περισσότεροί, θεωροῦμε —ἀπὸ τῆς φιλολογικῆς, βέβαια, πλευρᾶς— τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς μας καί, γενικώτερα, τοῦ τόπου μας.

Εἶναι γεγονός, ὅτι ἐλάχιστοι ἀπὸ τοὺς ποιητῆς μας μπόρεσαν νὰ ξεπεράσουν τὰ ὅρια τῆς ἀτομικῆς τέχνης καὶ νὰ μᾶς δώσουν ἔργο συνθετικώτερο καὶ καθολικώτερο. Οἱ περισσότεροί ἐμείναν προσηλωμένοι στὸν ὑποκειμενικὸ παράγοντα τῆς τέχνης, καὶ κατανόησαν τὴν ἔμπειυσή τους μέσα στὸ μικρόκοσμο τῆς προσωπικῆς τους αἰσθηματολογίας καὶ συγκίνησης. Δὲν εἶδαν τίποτε ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀπογοητεύσεις, τὶς χίμαιρες, τὰ ὄνειρα καὶ τὶς κλάψεις τῆς δικῆς τους ζωῆς καὶ μ' αὐτὸ τὸ ὕλικό —ὅπως ἦταν φυσικό— ἔκτισαν τὸ καλὸ τῆς τέχνης τους σὲ μιὰν «ῥαίαν» ἴσως «ἐρημικὴν ὄχθη», ἀλλὰ πάντως μακριὰ ἀπὸ τὰ σφύζοντα σταυροδρόμια καὶ τὰ συγκρουόμενα ρεύματα τῆς σύγχρονης ζωῆς. Σήμερα ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ δικαιολογηθῆ μιὰ τέτοια ἀντίληψη τῆς τέχνης. Στὴν ἀνήσυχη ἐποχῇ μας ὁ καλλιτέχνης δὲν μπορεῖ ν' ἀντιμετωπίζει τὴ ζωὴ παθητικὰ κί' οὐδέτερα, ἀλλ' ἀπεναντίας, ὀφείλει νὰ μᾶς δίδει μὲ τὸ ἔργο του τὸ γνώμονα τῆς φιλοσοφικῆς κί' αἰσθητικῆς τῆς θεώρησης. Τὴν ἐπαφὴ αὐτὴ μὲ τὴ σύγχρονη Κυπριακὴ καί, γενικώτερα, τὴ σύγχρονη Ἑλληνικὴ ζωὴ, μπορεῖ πολὺ εὐκολώτερα ἀπὸ τὴν ποίηση νὰ μᾶς τὴ δώσει ὁ πεζὸς λόγος. Τὸ πεζογράφημα ἀπαιτεῖ ἐκτασίαν καὶ σύνθεσιν, καὶ κατ' ἀνάγκην στηρίζεται σὲ καθολικώτερο θέμα καὶ σὲ μιὰ πῶς συγκεκριμένη καὶ θετικὴ μορφή λόγου, παρά ἢ ποίηση. Κί' αὐτὸ εἶναι, ἀκριβῶς, ὅ,τι μᾶς χρειάζεται ἐδῶ στὴν Κύπρο σήμερα: Νὰ περάσουμε ἀπὸ τὸ στάδιο τῆς ἀτομικῆς τέχνης στὴν καθολικὴ. Νὰ προχωρήσουμε, μέσ' ἀπὸ τὰ ἀτομικά, στὰ λαογραφικά κί' ἠθογραφικά μας ἐνδιαφέροντα, κί' ἀπ' ἀπ' ἐκεῖ πρὸς τὸ διήγημα καὶ τὸ μυθιστόρημα ἰδεῶν. Νὰ στραφοῦμε πρὸς τὴν ἐσωτερικὴ ζωὴ τῆς ὁμάδας καὶ νὰ δώσουμε σὲ μιὰ καθολικώτερη σύνθεσιν τὴν ἀνησυχίαν τῆς γενεᾶς μας τὴν πίστη, τὶς ἰδέες καὶ τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας, ἀποκρυσταλλώνοντάς τα στὴν πῶς συγκινημένη καὶ χαρακτηριστικὴ μορφή τους, καὶ προβάλλοντάς τα, μέσ' ἀπὸ τὴ φυσικὴ καὶ πηγαία ροὴ τους, μὲ τὴ μαγικὴ δύναμη καὶ τὴν ὁμορφίαν τοῦ ἐντεχνίου πεζοῦ λόγου.

Βέβαια δὲν ὑποτιμοῦμε τὴν ποίηση. Ὁ ποιητικὸς λόγος μπορεῖ νὰ ὠθήσει στὰ ἀκρότατα ὅρια τῆς συγκίνησης καὶ στὴν θαυμάτων εὐσία τῆς ἰδέας. Μὰ αὐτὸ εἶναι ἱκανότης καὶ προνόμιο μόνο τῶν μεγάλων ποιητῶν. Ἀντίθετα, ὁ πεζὸς λόγος παρέχει σὲ πολὺ περισσότερους τὶς δυνατότητες γιὰ μιὰ θετικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ φαινομένου τῆς ζωῆς, κί' ὄχι ἀπλῶς στὶς στιγμιαῖες ἐκδηλώσεις καὶ ἐξάρσεις του, ἀλλὰ σὲ διαρκέστερες ἐνότητες καὶ συνθέσεις.

Περισσότερα πεζά, λοιπόν! Αὐτὸ πρέπει νᾶναι τὸ σύνθημά μας. Μόνο ἔτσι θὰ μπορέσουμε νὰ ξεφύγουμε ἀπὸ τὸν ἀτομικιστικὸ χαρακτήρα τῆς τέχνης μας, καὶ νὰ συλλάβουμε τὸ ἐπικό, τὸ ἠρωϊκὸ στοιχεῖο τῆς ζωῆς, ποῦ ὑπάρχει τόσο πολὺ διάχυτο γύρω μας. Περισσότερα πεζά, σημαίνει, ὅμως, περισσότερη καταίωση, περισσότερη ἀγάπη, περισσότερη ἐργασία, περισσότερο μόχθο. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ καὶ πεζογραφία ἄξια λόγου θὰ δημιουργηθῆ, ἀλλὰ κί' ἢ ποίησή μας, παράλληλα μ' αὐτὴν, θὰ ἐξυψωθῆ καὶ θὰ προδεύσει.

Περισσότερα πεζά, λοιπόν! Ἄς εἶναι αὐτὸ τὸ σύνθημα τοῦ νέου φιλολογικοῦ μας ἔτους. Περισσότερα πεζά...

ΝΙΚΟΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗΣ

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΑ ΛΑΪΚΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Ἡ σημασία πού ἔχουν τὰ λαϊκὰ παραμύθια γιὰ τὴ μελέτη τοῦ χαρακτήρα καὶ τῶν δημιουργικῶν δυνάμεων τοῦ λαοῦ ἔχει κατανοηθεῖ παντοῦ ἀπὸ καιρὸ. Γι' αὐτό, καὶ γι' ἄλλους λόγους, πλῆθος εἶναι οἱ ἐργασίες, συλλεχτικές κ' ἐρευνητικές, πού ἔγιναν καὶ γίνονται γιὰ τὰ παραμύθια τῶν διαφόρων λαῶν, τόσο σὲ στενὲς περιοχὲς ὅσο καὶ σ' εὐρύτερες. Τὰ ἑλληνικὰ παραμύθια γιὰ τὴν καταφάνηρ σπουδαιότητά τους εἶναι ἀπὸ τὰ πρῶτα πού προσέχτηκαν καὶ μελετήθηκαν ἀπὸ Ἑλληνες κοὶ ξένους, χωρὶς βέβαια ἀκόμη νὰ μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ πῶς ἐξαντλήθηκε τὸ σχετικὸ ὑλικὸ ἢ καὶ οἱ δυνατότητες γιὰ περαιτέρω ἔρευνες καὶ μελέτες τους. Γιατί, πρῶτα, καὶ πολλὰ παραμύθια μένου ἀκόμη ἀθησαύριστα στὸ στόμα τοῦ λαοῦ ἢ καὶ ἀνέκδοτα σὲ δημόσιες καὶ ἰδιωτικές συλλογές· κ' ἔπειτα, οὔτε οἱ σχετικές μελέτες καλύπτουν ὅλο τὸ γνωστὸ ὑλικὸ οὔτε καὶ ἀπαντοῦν σ' ὅλα τὰ ἐρωτήματα καὶ λύουσιν ὅλα τὰ προβλήματα πού ἡ ἐπιστημονική ἔρευνά τους παρουσιάζει. Ἡ τελευταία δυσκολία εἶναι φυσική, γιατί τὰ παραμύθια, πολὺ εὐκολότερα παρὰ τὰ δημοτικὰ τραγούδια, ταξιδεύουν ἀπὸ τόπο σὲ τόπο καὶ μεταδίδονται ἀπὸ λαὸ σὲ λαὸ, κ' ἔτσι παίρνουν γνωρίσματα τοῦ κάθε νέου λαοῦ πού τὰ δέχεται, συχνὰ ἀλλάζουσιν χαρακτηριστικά, διάθεση καὶ μορφή, ἄνκαι πού καὶ πού θυμίζουν τὴν ἀρχική τους πηγή. Ἐτσι ὁ ἔλεγχος καὶ ἡ ἐξακριβώση τῆς πηγῆς καὶ τῆς πορείας τῶν δημιουργητῶν ζητήματα πολὺπλοκα. Ὁ συγκριτισμὸς πολλές φορὲς φτάνει ὡς τὴν ἀφομοίωση, καὶ γι' αὐτὸ δὲν εἶναι πάντα εὐκκολὸ νὰ δισπιστωθεῖν μ' ἀπόλυτη βεβαιότητα τὰ τοπικὰ καὶ ψυχικὰ ὅρια πού καθορίζουσιν τὴ γένεση, τὴ διαμόρφωση, τὶς ἐπιδράσεις, καὶ γενικὰ τὴ ζωὴ ἐνὸς παραμυθιοῦ. Κι αὐτὸ ἀληθεύει προπάντων γιὰ τὰ ἑλληνικὰ παραμύθια, καὶ γιὰ τοὺς καθολικοὺς αὐτοὺς λόγους, καὶ ἰδιαίτερα γιατί εἶναι τὰ παραμύθια ἐνὸς λαοῦ μὲ μακροαίωση καὶ πολυποικιλὴ ἱστορικὴ παράδοση, ἐνὸς λαοῦ πού κατοικεῖ σὲ μιὰ χώρα πού βρίσκεται στὸ σταυροδρόμι μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσης, Νότου καὶ Βορρᾶ. Ἄλλα καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἡ συλλογὴ καὶ μελέτη τῶν ἑλληνικῶν παραμυθίων ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ ἐπιταχτικώτερα καὶ σπουδαιότερα μελήματα τῆς λαογραφικῆς ἐπιστήμης. Τὸ ἔργο αὐτὸ παρουσιάζει τεράστιο ἐνδιαφέρον, κ' ἡ καλὴ διεξαγωγή του μὲ τὴ συγκριτικὴ μέθοδο ἀνοίγει νέους ὁρίζοντες στὴν ἑλληνικὴ λαογραφία καὶ στὶς συγγενικές ἐπιστήμες.

Γι' αὐτὸ χαιρετίζουμε μὲ ξεχωριστὴ χαρὰ τὴν ὑποδειγματικὴ ἔκδοση μιᾶς συλλογῆς Δωδεκανησιακῶν παραμυθίων ἀπὸ τὸν καθηγητὴ R. M. Dawkins. ¹⁾ τὸ γνωστὸ ἐκδότη τοῦ Μαχαιρᾶ καὶ συγγραφέα πολλῶν ἄλλων ἔργων πού ἀναφέρονται στὸν ἑλληνικὸ πολιτισμὸ, παλαιότερο καὶ νέο. Τὸ βιβλίον αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ πολυτιμότερα ἀποκτήματα τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας, καὶ γιὰ τὴ σπουδαιότητα τῶν παραμυθίων του, καί, προπάντων, γιὰ τὴ σοφία καὶ τὸν πλοῦτον τοῦ ὑπομνηματισμοῦ των, πού ἀπλώνεται σὲ συγκριτικὲς παρατηρήσεις καὶ βασικὰ συμπεράσματα εὐρύτερης σημασίας. Θὰ μπορούσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ σὰν ἀσφαλὴς ὀδηγὸς καὶ ἀριστὸ ὑπόδειγμα γιὰ κάθε μελλοντικὴ ἀνάλογη ἔκδοση παραμυθίων ἀπὸ ἄλλες ἑλληνικὲς περιοχὲς. Καὶ θὰ εὐχόμεσθε νὰ εὐτυχίσουν νὰ βροῦν τέτοιους ἐκδότες ὅλα τὰ ἑλληνικὰ παραμύθια.

Παρακάτω δίνουμε μιὰ περιγραφή τοῦ ἔργου ὅσο τὸ δυνατό πιστὴ καὶ λεπτομερειακὴ. Μερικὲς παρατηρήσεις μας ἐδῶ κ' ἐκεῖ θὰ συνοδεύσουν τὴν περιγραφή.

* * *

Τὸ βιβλίον *Forty-Five Stories from the Dodekanese* σοῦ ἐπιβάλλεται ἀμέσως μὲ τὸν ὄγκο καὶ τὴν ἐξωτερικὴ του ἐμφάνιση· περισσότερο ἀπὸ 570 σελίδες σὲ μεγάλο τέταρτο σχῆμα, τυπωμένον ἀπὸ τὸ φημισμένον Cambridge University Press μὲ ὑποδειγματικὴ προσοχὴ καὶ φροντίδα πάνω σ' ἐξαιρετικῆς ποιότητος χαρτί. Ἄλλα τὴν πραγματικὴ ἀξία του μόνο τὸ περιεχόμενον του δείχνει. Ἐπειτα ἀπὸ ἕνα σύντομο Πρόλογον (σ. v-vi), ὅπου διαγράφεται τὸ γενικὸ σχέδιον τοῦ ἔργου, τὸν Πίνακα Περιεχομένων (σ. vii-viii), ἕνα πολὺ βοηθητικὸ Βιβλιογραφικὸ Σημείωμα (σ. ix-x), κ' ἕνα Σημείωμα γιὰ τὰ τουρκικὰ κείμενα (σ. xi), ἀκολουθοῦν τρία εἰσαγωγικὰ κεφάλαια (σ. 1—28), στὰ ὁποῖα θὰ ξαναγυρίσουμε ἀμέσως παρακάτω. Ἀκολουθεῖ τὸ κύριον μέρος τοῦ βιβλίου (σ. 31—524 μὲ τὰ 45 παραμύθια ἀπὸ τὰ Δωδεκάνησα, σὲ δύο στήλες μὲ τὸ ἑλληνικὸ κείμενον κι ἀπέναντι τὴν ἀγγλικὴ μετάφραση, καὶ μὲ Σημειώσεις στὸ τέλος κάθε παραμυθιοῦ. Ἐνα κεφάλαιον γιὰ τὴ Δωδεκανησιακὴ διάλεκτον

(1) *Forty-Five Stories from the Dodekanese*, edited and translated from the MSS. of Jacob Zarrattis by R. M. Dawkins: Cambridge. At the University Press, 1950, p. p. xi+560. \$18.50.

υποδιαιρεμένο σὲ τέσσερα μικρότερα (σ. 525—535), τὸ Γλωσσάριο (σ. 536 — 558) καὶ Πίνακας προσώπων καὶ πραγμάτων (σ. 559—560) συμπληρώνουν τὸ μνημειώδες αὐτὸ ἔργο.

Στὸ πρῶτο κεφάλαιο (σ. 1—17), ποῦ ἐπιγράφεται «Εἰσαγωγικό: Γιά τὴν τέχνη τῆς ἀφήγησης παραμυθιῶν στὰ Δωδεκάνησα», ὁ καθ. Dawkins μιλάει πρῶτα γιὰ τὴν ἱστορία τῶν παραμυθιῶν ποῦ ἐκδίδει: 'Ο Κῶπος λόγιος 'Ιάκωβος Ζαρράφτης στὶς ἀρχὲς τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, καὶ ἀπὸ προσωπικὸ τοῦ ἐνδιαφέρο καὶ ἀπὸ παρακίνηση τοῦ Dr. W. H. D. Rouse, μάζεψε κ' ἔστειλε στὸν τελευταῖο ποικίλο λαογραφικὸ καὶ γλωσσικὸ ὕλικὸ ἀπὸ τὰ Δωδεκάνησα, προπᾶντων ἀπὸ τὴν πατρίδα τοῦ Κῶ. 'Ο Dr. Rouse πρόσφερε τὰ χειρόγραφα αὐτὰ ²⁾ τοῦ Ζαρράφτη στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Cambridge. Πρὶ λίγα χρόνια τὸ Πανεπιστήμιον ἀνάθεσε τὴ μελέτη κ' ἔκδοση τῶν χειρογράφων στὸν R. M. Dawkins, κι αὐτὸς ἀπὸ τὴν ποικίλη συλλογὴ τοῦ Ζαρράφτη ἐκδίδει τώρα στὸν τόμο αὐτὸ τὰ 45 δωδεκανησιακὰ παραμύθια ³⁾. 'Ο ἐκδότης ἀναφέρει μ' ἐχτίμηση καὶ τὴν ἄλλη φιλολογικὴ καὶ λογοτεχνικὴ δρᾶση τοῦ Ζαρράφτη ⁴⁾ ποῦ τὴ διακρίνει περισσότερο ὁ πατριωτισμὸς παρὰ πραγματικὴ δημιουργικὴ ἱκανότητα. 'Αλλὰ ἡ συλλεχτικὴ τοῦ ἐργασία εἶναι σπουδαιότατη καὶ γιὰ τὸν πλοῦτο τῆς καὶ γιὰ τὴν εὐσυνειδησία μὲ τὴν ὁποία ἔγινε.

Δυστυχῶς, ἐχτὸς ἀπὸ τὸν τόπο δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἐνδειξη τῆς πηγῆς τῶν παραμυθιῶν. 'Επίσης δὲν ὑπάρχει καμιά πληροφορία (ἐχτὸς σὲ μιὰ περίπτωση) γιὰ τὰ πρόσωπα ποῦ ὑπαγόρευσαν τὰ παραμύθια ἢ γιὰ τὶς περιστάσεις ποῦ συνήθως αὐτὰ λέγονται καὶ γιὰ τὸ ἀκροατήριον ποῦ τ' ἀκούει. 'Οτι ὅμως ὑπῆρχαν καὶ στὰ Δωδεκάνησα «προαμυθάδες», ποῦ λέγανε τὰ παραμύθια τοὺς σ' ὀρίσμενες περιστάσεις ὄχι μόνο σὲ παιδιὰ ἀλλὰ καὶ σὲ μεγάλους, φαίνεται κι ἀπὸ τὶς πληροφορίες ποῦ ἔχουμε ἀπὸ ἄλλες πηγές ('Α. 'Αδαμαντίου, Γ. Μιχαηλίδης—Νουάρος), κι ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ παραμύθια, ποῦ ἀρκετὰ εἶναι φανερὸ πὼς δὲν κάνουν γιὰ τὴν παιδικὴ ἡλικία.

'Ετσι ὁ καθ. Dawkins προχωρώντας γράφει μερικὰ γενικὰ γιὰ τὸ παραμύθι, ἰδιαίτερα πὼς οἱ μυθολογικὲς, φανταστικὲς καὶ μαγικὲς ἀφηγήσεις, κυρίως τὰ παραμύθια μὲ νεράιδες, δράκους, ξωτικά, κ.ὄ. ⁵⁾ σιγὰ σιγὰ ἀλλάζουν καὶ προσαρμόζονται γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν καὶ τοὺς μεγάλους. 'Η ἀφηγηματικὴ τέχνη ἱκανῶν παραμυθᾶδων πλησιάζει ὄλο καὶ περισσότερο τὴν πλοκή καὶ τὴν ἀληθοφάνεια τῶν παραμυθιῶν αὐτῶν πρὸς τὴ ζωὴ καὶ τὰ κάνει εὐχάριστὰ ἀκροατὰ καὶ γιὰ τοὺς μεγάλους. 'Ωστόσο «φαίνεται πὼς, καθὼς οἱ ἄνθρωποι θγαίνουν ἀπὸ μιὰ πολὺ πρωτόγονη κατάσταση, ἢ λαϊκὴ ἀφήγηση ἔχει δυὸ δρόμους ἀνοικτούς. "Αν πρόκειται νὰ μείνει ἀνάλλαξη, τότε θὰ πᾶσει στὰ χέρια τῶν παιδιῶν κι αὐτῶν ποῦ τὰ παραστατοῦν, ὅπως πολὺ καθαρὰ ἦταν ἡ περίπτωσις ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνας τῆς Καππαδοκίας, ποῦ ἀμέσως θ' ἀναφέρω τὰ παραμύθια τοὺς. ⁶⁾ "Αν ὅμως πρόκειται νὰ ἐξακολουθήσει νὰ ἐνδιαφέρει ἀνθρώπους μεγαλύτερης ἡλικίας, τότε ἡ λαϊκὴ ἀφήγηση θ' ἀλλάξει σ' ἓνα εἶδος προφορικῶν μυθιστορημάτων, ποῦ ἀσχολεῖται μὲ τὴ ζωὴ ὅπως τὴ γνωρίζουν ἢ ὅπως τὴ φαντάζονται οἱ ἀκροατῆς. 'Αλλὰ σχεδὸν πάντα συμβαίνει ὥστε ἡ δευτέρη ἀνάπτυξη φράζεται, ἢ καλύτερα σταματᾶ πρόωρα, ἀπὸ τὴν ἀφίξη γραπτῶν ἱστοριῶν, καὶ τὸ στάδιον ποῦ τόσο χαοτικῶς παροουσιάζεται ἀπὸ τὴν ἀφηγηματικὴ συντροφία τοῦ Δ ε κ α η μ ε ρ ο υ ⁷⁾ περνᾶει γρήγορα. Κι αὐτὸ εἶναι ποῦ κάνει τὶς δωδεκανησιακὲς αὐτῆς ἱστορίες τόσο ἐνδιαφέρουσες: μᾶς δείχνουν πὼς ἄνθρωποι, ἔτοιμοι γιὰ γραπτὲς ἱστορίες ποῦ ὅμως δὲν τὶς βρίσκουν, ἐπινοοῦν νὰ κάνουν κάτι γιὰ νὰ ἱκανοποιηθοῦν, χρησιμοποιώντας μόνο τὶς δικῆς τῶν ἔμφυτες πηγές πνεύματος καὶ εὐφυΐας.

(2) Καθὼς καὶ ἄλλες, ἐντυπες, ἐργασίες τοῦ Ζαρράφτη.

(3) Τὸ ἄλλο ποικίλο λαογραφικὸ καὶ γλωσσικὸ ὕλικὸ τοῦ Ζαρράφτη παραμένει ἀκόμη ἀνεκδότο. 'Ωστόσο, ἓνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τὰ τραγοῦδια τῆς συλλογῆς τοῦ δημοσιεύεται τώρα στὸν ΙΓ' τόμο τοῦ περιοδικοῦ Λ α ο γ ρ α φ ἱ α. Δὲν εἶδα τὸν τόμο αὐτὸ τῆς Λ α ο γ ρ α φ ἱ ας, ἀλλὰ ὁ καθηγητῆς κ. Στίλτων Π. Κυριακίδης εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ στείλει ποι μῆνες, σὲ τυπογραφικὰ δοκίμια ἀκόμη, 31 σελίδες ἀπὸ τὴ συλλογὴ αὐτῆ. Τὸν εὐχαριστῶ κ' ἀπὸ ἐδῶ.

(4) Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἐξαιρετικοῦ αὐτοῦ λογιῶν, τοῦ 'Ιάκωβου Ζαρράφτη, δὲν ἀφιερώνουν οὔτε μιὰ γραμμὴ τὰ Ἑγκυκλοπαίδεια Λεξικά μας.

(5) 'Αποδίδουμε περιφραστικὰ καὶ περιγραφικὰ κ' ὄχι μονολογικὰ τὸν ὄρο «fairy tale» γιὰ νὰ μὴ περιορίσουμε τὴν ἐννοία τοῦ σὸ «νεραϊδοπαράμυθος» μόνο.

(6) 'Ο R. M. Dawkins ἀναφέρεται σὸ γνωστὸ του ἔργο «Modern Greek in Asia Minor (Cambridge, 1916), ὅπου δημοσίεψε μ' ἀγγλικὴ μετάφρασις 92 καππαδοκικὰ παραμύθια, σχεδὸν ὅλα «fairy tales». Στὸ ἴδιο βιβλίον βρίσκεται καὶ ἡ ἀξιολογώτατη μελέτη τοῦ Sir William Halliday γιὰ τὸ παραμύθι γενικὰ, βασικὴ καὶ ἀπαραίτητη γιὰ τὴ μελέτη τοῦ ἑλληνικοῦ παραμυθιοῦ ἰδιαίτερα.

(7) Τοῦ Βοκκακίου.

»Σε πιό προχωρημένες κοινότητες τὸ φράξιμο πηγαίνει πιό κάτω ὥστε ἀκόμη καὶ τὰ παιδιὰ παίρνουν τὶς ἱστορίες των ἀπὸ βιβλία· τὸ φανταστικὸ παραμῦθι τοῦ παιδιοῦ δύσκολα μπορεῖ νὰ ἐπιζήσει ἂν ἔλειπε ἡ βοήθεια τοῦ τυπογραφείου καὶ τὸ ὑλικὸ ποὺ ἀντλείται ἀπὸ τοὺς Perrault καὶ Grimm. Κι ὅμως τὰ πιό πολλὰ παιδιὰ προτιμοῦν πολὺ περισσότερὸ ἱστορίες ποὺ λέγονται σ' αὐτὰ (παρὰ ἱστορίες ποὺ τὶς διαβάζουν σὲ βιβλία).

»Κι' οἱ δύο δρόμοι μπορεῖ ν' ἀκολουθηθοῦν φυσικὰ στὴν ἴδια κοινότητα, ἀκριβῶς ὅπως τὰ διθλοπωλεῖα μας ἔχουνε ράφια γιὰ παιδιὰ. Εἶναι ἐδῶ ποὺ ἰδιαίτερα νιώθουμε τὴν ἔλλειψη κάθε πληροφορίας γιὰ τὴν ἡλικία καὶ τὸ φύλο τῶν ἀφηγητῶν. (σ. 5—6).

»Αὐκαὶ εἶναι δύσκολο νὰ γίνε ἀπόλυτη διάκριση καὶ κατάταξη τῶν παραμυθιῶν, μποροῦμε ὥστόσο νὰ τὰ διαιρέσουμε σὲ ἀφηγήσεις μὲ νεράιδες, δράκους, ξωτικά, κ.δ. (fairytale), καὶ σὲ ἀφηγήσεις ἀπὸ τὴν κοινή, τὴν πραγματικὴ ζωὴ. Κάθε τάξη μπορεῖ νὰ ὑποδιαιρεθεῖ σ' ἄλλες εἰδικώτερες. Τὰ παραμῦθια μὲ νεράιδες, δράκους, κ.δ., εἶναι σχετικὰ πρωτόγονα κ' ἔρχονται ἀπὸ παράδοση, γι' αὐτὰ καὶ σπάνια ἔχουν τὴν προσωπικὴ σφραγίδα τοῦ ἀφηγητῆ ἢ ὁποῖα χαρακτηρίζει τὶς πιό προχωρημένες ἀφηγήσεις. Τέτοια βρίσκονται καὶ σ' ὅλη τὴν ἄλλη Ἑλλάδα, «κι ἂν οἱ δωδεκαησιακὲς αὐτὲς παραλλαγές⁸⁾ ἔχουν κάποια πρωτοτυπία, αὐτὴ βρίσκεται γενικὰ στὴ φρεσκάδα καὶ στὴ ζωρότητα μὲ τὴν ὁποία παρουσιάζονται τὰ παλιά θέματα· ἔχουν ἕνα εὐχάριστο ρεαλισμὸ, φυσικὸ σ' ἕνα λαὸ ποὺ κρατᾷ τὰ μάτια του ἀνοιχτὰ στὰ κοινὰ πράγματα τῆς ζωῆς». (σ.6). Γιατὶ τὰ παραμῦθια αὐτά, ὅπως τὰ κατάγραψε ὁ Ζαρράφης, ἔχουν πραγματικὰ κάτι προσωπικὸ, δὲν παρουσιάζουν τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς «κατὰ λέξιν» ἐπανάληψης, τῆς «κατὰ παοάδοσιν» ἀναδιήγησης, ἐχτὸς σ' ἐλάχιστα σημεία. «Τὸ γενικὸ συμπέρασμα πρέπει νὰ εἶναι πῶς, ὅσο πατροπαράδοτο κι ἂν εἶναι τὸ θέμα, ὁ χειρισμὸς του εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐλεύθερος, ἀνὰ ἢ ἄσκηση νὰ λέει ὁ παραμυθᾶς μιὰ ἱστορία ξανὰ καὶ ξανὰ κάνει τὴ λέξη «αὐτοσχεδιασμὸς» ὄχι ὀλότελα ὀρθῆ. Σ' ὅλες τὶς ἱστορίες αὐτῆς ἔχουμε παντοῦ ζωηράδα στὸ διάλογο καὶ συχνὰ ἕνα κωμικὸ ἀποτέλεσμα». (σ.7). Καὶ βέβαια στὰ παραμῦθια μὲ νεράιδες κλπ., ποὺ εἶναι ἀπὸ τὰ καλύτερα ἐλληνικὰ τοῦ εἴδους αὐτοῦ, βρίσκουμε τὸ γνωρίμο νεραϊθένιο κ' ὑπερφυσικὸ κόσμο τῆς παιδικῆς φαντασίας, ὅπου κάθε τι εἶναι ὑπερβολικὸ καὶ θαυμασιό.⁹⁾

Διακριτικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν παραμυθιῶν μὲ νεράιδες κλπ. εἶναι ἡ ἐπανάληψη εἰδικῶν κανονικῶν φράσεων σὲ ὀρισμένα σημεία, μερικοὶ ἀριθμοὶ τυπικοὶ (χιλίας, δύο, σαράντα, Πεντάμορφη, πεντάρφανος, ἑφτά), μερικοὶ τρόποι εἰσαγωγῆς νέων στοιχείων στὸ παραμῦθι ἢ νέες στροφῆς στὴ διήγηση, καθὼς καὶ ὀρισμένοι τύποι γιὰ τὸ ἀνοιγμα καὶ τὸ κλείσιμο τῶν παραμυθιῶν. Σχετικὰ μὲ τὸν τρόπο εἰσαγωγῆς νέων ἐπεισοδίων στὴ διήγηση, πολὺ σωστὰ παρατηρεῖ ὁ Dawkins ὅτι, ὅπου τέτοια ὅμοια ἐπεισοδία παρουσιάζονται σὲ παραμῦθια διαφόρων λαῶν καὶ τόπων, δέν ἀποδεικνύουν ἀναγκαστικὰ καὶ συγγένεια ἀναμεταξύ τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου παραμυθιοῦ· «ἡ συγγένεια ποὺ ὑποδηλώνουν δὲ βρίσκεται σ' ἕνα ξεχωριστὸ παραμῦθι ἀλλὰ στὴ γενικὴ τέχνη τῆς ἀφήγησης. Σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις αὐτῆς πρέπει ἐπίσης νὰ ὑπολογίσουμε πολὺ καὶ τὴ δυνατότητα ἀνεξάρτητης ἐφεύρεσης». (σ.8).

Στὴ δευτέρη κατηγορία, δηλαδὴ στὶς ἱστορίες ἀπὸ τὴν κοινή, τὴν πραγματικὴ ζωὴ, ὁ ἐκδότης κατατάσσει τὰ παραμῦθια ἀρ. 18—45. Ἀλλὰ κι αὐτὰ μποροῦν νὰ διακριθοῦν σὲ τρεῖς εἰδικώτερες κατηγορίες: (σ) στὰ παραμῦθια Ἑξυπνάδας καὶ Σοφίας (ἀρ. 18—23), (β) σὲ κείνα ποὺ παρουσιάζουν ἕνα ἠθικὸ συμπέρασμα (ἀρ. 24—28) ἢ εἶναι ἠθοπλαστικὲς διηγήσεις (ἀρ. 28—31), καὶ τέλος (γ) στὶς ἱστορίες ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ζωὴ, ποὺ τὸ κύριο τους ἐνδιαφέρον εἶναι στὴν ἀφήγηση (ἀρ. 32—45). Βέβαια στὰ ἐνδιάμεσα στάδια ἢ μιὰ ὑποδιάρθρωση ἔχει στοιχεῖα συγγενικά πρὸς τὴν ἄλλη, καὶ ἡ διάκρισή τους σὲ ὑποκατηγορίες δέν εἶναι πάντα καθαρὴ καὶ ἀπόλυτη. Σ' ὅλα αὐτὰ τὰ παραμῦθια δέν ἔχουμε πιά τὶς καθιερωμένες φράσεις καὶ τὶς γνωστὲς μεθόδους τῶν φανταστικῶν παραμυθιῶν, ἢ γλώσσα τους πλησιάζει περισσότερο πρὸς τὴν καθημερινὴ συνομιλία, καὶ ἡ τέχνη τους δέν εἶναι τόσο στὴν παρουσία ἑνὸς ὀρισμένου θέματος ὅσο στὴν ἀνάπτυξη καὶ διευθέτηση τῆς ἱστορίας, ποὺ συχνὰ μπορεῖ στὴν πλοκὴ τῆς νὰ ἔχει ἐπίσης καὶ κάποιο στοιχεῖο προσωπικῆς πρωτοτυπίας καὶ ἐλεύθερης δημιουργίας τοῦ ἀφηγητῆ.

(8) Τὰ παραμῦθια ἀρ. 1-17 τῆς συλλογῆς αὐτῆς.

(9) Πρὸλ. Στίλπωνος Π. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λογογραφία, Α' (Ἀθήναι, 1922), σ. 265 κ.ε. «Ὅλο τὸ ἸΔ' κεφάλαιο «Παραμῦθια» τοῦ ἔργου αὐτοῦ εἶναι καλὸ νὰ διαβαστεῖ παράλληλα μὲ τὸ βιβλίον τοῦ Dawkins.

Τὰ παραμύθια ἐξυπνάδας καὶ σοφίας μοιάζουν μὲ τὶς τουρκικὲς ἱστορίες τοῦ Νασρεντίν Χότζα, ἀλλὰ οἱ δωδεκανησιακὲς εἶναι καθαρὰ ἑλληνικὲς καὶ στὴ διάθεση καὶ στὴ σκέψη, πολὺ σοβαρότερες καὶ πιὸ τεχνικὲς. — «Τὰ παραμύθια ἐξυπνάδας καὶ σοφίας διαφέρουν ἀπὸ τὰ ἠθικά, γιατί τὰ πρῶτα εἶναι σύντομα ἀνέκδοτα μάλλον παρὰ ὀλότελα ἀναπτυγμένες ἀφηγήσεις. Ἐπίσης ὑπάρχει κάποια διαφορά στὸ πνεῦμα, κι αὐτὴ εἶναι πραγματικὰ σπουδαιότερη. Τὰ παραμύθια ἐξυπνάδας καὶ σοφίας ἐνδιαφέρονται γιὰ τὸ πάρε-δῶσε τῆς συνηθισμένης καθημερινῆς ζωῆς, καὶ τίθενται νὰ πᾶρουν κωμικὴ ἢ σατιρικὴ τροπὴ· οἱ ἠθικὲς ἱστορίες ἐνδιαφέρονται γιὰ ὑψηλότερα ζητήματα δικαίου καὶ ἀδίκου, καὶ γιὰ προβλήματα συμπεριφορᾶς εἰδωμένα τελείως ξεχωριστὰ ἀπὸ ζητήματα ἀμεσης κοσμικῆς ὠφέλεισης». (σ. 10).

Στὰ παραμύθια ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ζωὴ μπορούμε πάλι νὰ ξεχωρίσουμε (α) ἐκεῖνα ποῦ σ' αὐτὰ ἐνυφαίνονται λαϊκὲς πίστεις (ἀρ. 32—35), (β) ὅσα ἔχουν ἀρκετὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸν παλιὸ κόσμον τῶν διηγῆσεων γιὰ νεοαῖδες κλπ. ἀλλὰ κοιταγμένα μὲ ρεαλιστικὸ φακὸ, ὅπως συμβαίνουν στὴν πραγματικὴ ζωὴ ἢ τοὐλάχιστο σ' ἓνα ὑποθετικὸ πιθανὸν κόσμον (ἀρ. 36—41), καὶ (γ) ὅσα ἀφηγοῦνται γεγονότα πιθανά, καὶ ποῦ γι αὐτὸ μοιάζουν περισσότερο σὰ μικρὰ μυθιστορήματα, σὰν προφορικὲς νομβέλλες (ἀρ. 42—45).—Ἐδῶ παρουσιάζεται τὸ ζήτημα τῆς σχέσης τῶν τέτοιων παραμυθίων μὲ τὴ γραπτὴ λογοτεχνία. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς συχνὰ βρίσκουμε ἀρκετὴ ἀλληλεξάρτησι καὶ ἀλληλεπίδρασι προφορικοῦ λόγου καὶ γραπτοῦ, ἀλλ' εἶν' ἐπίσης πιθανὸν πὼς στὸ κάθε εἶδος μερικὰ μοτίβα καὶ τρόποι ἔχουν ἀναπτύχθῃ ὀλοτελ' ἀνεξάρτητα.

Στὰ περισσότερα ἀναπτυγμένα παραμύθια ποῦ τίθενται νὰ παρουσιάσουν τὴν πραγματικὴ ζωὴ ὁ καλὸς ἀφηγητὴς σ' ὀρισμένες περιστάσεις κι' ἀνάλογα μὲ τὴν ἀφηγηματικὴν του ἰκανότητες ἐξωραίζει τὴ διήγησι μὲ διάφορα μέσα: (α) μὲ στίχους, ποῦ κάποτε εἶναι ἀναπόσπαστα δεμένοι μὲ τὴν ἱστορίαν, ἄλλοτε ὅμως ὄχι. Μερικὰ μάλιστα παραμύθια μπορεῖ νὰ πῆγασαν ἀπὸ ἑμμετρὲς διηγῆσεις, ἄνκαι δὲν εἶναι πάντα εὐκόλο νὰ ἐξοκριθῶνται ἓνα τέτοιο γεγονός. (β) Μὲ τὴν χρῆσι περιγραφῶν ὅπως στὰ μυθιστορήματα, ἰδιαίτερα περιγραφῶν ἀπὸ τὴ φύσιν 10) κι' ἀπὸ τὸ διάκοσμον τοῦ σπιτιοῦ κ' ἔργων λαϊκῆς χειροτεχνίας. Σὲ μερικὲς περιγραφὲς ἴσως νὰ ὑπάρχει ἐπίδρασι ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰκονογραφίαν. Καὶ (γ) μὲ τὴν χρῆσι παροιμιῶν.

Σ' ὅλα τὰ παραμύθια ὁ τρόπος τῆς ἀφήγησις εἶναι πολὺ ἀπλός: ὁ ἀφηγητὴς ὑποτίθεται πὼς ξέρει ὅλα τὰ γεγονότα καὶ τὰ παρουσιάζει μὲ τὴν σειράν τους. Κάποτε ὅμως ἡ ἀφήγησι γίνεται «ἀπὸ ἐξῶ», λές καὶ τώρα γιὰ πρώτη φορὰ ὁ ἀφηγητὴς ἀνακαλύπτει πρόσωπα καὶ πράγματα: π.χ. ἓνα πρόσωπον ἐμφανίζεται γιὰ δευτέρην φορὰ στὴ διήγησι, χωρὶς ὅμως νὰ λέγεται καὶ τ' ὄνομά του, δίχως νὰ δηλώνεται τίποτε γιὰ τὴν ταυτότητα του, ποῦ φανερωθῆναι μόνο στὴν κατάλληλη στιγμή, δηλαδὴ στὸ σημεῖο ποῦ εἶναι δογματικὰ πᾶσα πολὺ ἀποτελεσματικὴ. Ὁ δεύτερος αὐτὸς τρόπος χρῆσιμοποιεῖται κυρίως στὰ παραμύθια ποῦ προχώρησαν πέρα ἀπὸ τὸ στάδιον τῶν διηγῆσεων μὲ νεράιδες κλπ.

Οἱ τέσσερες τελευταῖες σελίδες (14—17) τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ εἶναι πολὺ σημαντικὲς γιὰ τὶς διαπιστώσεις ποῦ γίνονται ἐδῶ σχετικὰ μὲ τὰ ἔθνικα γνωρίσματα ποῦ ὁ προσεχτικὸς ἐρευνητὴς μπορεῖ νὰ βρεῖ στὰ παραμύθια, παρ' ὅλες τὶς γνώμες γιὰ τὸ ἀντίθετον. Οἱ σελίδες αὐτὲς προέπει νὰ διαβαστοῦν προσεχτικὰ ἀπὸ κάθε ἓνα ποῦ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ βασικὴ αὐτὴν σημασίαν τῶν παραμυθίων, προπάντων γιὰ τὴν ἀντιπαραθέσειν σὲ ὅμοια παραμύθια ἑλληνικὰ καὶ τουρκικὰ ἢ ἄλλα τὰ ἰδιαίτερα γνωρίσματα ποῦ χαρακτηρίζουν τὰ πρῶτα ἀναντίρρητα ὡς ἑλληνικὰ καὶ τὰ δεύτερα ὡς μὴ ἑλληνικὰ. Ἀπὸ τὰ παραμύθια, γράφει ὁ Dawkins, «πολλὰ μπορούμε φυσικὰ νὰ συναγάγουμε γιὰ τὸ χαρακτηρὴ καὶ τὰ ἰδεώδη τοῦ λαοῦ, ἄνκαι αὐτὸ βέβαιον δὲν εἶναι τόσο ἀληθινὸ γιὰ τὰ παραμύθια μὲ νεοαῖδες κλπ. μὲ τὰ παραφουσκώματα καὶ τὶς ὑπερβολὰς τῶν ὄσων γιὰ τὰ παραμύθια ἐξυπνάδας καὶ σοφίας καὶ γιὰ τὶς πιὸ προχωρημένες διηγῆσεις». Κι ἀπορρίπτοντας τὴν ἀντίθετη γνώμη τοῦ Cosquin, προσθέτει: «Ἐδῶ θάθελα νὰ κάνω μιὰ διάκρισι ἀνάμεσα στὸ οὐσιαστικὸ νῆμα μιᾶς ἱστορίας καὶ στὰ περιστατικὰ τοῦ τρόπου παρουσιάσεως τῆς. Ὁ τρόπος αὐτὸς εἶναι βέβαιον πᾶ-

(10) Στὸ σημεῖον αὐτὸ καλὸ εἶναι ν' ἀναφερθῆ ἡ ἐπόμενη διαπίστωση τοῦ Dawkins πολὺ σημαντικὴ γιὰ τὴ γενικὴ ἀλήθειάν της: «Τὸ αἶσθημα αὐτὸ γιὰ τὴ φυσικὴ ὀμορφίαν, μὲ τὸ ὅποῖον οἱ Ἕλληνες πιστώνονται κάποτε πολὺ λίγο, παρουσιάζεται σ' ἀρκετὰ χωρία τῶν παραμυθίων. Καὶ σ' ὑποσημείωσι προσθέτει: «Εἶναι ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἀπουσία αἰσθηματισμοῦ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ποῦ συχνὰ μᾶς κάνει νὰ τοὺς ἀδικοῦμε στὴν ἀποψη αὐτῆ: δὲν πέφτουν ποτὲ στὴν «παθητικὴ ἀπάτη» (...Pathetic fallacy)».

ρα πολύ ευαίσθητος στὸν ἔθνικὸ χαραχτήρα καὶ στοὺς τοπικοὺς τρόπους ζωῆς. Σὲ μιὰ καὶ τὴν ἴδια ἱστορία μποροῦμε νὰ δοῦμε τὴ διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἐσώκλειστης γυναικίως πού πέφτει σ' ἀγάπη μ' ἕνα τυχαῖο δῆλημα σ' ἕνα τουρκικὸ παραμῦθι καὶ τοῦ πῶ ἀνοιχτοῦ τρόπου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔρωτα». (σ. 14). Ἀντιπαραθεῖτε κατὰ ἀρκετὰ παραδείγματα ἐξωτερικῆς ὁμοιότητος ἐπεισοδίων καὶ γεγονότων ἀπὸ παραμῦθια τοῦ τόμου αὐτοῦ κι ἀπὸ ξένα ἀνάλογα, ἀλλὰ πού στὴν οὐσία καὶ στὴ μορφή, στὸ πνεῦμα καὶ στὴ διάθεση, διαφέρουν τόσο πολὺ ἀναμεταξύ τους. Οἱ ἀρετὲς πού οἱ Ἕλληνες θαυμάζουν κ' ἐχτιμῶν σ' ἕνα πρόσωπο, ἄντρα ἢ γυναίκα, κ' οἱ κακίες πού ἀντιπαθοῦν κι ἀποφεύγουν, βρίσκονται καθαρὰ διαγραμμαμένες καὶ παρουσιάζονται ζωηρὰ στὰ δωδεκανησιακὰ παραμῦθια—ὅπως καὶ στ' ἄλλα ἑλληνικά—, ἐνῶ στὰ τουρκικά καὶ στ' ἄλλα ξένα παραμῦθια παρουσιάζονται ἄλλες ἀρετὲς καὶ κακίες στὰ συμπαθητικά καὶ ἀντιπαθητικά πρόσωπά τους, ἄρετες καὶ κακίες πού ταιριάζουν καλύτερα μὲ τὸ χαραχτήρα τῶν λαῶν αὐτῶν. Ἡ συγκριτικὴ αὕτη ἔρευνα—πού προχωρεῖ ὡς τὸ ρεαλιστικὸ, τὸ λογικὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο καταλήγουν τὰ ἑλληνικά παραμῦθια¹¹)—ἀποδεικνύει πένε¹²) ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία πὺς καὶ στὰ παραμῦθια διαγράφεται καθαρὰ ὁ χαραχτήρας τοῦ κάθε λαοῦ, ὅπως καὶ στὶς ἄλλες λαϊκὲς πνευματικὲς ἢ ὕλικὲς δημιουργίεις¹²). Καὶ ὁ σοφὸς ἐρευνητὴς καταλήγει πολὺ χαραχτηριστικά:

«Στοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς (δηλ. τοὺς Ἕλληνες) καλὸς ἄνθρωπος εἶν' ἐκεῖνος πού χρησιμοποεῖ τὴ φρόνηση καὶ τὰ ταλέντα του γιὰ νὰ προκφεῖ μέσα σ' ἕνα κόσμο εἰδωμένο πάντα μὲ πνεῦμα αἰσιόδοξο: ἕνα «φιλικὸ κόσμο πού κανονικά δὲν βρίσκειται σὲ πόλεμο μὲ τῖς φιλοδοξίεις τοῦ ἀνθρώπου»¹³). Ἐνὰ παιδί ὅπως ὁ Σταχτοπούτης, πού κάθεται σπῖτι καὶ παίζει μὲ τὴ στάχτη, μόνο στα παραμῦθια μὲ νεράιδες μπορεῖ νὰ εἶναι ἥσως, γιὰτὶ στὸ εἶδος τῆς ἀρετῆς του—πού πραγματικά δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο παρὰ ἡ παθητικὴ ἀποφυγὴ τῆς κακίας ἀπὸ ἕνα βλάκα—οἱ νησιώτες αὐτοὶ παραμυθάδες δὲ βλέπουν καμιάν ἀξία. Οὔτε ἐπίσης στὴν ὑπερβολικὰ μεγάλη ἀθωότητα: ὁ Πάρσιφαλ, ὁ ἀ γ ν ὀ ς τ ρ ε λ λ ὀ ς, ἀνήκει σ' ὀλότελα ἄλλο κόσμο.

»Ἄν συγκρίνουμε τὸ σκίτσο αὐτὸ μὲ τὴν προσεχτικὴ ἔκθεση τοῦ Βυζαντινοῦ χαραχτήρα ἀπὸ τὴν κ. Buckler, θὰ βροῦμε, νομίζω, ὄχι πραγματικὴ ἀντίφαση μεταξὺ τῶν δύο: μόνο θὰ φανεῖ πὺς ἡ σύνεση καὶ φρόνηση, ἡ φ ρ ο ν ι μ ἄ δ α¹⁴), πού κυβερνᾷ τὴν οἰκογενειακὴ ζωὴ στὸ χωριό, ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴν ὀλιγώτερο εὐχάριστη ἀ γ χ ἰ ν ο ι α¹⁴), μιὰ μᾶλλον ἀσυνείδητη ὀξεία ἐξυπνάδα πού εἴχε ἀναπτυχθεῖ ἐξ ἴσου φυσικά στὴν ἀτμόσφαιρα τῆς πρωτεύουσας καὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς¹⁵). Οἱ χωρικοὶ τῶν Δωδεκανήσων μπορεῖ νὰ κάνουν ἐκδρομὲς ἀναπόλησης στὴ χώρα τῶν νεραίδων καὶ ξωτικῶν, μπορεῖ ἀκόμη νὰ ἐντροφοῦν στὰ πῶ παράξενα ὄνειρά της, ὅμως δὲν παύουν ποτὲ νὰ εἶναι βασικά Ἕλληνες μὲ ὄλες τῖς ιδιότητες πού ἡ λέξη αὕτη πάντα σημαίνει». (σ. 17).

* * *

Τὸ δεῦτερο εἰσαγωγικὸ κεφάλαιο (σ. 18—24) ἐπιγράφεται: «Ἡ γενικὴ σχέση τῶν σαρανταπέντε παραμυθίων». Σ' αὐτὸ ὁ ἐκδότης προσπαθεῖ νὰ τοποθετήσῃ τὰ παραμῦθια τῆς συλλογῆς Ζαρράφτη μέσα στὸ πλαίσιο τῶν παραμυθίων τῶν λαῶν

(11) Δὲν ὑπάρχουν π.χ. αἰσθηματισμοὶ ἀλλὰ ψυχρὴ κοινὴ λογικὴ στῖς κατακλείδες τῶν ἑλληνικῶν παραμυθίων καὶ τραγυθῶν, παρατηρεῖ ὁ *Waw"ns*. Καὶ παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ μιὰ δωδεκανησιακὴ μπαλάντα, προσθετεῖ: «Οἱ Ἕλληνες δὲν ἔχουν τίποτε νὰ κάνουν μὲ τὰ προσημῶματα καταφρόνησης καὶ ντροπαλοσύνης πού εἶναι τόσο συνηθισμένα στὴ ρομαντικὴ Εὐρώπη: γνωρίζουν ἕνα καλὸ πράμα, κ' ἂν αὐτὸ εἶναι καλὸ, γιὰτὶ νὰ ὑπάρξει ὀποιοσδήποτε διαταχμὸς νὰ τὸ δεχτοῦν σάν τέτοιο πρῖν ἢ μοῖρα τὸ ἀφαιρῆσαι» (σ. 17).

(12) Πρὸλ. Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, Α', (Ἀθῆνα, 1948), σ. 13: «Ὁ χειρισμὸς τοῦ θέματος, ἡ ἐπιλογή τῶν ἐπεισοδίων, ἡ διαγραφὴ τῶν ἠθῶν καὶ τῶν χαραχτηρῶν, ἡ τεχνικὴ ἐπεξεργασία τοῦ συνόλου διαφοροποιοῦν ἐντελῶς τὸ ἑλληνικὸ τραγούδι, τὸ ἑλληνικὸ παραμῦθι, ἀπὸ τὰ ξένα». Εἰδικότερα στὰ δημοτικὰ τραγούδια γιὰ τὴ διαφοροποίηση πού ὑπάρχει ἔνεκα τοῦ χειρισμοῦ τοῦ θέματος, πρὸλ. Ν. Γ. Πολίτη, «Βούλγαροι κλέφταις κατὰ τὰ δημόδη βουλγαρικὰ ἄσματα», στὸ ἔργο του *Λ α ο γ ρ α φ ι κ ᾶ Σ ὕ μ μ ε ι κ τ α*, Α' (Ἀθῆνα, 1920), σ. 287-296, καὶ τοῦ Γ. Μέγα, «Ἐχουν οἱ Βούλγαροι ἐθνικὸν ἔπος;» (Ἀθῆνα, 1946). (Τῖς δύο τελευταῖες παραπομπὲς τῖς παίρνωμε ἀπὸ τὸ προαναφερμένο εἰσόλιό τοῦ Δημαρᾶ, τόμ. Β', σ. 216.)

(13) John Buchan, Sir Walter Scott's 347.

(14) Κ' οἱ δύο λέξεις ἑλληνικά στὸ ἀγγλικὸ κείμενο.

(15) Πρὸλ. Mrs. Buckler, Anna Comnena, ἰδιαίτερά σ. 138.

τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου. Στὴν ἀρχὴ ἀναφέρει, μὲ λίγες παρατηρήσεις 16), μερικά ἀπὸ τὰ βασικὰ ἐπιστημονικὰ ἔργα γιὰ τὰ παραμύθια, ὅπως οἱ μελέτες τῶν: Sir William Halliday, Bolte καὶ Polivka, Prof. Stith Thompson, Cosquin, C. W. von Sydow, Krohn καὶ Aarne, M. F. Cox, G. H. Gerould. "Ἐπιτελεῖ ἀναφέρει μερικές ἀπὸ τὶς πολλὰς καλὰς συλλογὰς ἑλληνικῶν παραμυθιῶν, (στὶς σημειώσεις προσθέτει περισσότερες), καὶ πολὺ ὀρθὰ παρατηρεῖ πὼς οἱ πληρέστερες καὶ καλύτερες προέρχονται ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ νησιά παρά ἀπὸ τὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα. Ἐναφέρει ἐπίσης ἀρκετὸ ἀπὸ τὸ ἀνέκδοτο ὕλικὸ σὲ δημόσιες καὶ ἰδιωτικὰς συλλογὰς τοῦ εἶχε ὑπ' ὄψιν του γιὰ τὴ συγκριτικὴ ἐξέταση τῶν δωδεκανησιακῶν παραμυθιῶν. Καὶ βέβαια πιὸ κάτω στὶς σημειώσεις του γιὰ κάθε παραμύθι χρησιμοποίησε πολὺ καὶ παραμύθια ἀπὸ τὴν Ἰταλία καὶ Σικελία, ἀπὸ τὰ Βαλκάνια καὶ τὴ Νότια Ρωσία, ἀπὸ τὴν Ἀρμενία καὶ Γεωργία, ἀπὸ τὴν Τουρκία καὶ Περσία, καὶ πολὺ λίγα ἀπὸ τὴ Βόρεια Ἀφρική.

Τὸ ζήτημα γιὰ τὴ γένεση καὶ τὴ φύση τῶν παραμυθιῶν, ποῦ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν ἀδελφῶν Grimm ὡς σήμερα ἔδωσε ἀφορμὴ σὲ ποικίλες θεωρίες, πολὺ σωστὰ τὸ παρακάμπτει ὁ καθηγητὴς Dawkins, γιὰ τὴ βέβαια ἢ λεπτομερειακὴ ἐξέτασίν του δὲν μπορούσε νὰ γίνῃ θέμα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, ἀφοῦ ἄλλωστε γιὰ τοὺς σκοποὺς τοῦ ἔργου του συγκεφαλαιώνει τὴν ἀποψὴ του μὲ τὰ ἐπόμενα: «Οἱ ἐργασίες νεώτερων μελετητῶν καθιστοῦν ἀναπόφευχτο νὰ παραμερίσουμε τὸσα τὶς θεωρίες γιὰ ὑπερβολικὴ ἀρχαιότητα τῶν παραμυθιῶν αὐτῶν, καὶ νὰ συγκεντρωθῶμε στὴν ἰδέα ὅτι κάθε πλήρης ἱστορία εἶχε ἐφευρεθεῖ κάπου, καὶ ἀπὸ τὸ κέντρο αὐτὸ ἀπλώθηκε μὲ διάχυση, καὶ βαθμιαία μεταμορφωνόταν καθὼς περνοῦσε ἀπὸ ἕνα ἀφηγητὴ σ' ἄλλο σὲ διάστημα περιόδων ποῦ μπορεῖ νὰ εἶναι μακρὲς ἢ—ὅταν μιὰ ἱστορία εἶχε λογοτεχνικὴ πηγὴ—σχετικὰ πολὺ πρόσφατες. Εἶναι φανερό πὼς ἡ μελέτη τῶν παραλλαγῶν εἶναι τὸ μόνο μέσο γιὰ ν' ἀνιχνεύσουμε τὴ διασπορὰ μιᾶς ἱστορίας, καὶ πὼς μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ μπορεῖ ἀκόμη νὰ καθορίσουμε τὴν ἀρχὴ τῆς. Κι ἀκόμη, κάθε ἱστορία πρέπει νὰ μελετηθεῖ χωριστὰ γιὰ τὰ δικά της χαρίσματα. Πέρασε ὁ καιρὸς ποῦ ἦταν δυνατό νὰ ὑποστηρίξει κανεὶς ὅτι ὅλα τὰ παραμύθια ἦρθαν ἀπὸ μιὰ καὶ μόνη χώρα: ἀπὸ τὶς Ἰνδίες κατὰ τὸν Benfey, ἀπὸ τὴ Γαλλία κατὰ τὸν Bédier ἢ ὅτι ὅλες μας οἱ ἱστορίες ζῶν ἤγησαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι τόσο ἀπλό, οὔτε ὑπάρχει λαὸς στὸν κόσμον ἀνίκανος νὰ ἐφεύρει καὶ νὰ διαδώσει ἕνα ποσὸ παραμυθιῶν» 17). (σ. 19—20).

"Ὅσο γιὰ τὰ παραμύθια τῆς συλλογῆς αὐτῆς ὁ Dawkins τὰ κατατάσσει, ὡς πρὸς τὶς πηγὰς των, σὲ δυὸ ὁμάδες: (α) σὲ παραμύθια μὲ πιθανὴ γραπτὴ πηγὴ ἢ ποῦ μπορεῖ κατὰ κάποιο τρόπο νὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ λογοτεχνικὴ παράδοση. Αὐτὰ εἶναι πολὺ λίγα. Καὶ (β) παραμύθια ἀπὸ προφορικὴ παράδοση, ποῦ εἶναι καὶ τὰ περισσότερα. Στὴ δεῦτερον αὐτὴ ὁμάδα κατατάσσονται παραμύθια ποῦ θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι κοινὰ καὶ σ' ἄλλους λαοὺς, ἄλλα ποῦ εἶναι καθαρὰ ἑλληνικά, μερικὰ ποῦ εἶναι πλατιὰ διαδομένα, καὶ τέλος λίγα ποῦ εἶναι φανερὰ ἐπιβιώσεις ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα.

Στὰ παραμύθια ποῦ πηγὴ τους εἶναι προφορικὴ παράδοση θρῖσκονται βέβαια καὶ μερικὰ στοιχεῖα ξένα, ἰταλικά π.χ. καὶ τουρκικά, καὶ κάποτε ἐπιδράσεις ἢ ἀπήχησεις ἀπὸ λαοὺς τοῦ Βορρᾶ, ἀλλὰ τὰ λιγοστὰ αὐτὰ στοιχεῖα δὲν ἀλλοιώνουν τὸ βαθιὰ ἑλληνικὸ χαραχτῆρα τῶν δωδεκανησιακῶν παραμυθιῶν. Συχνὰ, εἰν' ἀλήθεια, ὑπερτονίστηκε ἡ τουρκικὴ ἐπίδραση στὰ ἑλληνικά παραμύθια, γιὰ τὴ, ὅπως πολὺ σωστὰ παρατηρεῖ ὁ Dawkins, «σὲ κάθε συλλογὴ παραμυθιῶν ἀπὸ χώρας ποῦ γιὰ τόσο πολὺ καιρὸ ἦταν κάτω ἀπὸ τοὺς Τούρκους, εἶναι φυσικὸ καὶ ἀναπόφευχτο νὰ γυρεύουμε νὰ βροῦμε κάποιο εἰδικὸ τουρκικὸ στοιχεῖο, καὶ σ' αὐτὸ συχνὰ δόθηκε μεγάλη σημασία. Ἀλλὰ ὁμολογῶ πὼς στὴ συλλογὴ αὐτὴ ἡ τουρκικὴ συνεισφορὰ μοῦ φαίνεται πολὺ μικρὴ». (σ. 21). "Ἄν διαπιστώθηκε ἄλλοῦ κάπως ἰσχυρότερη ἢ τουρκικὴ ἐπίδραση, εἶναι γιὰ τὴν οἱ ἐρευνητὲς σύγκριναν παραμύθια μὲ νεράιδες, δράκους κλπ., ποῦ χαρακτηρίζουν τοὺς Τούρκους 18), κι ὅχι παραμύθια ἀπὸ τὴν πρα-

(16) Ἐνδιαφέρουσα π.χ. εἶναι ἡ γνώμη τοῦ ἀπ' ἀφορμὴ τὸ σπουδαῖο βιβλίον τοῦ Thompson, *Motif-Index of Folk-Literature*, (1932-1936): «Ἡ ἔαση γιὰ κάθε σύστημα ταξινομήσεως πρέπει, νομίζω, νὰ εἶναι ἡ πλοκὴ, μὴ ὀρισμένη ἀκολουθία περιστατικῶν», —ὄχι αὐτὰ καθαρὰ τὰ περιστατικά καὶ τὰ ἐπισόδια. 1931, ποῦ καλύπτει τὸ θέμα σ' εὐρύτατῃ ἔχταση.

(17) Πρὸς. καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Albert Wesselski, *Versuch einer Theorie des Märchens*,

(18) Τέτοια π.χ. εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Halliday ποῦ, ἀπὸ τὰ 92 μικρασιατικὰ παραμύθια (σχεδὸν ὅλα μὲ νεράιδες κλπ.) ποῦ ὁ ἴδιος ὁ Dawkins δημοσίεψε στὸ προαναφερμένον

γματική ζωή. Ἄλλὰ καὶ σ' αὐτὰ ἀκόμη τὰ παραμύθια μὲ νεράϊδες κλπ. δὲν εἶναι ἀπίθανο οἱ ὁμοιότητες μεταξὺ ἐλληνικῶν καὶ τουρκικῶν νὰ προέρχονται ἀπὸ ἐπίδραση τῶν ἐλληνικῶν πάνω στὰ τουρκικά. Βεβαίωτο ὅμως εἶναι πῶς ἡ ἐπίδραση στὸν κύκλο αὐτὸ ἦταν ἀμοιβαία. Ἄλλὰ τὰ παραμύθια ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ζωὴ εἶναι ὀλίγετα διάφορα σταῦς δυὸ λαοὺς, ἔχουν εἰδικὸ ἢ θ ο ς γιὰ τὸν κάθε λαὸ. Κι αὐτὰ εἶναι κυρίως ποὺ καθορίζουν τὸν ἐθνικὸ χαρακτήρα ποὺ διακρίνουμε στὰ παραμύθια. Ἔτσι «μποροῦμε νὰ καταλήξουμε πῶς κάθε ὁμοιότητα μεταξὺ τῶν ἐλληνικῶν καὶ τῶν τουρκικῶν παραμυθιῶν περιορίζεται στὰ παραμύθια μὲ νεράϊδες, ἀπ' ὅποια-δήποτε πλευρὰ κι ἂν προέρχεται ἡ ἐπίδραση». (σ. 22).

Γιὰ ἐνίσχυση τῶν ἀπόψεων του μεταφέρει ὁ Dawkins τὴν ἐξέταση τοῦ προβλήματος αὐτοῦ στὸ ἱστορικὸ πεδίο, κ' ἔτσι ἀποδείχνει πῶς ἡ συμβολὴ τῶν Τούρκων σὰν κράτους μπορεῖ νὰ ἦταν σημαντικὴ στὴ δι α ἰ α δ ο ς η τῶν παραμυθιῶν ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ στὴ Δύση, ὄχι ὅμως καὶ στὴ διαμόρφωσή τους. Ἡ τουρκικὴ Αὐτοκρατορία ἦταν συνδετικὸς κρίκος ἀνάμεσα στὶς Ἰνδίες καὶ στὴν Εὐρώπη γιὰ τὰ παραμύθια, ἀλλὰ οἱ Τούσκοι σὰν Τούρκοι λίγα συνεισφέρουν στὸ παραμύθι. Ἦταν οἱ λαοὶ ποὺ ἀποτελοῦσαν τὴν τουρκικὴ Αὐτοκρατορία ποὺ διαμόρφωσαν τὰ παραμύθια σύμφωνα μὲ τὰ ἐθνικὰ τους γνωρίσματα. Καὶ εἰδικὰ γιὰ τὰ δωδεκανησιακὰ παραμύθια καταλήγει: «Τὸ τουρκικὸ στοιχεῖο στὰ δωδεκανησιακὰ αὐτὰ παραμύθια θὰ τὸ θεωροῦσα λοιπὸν πολὺ ἀσήμαντο. Κανένα ἀπὸ τὰ πιὸ ἀναπτυγμένα παραμύθια, ἀπ' ἑκείνα ποὺ πάνε πέρ' ἀπὸ τὸ παραμύθι μὲ νεράϊδες, σχετίζεται μὲ τίποτε τουρκικὸ. Οἱ ἀρ. 28 καὶ 29 εἶν' ἐξαίρεσεις. Ἀπὸ τὸν ἀρ. 30 ὡς τὸ τέλος δὲν παρουσιάζεται τίποτε τουρκικὸ. Ὅπωςδήποτε ὅλα τὰ παραμύθια δείχνουν ὀλίγετα ἐλληνικὸ χροισμὸ. Οἱ τουρκικὲς παραλλαγές τῶν ἀρ. 12 καὶ 14 διαφέρουν πολὺ ἀπὸ τὴ μορφή ποὺ ἔγινε ὀριστικὴ στὶς ἐλληνικὲς ἐκδοχές των. Πάντα βέβαια πρέπει νὰ γίνε-ται κάποια παραχώρηση γιὰ τὴν ποιότητα τοῦ ἀφηγητῆ, ὅπωςδήποτε ὅμως μποροῦ-με νὰ εἰσηγηθῶμε πῶς ἡ ἐπίδραση συχνὰ ἔγινε ἀπὸ τὰ ἐλληνικὰ στὰ τουρκικά μᾶλλον παρὰ ἀντίθετα.» (σ. 22).— Οἱ διαφορὲς μεταξὺ τῶν ἐλληνικῶν καὶ τουρκικῶν παραμυθιῶν δὲν περιορίζονται μόνο στὴν οὐσία, ἀλλὰ, ὅπως εἶδαμε καὶ πρωτύτερα, προχωροῦν καὶ στὴ μορφή, στὴν τεχνικὴ τους. Ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος των διαφέρουν σημαντικά, καὶ συχνὰ οἱ εἰδικὲς φράσεις ποὺ ἐπαναλαμβάνονται σ' ὀρισμένα ση-μεῖα τῆς ἀφήγησης.

Ἐνα ἄλλο ἐνδιαφέρο ζήτημα εἶναι: ποὺ πρέπει νὰ τοποθετηθῶν τὰ παραμύθια αὐτὰ, ποῦ «ὑπόκεινται»; Εἶναι φανερὸ πῶς τὰ περισσότερα πρέπει νὰ τοποθετηθῶν στὴ σύγχρονη Ἑλλάδα, ἀλλὰ ὅμως ἔχουν συνάφειες μὲ ζένες χῶρες. Σκηνικὸ φόντο τους εἶναι κυρίως τὰ νησιά, ὅμως εἶναι καὶ κάποια ἡπειρωτικὴ περιοχὴ, — καὶ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ φυσικὰ εἶναι ἡ Μικρὰ Ἀσία. Ἔτσι καὶ στὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν τοποθέτηση τῶν παραμυθιῶν αὐτῶν ἀπαντᾷ ὁ ἐκδότης: «Ἀπὸ τίς σκέψεις αὐτὲς τὸ γενικὸ συμπέρασμα φαίνεται νὰ εἶναι πῶς ὅ,τι ἔχουμε τώρα ἀπὸ τὰ Δωδεκάνησα εἶναι κατάλοιπο ποὺ μᾶς ἔμεινε ἀπὸ τὰ παροσμύθια ποὺ ἔγινον στὴν ἐλληνικὴ Μικρὰ Ἀσία πρὶν ὁ ἐλληνισμὸς τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἐκλείψει ἀπὸ τὸ προχώρημα τῶν Τούσκων καὶ τελικὰ ἐξαφανιστεῖ ἀπ' αὐτοὺς μὲ τοὺς κατατρεγμοὺς τοῦ 1923. Ἄν ζητούσαμε πιὸ πέρα νὰ βροῦμε ἀπὸ ποῖα περιοχὴ τὰ παραμύθια φτάσαμε στὴ Μικρὰ Ἀσία, μποροῦμε ν' ἀκολοθῶσουμε τὸν Cosquiu ἀρκετὰ μακριὰ γιὰ νὰ δοῦμε στὶς Ἰνδίες μιὰ σπουδαία πηγὴ καὶ κέντρο διασπορᾶς τουλάχιστο. Πιὸ πέρ' ἀπ' αὐτὸ δὲν ἔχουμε τίποτε ἄλλο παρὰ ἀμυδροὲς ἰδέες γιὰ ἱστορίες ζῶων τουλάχιστο σὲ παραδόσεις ἀπὸ κάποια ἐνδιάμεση περιοχὴ πελαγίστερες καὶ ἀπὸ τοὺς Jatakas τῶν Ἰνδιῶν καὶ τὸν Αἴσωπο τῆς Ἑλλάδας.» 19) (σ. 23). Ἡ ἐλληνικὴ Μικρὰ Ἀσία, λοιπὸν, ἦταν τὸ κέντρο τῆς δημιουργίας αὐτῆς, ὅπως ἄλλωστε φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴ δωδεκανησιακὴ διάλεχτο, ποὺ μαζί μὲ τὴν κυπριακὴ καὶ ἄλλες νοτιοανατολικὲς ἐλλη-νικὲς διαλέχτους ἀποτελοῦσαν κάποτε μιὰ ἐνότητα ἐλληνικοῦ λόγου ἀπὸ τὸν Πόντο ὡς τὴν Κύπρον 20).

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΗΣΗΣ

(Τὸ τέλος στὸ ἐπόμενο).

Ἔργο του Modern Greek in Asia Minor θρῖσκει πῶς κάπου 22 εἶναι παραλλαγές παραμυθιῶν ποὺ συναυτοῦμε καὶ στὶς συλλογές τουρκικῶν παραμυθιῶν τοῦ Kunos.

(19) Πρὸλ. W. R. Halliday, στὴ Folklore, xxvii 1923, σ. 135. Ἐπίσης τοῦ ἴδιου Greek and Roman Folklore σ. 109-114.

(20) Πρὸλ. Μ. Τριαναφυλλίδη, Ν ε ο ε λ λ η ν ι κ ῆ Γ ρ α μ μ α τ ι κ ῆ, Α', (Ἀθήνα 1938) σ. 68, ὅπου οἱ διάλεχτοι αὐτὲς ὀνομάζονται «ἀνατολικά ἰδιώματα».

Τ Ε Φ Ρ Α

‘Απόψε θάρθει ό φίλος μου.

‘Έχει μέρες που τώ συλλογιέμαι. Περίμενα χρόνια τούτη τή συνάντηση. ‘Η ελπίδα της μου δονούσε τήν καρδιά. Τήν κρατούσε ζωντανή. ‘Ο ξεχωριστός άνθρωπος θαρχότανε επίτελους πίσω. Κοντά μου. Σπίτι μου. Πόση αγάπη στιβαγμένη στήν καρδιά! Θα τήν ξεκλείδωνα σάν πρώτα και θάρριχνα μπροστά στά πόδια του όλα της τά μύρα. Γιατί τάξιζε. Είμωνα σίγουρος πώς τάξιζε...

Μά τώρα; Πώς θα μπορούσαν ν’ ανταμωθούνε τά μάτια και νά σφίξουνε τά χέρια; Θατανε αλήθεια, αίσχρò νά ύποκριθώ και νά του πώ ένα σωρό ψευτιές. Δεν ύπήρχε πιά είδωλο. Γκρεμίστηκε τīs τελευταίες μέρες. Τι λέω; Τις τελευταίες στιγμές. Τώρα δά. Δεν έμεινε παρά μιá χούφτα ψευτιές, συμμαζεμένες σάν φαρμακερό φίδι, συσπειρωμένο κάτω από τήν πέτρα. Νά τώ συρτάρι. Είναι όλα ριγμένα εκεί μέσα. Έγθύμια μιás παλιάς έποχής. Σελίδες μιás ζωής που δεν πρόφτασε ν’ άνθισει και νά δέσει σέ καρπό. ‘Αντιλαμβάνομαι πώς πιάνουνε πολύ χώρο. Και τώ δωμάτιό μου είναι στενό. Θα τά κάωω. Μόλις φύγει, θα τά κάωω. Θα ναί έτσι τώ τελευταίο αντίο του δεσμού μας. ‘Ανοίγω τώ συρτάρι. Τρίζει κλασιάρικα. Δεν πιστεύω στα εύκολα άναφυλλητά. Βυθίζω τώ χέρι και τ’ άνασκαλεύω. ‘Ένας παράξενος ήχος σάν ανθρώπινο παράπονο γιόμισε τώ δωμάτιο. ‘Αδικα προσπαθεί νά εισχωρήσει και στήν ψυχή μου. Πάει πιά. Είναι κατάρκλειστη. Δεν άφισα ούτε πιθανότητα χαραμάδας. Τις σφράγισα όλες. Μά όλες... Μιά λοιπόν, και πήρα τήν άπόφαση ν’ άπαλλακτώ άπ’ εκείνο τώ παρελθόν, τί περιμένω; Τούτα τά άλλοτε πολυαγαπημένα είναι άχρηστα και περιττά. Γιατί νά τώ κούψω; Μ’ ένοχλούν. Πολύ μ’ ένοχλούν. Είναι στιγμές που μου κτυπούν στα νεύρα. Μαύ κατήτησαν σωστοί εφιάλτες.

Νοιώθω πώς πρόκειται νά παλέωω. Νά παλέωω με τήν ζωή και τώ θάνατο. ‘Οπλίζομαι με θάρρος και τά παίονω. Μερικά ξεγλυστοήσανε ύπουλα και σκορπίσανε κάτω στο δάπεδο. ‘Αδικα. Κανένα σος δε θα μου ξεφύγει. ‘Ολα θα λαμπρύνετε τούτο τώ σκοτεινό τέλος. ‘Ολα σας. Τά μαζεύω με προσοχή. ‘Ανάβω τόν άναπτήρα μου κι’ άρχίζω τή θυσία... ‘Η κάπνα τους μου γιομίζει άποπνικτικά τά πνεμόνια. Πνίγομαι... ‘Ανάμεσα στον καπνό ξεπροβάλλει ένα χέρι. ‘Αγωνίζεται νά σωθει. Μοιάζει με πνιγμένο που άδικα ζητάει βοήθεια... Θεέ μου, είναι τώ χέρι του! Φορά άκόμα εκείνο τώ δακτυλίδι με τώ μαδί σφραγιδóλιθο... Σκεπάζω τά μάτια μου νά σωθώ από τή φρικτή όπτασία. Τίποτα... ‘Η κάπνα με πνίγει. Με πνίγει... ‘Ορμώ στο παράθυρο και σπάω τώ τζάμι με τώ γρόνθο μου. ‘Αναπνέω γρήγορα, γρήγορα. Τό αίμα αύξάνει τή νυκτερινή θυσία. Μένω κοντά στο σπασμένο παράθυρο και παρακολουθώ τή μικρή φλόγα. ‘Η όπτασία χάθηκε εύτυχώς. Μά γιατί μου θυμίζει καρδιά τούτη ή μικρή φωτιά; Γιατί; Γιατί; Τάχα ποιανού ή καρδιά καίεται άπόψε;

Κάποιος κτυπά τήν πόρτα του δωματίου μου.

Αυτόν θάνατι. Προσπαθώ νά σδύσω τή μικρή φλογισμένη καρδιά. Οί κτύποι άνηχούνε σάν σφυριές στο κεφάλι μου. Τί νά κάνω; Τί νά κάνω; ‘Αξαφνα τώ πάωολο γύρισε.

—Περίμενε.

Τίποτα. ‘Ο φίλος εισέρχεται. Είναι λιγάκι παραγμένος. Τώ άέτισιο μάτι του σέ μιá στιγμή χάιδεψε δλάκερο τώ δωμάτιο. Καρφώθηκε ύστερα σάν βέλος άπάνω στήν στάκτη τής σπονδής. Πλησιάζει. Τρέχω και στέκομαι άνάμεσά τους. ‘Εκείνος με σπράχνει με εύγένεια. ‘Υποχωρώ. ‘Η άπορία σπιθίζει παράξένα στα μάτια του.

—Τί έκαμες;!!!

—‘Έκαμα τīs άναμνήσεις.

—Οί άναμνήσεις δεν καίονται. Οί άναμνήσεις ζουν μέσα μας.

—Μιά φορά έγώ τīs έκαμα. Νάτες.

—Φτωχέ... .

Τάχασα. Μέσα στή φωνή του ξεπρόβαλε ό οικτος και μου τρύπησε τώ στήθος. Κατάλαβα. ‘Ηθελε νά με ταπεινώσει. Νά με κουρελιάσει. Θύμωσα πολύ.

—Φύγε.

—Θά φύγω.

‘Ακολούθησε μιá στιγμή θανατερής σιωπής.

—Μπορώ νά πάρω λίγη στάκτη;

—Πάρε ὄση θέλεις. Πάρτην ὄλη. Θὰ μὲ ὑποχρεώσεις μάλιστα, γιατί θὰ μοῦ καθαρίσεις τὸ τραπέζι.

—Εὐχαριστῶ.

Τὴ μάζεψε μὲ ἱερὴ εὐλάβεια.

—Τί θὰ τὴν κάνει;

—Τὴν χρειάζομαι. Καληνύκτα.

—Καληνύκτα.

Τρέχω στὸ παράθυρο. Τὸν διακρίνω ποῦ περπατᾶ ἀργά, κρατώντας μὲ προσοχὴ τὴ στάκτη. Μοῦ δίνει τὴν ἐντύπωση πὼς ἀνασηκώνει φέρετρο. Ποισοῦ τὸ φέρετρο ἄραγε; . . . Καὶ πάλι τὸ ἴδιο ρῶτημα μοῦ τρυπά τὸ κρανίο μου: «Τί θὰ τὴν κάνει; Τί θὰ τὴν κάνει;» Ἀνάθεμά του. Ὅ,τι θέλει ἄς τὴν κάνει. Ἐγὼ πρέπει νὰ πανηγυρίσω τὴν λευτεριά μου ἀπόψε. Γλύτωσα ἐπιτέλους. Τώρα θὰ γαληνέψω. Πόσο πόθησα νὰ γαληνέψω. Ξαπλώνομαι στὸ ντιβάνι μου. Ἀνάβω ἓνα τσιγάρο καὶ καπνίζω. Κλείω τὰ μάτια μου. . . . Διάβολε, νάτες πάλιν τίς ἀναμνήσεις. Γιόμισανε ἀσφυκτικὰ τὸν στενὸ χῶρο. Καγχάζουν. Ξερνοῦν ἓνα ἀλλόκοτο γέλιο. Ἐκνευριστικό. Ἀνοίγουν διάπλατα τὰ πλαδαρά τους στόματα καὶ μὲ κοροϊδεύουν.

—Δὲν μπορεῖς νὰ μὰς κάψεις. Ζοῦμε μέσα σου. Ζοῦμε μέσα σου.

Θεὲ μου, θὰ τρελλαθῶ. Ὅρμῶ καὶ φεύγω μέσα στὴ νύκτα. Εἶμαι ὀλομόναχος. Ἐγὼ κι' ἡ ἀδελφὴ μου ἡ νύκτα. Τίποτ' ἄλλο. . . . Ἀναπνέω μὲ βαθεῖες εἰσπνοές. Ἀναθεματισμένες ἀναμνήσεις. . . Ξανάρχονται στὸ νοῦ μου τὰ λόγια του: «Οἱ ἀναμνήσεις δὲν καίονται. Οἱ ἀναμνήσεις ζοῦν μέσα μας. . . ». Ἀκούω βήματα. Κάποιος θὰ μὲ παρακολουθεῖ. Στρέφω μὲ ἀγωνίον κι' ἀνιχνεύω τὸ σκοτάδι. Τίποτα. Ἡ ἰδέα μου. Εἶναι μονάχα ἡ νύκτα, πηκτὴ, ὑγρὴ, κρούα. . . . Κι' ὅμως ἀκούω καθαρὰ βήματα. Πολλὰ βήματα. Χιλιάδες βήματα. . . . Τρέχω νὰ γλυτώσω. Νὰ γλυτώσω. . . . Οἱ ἦχοι τῶν βηματῶν αὐξάνουν. Τὰ χάχανα αὐξάνουν. Οἱ φωνὲς αὐξάνουν. . . . «Ζοῦμε μέσα σου». «Ζοῦμε μέσα σου». «Ζοῦμε μέσα σου. . . ».

ΦΩΤΟΣ ΧΑΤΖΗΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΑΙΓΛΗ

Ἀσημοπλέει ἡ θάλασσα
στοῦ ἡλίου τὶς ἀκτίνες,
χαδιάρικα τὰ κύματα
μιλοῦνε γιὰ ἐλπίδες. . .

Τὸ ἀκρογιάλι ὀλόλευκο,
σὰ μυγδαλιὰ ἀνθισμένη.
Ὁ γλάρος τὸ γλαυκὸ οὐρανὸ
ἀνάλαφρα ἀνεβαίνει.

Τ' ἀηδόνια γλυκοκελαδοῦν
τρελλὸ σκοπὸ στὰ κλώνια,
στὶς κομψοτέχνητες φωλιές
λαλοῦν τὰ χελιδόνια.

Τὰ πεῦκα σιγοτραγουδοῦν
στὸ δροσερὸ ἀεράκι
οἱ λεμονιές γλυκομιλοῦν
γιὰ ἔρωτα, γι' ἀγάπη.

Τῆς θρύσης τὸ κρυὸ νερὸ
γλυστρᾶ ἀπαλὰ στὸ διάβα,
κι' ἐγὼ διψῶ καὶ δὲ μπορῶ
νὰ πῶ τὸ θεῖο τους νᾶμα.

ΔΗΜΟΣ ΟΡΕΣΤΗΣ

Ο Ο ΠΕΣΤΑΛΟΤΣΙ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ *

Τὸν κύκλον τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς τὸν ἐθεωροῦσεν ἀπαραίτητον, διότι ἐπίστευεν ὅτι ἡ ἀγωγή πρέπει ν' ἀρχίζῃ ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν καὶ ὅτι καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ σχολικὴ ἀγωγή πρέπει νὰ ἔχῃ τὸν χαρακτῆρα τῆς οἰκογενειακῆς(24). Μόνον ἡ οἰκογενειακὴ ἀγωγή ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν φυσικὴν ἀγωγήν: «Ζήτηστε, λέγει, τοὺς ἀρχοντικούς τόπους, τὰ ἀστικά σπιτία καὶ τὶς χωρικές καλύβες· ἐκεῖ θὰ βρῆτε τὶς βασικές ἀρχές τῆς ἀληθινῆς ἀγωγῆς τῶν ἀνθρώπων. Ἡ μόρφωση τοῦ διδίου καὶ τῶν διαφόρων τεχνιτῶν μέσων δὲν μπορεῖ ποτὲ ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν μόρφωση τοῦ σπιτιοῦ. Καὶ ἡ καλύτερη ἱστορία, καὶ ἡ συγκινητικώτερη εἰκόνα τοῦ διδίου εἶναι γιὰ τὸ παιδί, σὰν νὰ λέμε, κάτι ξεθωριασμένο. Ὅ,τι ὅμως γίνεται στὸ σπιτί, μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ παιδιοῦ, εἶναι φυσικό, καὶ ἐνώνεται στὸ μυαλό του μὲ χίλιες διὰ ἄλλες εἰκόνας, ποὺ ἔχουν προηγηθῆ καὶ γι' αὐτὸ ἔχει γιὰ τὸ παιδί ἐσωτερικὴν ἀλήθειαν(25). Δι' αὐτὸ καὶ ὅταν, κατὰ τὸ διάστημα τῆς σκληρᾶς αὐτῆς ζωῆς τοῦ εἰς τὸ Neuhoff, ἀπέκτησε τὸ πρῶτόν του τέκνον, ἤρχισε νὰ τὸ παρακολουθῆ καὶ νὰ τὸ μελετᾷ συστηματικῶς, καταγράφων τὰς παρατηρήσεις του εἰς τὸ «Ἡμερολόγιον ἐνὸς πατέρος», ποὺ ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔργα ἐμπειρικῆς ψυχολογίας. Εἰς αὐτὸ ὑποτυπώνονται καὶ αἱ πρῶται του σκέψεις διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν ἀγωγήν τῶν παιδιῶν τοῦ λαοῦ.

Ἄφου λοιπὸν ἀπέτυχεν ὡς γεωργὸς ἀναμορφωτῆς, θέλει νὰ δοκιμάσῃ ὡς παιδαγωγός. Ἡ ἀποτυχία του, ἀντὶ νὰ τὸν ἀποθαρρύνῃ, τοῦ δίδει περισσώτερον δύναμιν καὶ ἀποφασιστικότητα. «Ὅσο ἐγὼ ὁ ἴδιος γινόμενον πιὸ δυστυχῆς, μάς λέγει, τόσο περισσότερο ἐνοίωθα τὴν δυστυχία τοῦ λαοῦ τὴν πηγὴ τῆς»(26). Καὶ ἀναλαμβάνει τότε ἕνα σχέδιον, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐφαρμογὴ κάμνει ὄλους τοὺς περὶ αὐτὸν νὰ φοβῶνται διὰ τὴν διανοητικὴν του κατάστασιν. Ἀποφασίζει νὰ μεταβάλῃ τὸ σπιτί τοῦτο εἰς τὸ Neuhoff εἰς ὄφρανοτροφεῖον. Μαζεύει ὅλα τὰ φτωχὰ καὶ ἀπροστέλευτα ἰσπαιχθῆ τῆς περιοχῆς, ἄγόρια καὶ κορίτσια, τέκνα πτωχῶν γεωργῶν, ἀκτημόνων χωρῶν κῶν, κοινῶν ἐγκληματιῶν καὶ ἄλλων ἀγνώστων κοινωνικῶν περιτριμμάτων, «τὴν ἀπὸ ὑποστάθμην τῆς ἀνθρωπότητος», ὅπως τὰ ἔλεγεν ὁ ἴδιος χαριεντιζόμενος. Τὰ στεῆναι γάξει, τὰ ἐνδύει, τὰ τρέφει, τὰ διδάσκει καὶ τὰ μονθάνει νὰ ἐργάζονται. Ὁ σκοπὸς τοῦτο, ἐνωεῖται, εἶναι πάντοτε ὁ αὐτός· θέλει ν' ἀποδείξῃ, ὅτι διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς καὶ οἱ χειρότεροι ἀκόμη ἄνθρωποι ἠμποροῦν νὰ γίνουν καλοὶ καὶ χρήσιμα εἰς τὴν κοινωνίαν μέλη. Εἰς τὴν ἀρχὴν ἐφαίνετο ὅτι τὰ πράγματα ἐβαινον κατ' εὐχὴν καὶ τὸ ἴδρυμα ἐφαίνετο ὅτι ἔπετελε τὸ πρῶτον πειραματικὸν «βιοχημικὸν σχολεῖον»(27).

Εἶναι ἀληθές, ὅτι μεταξὺ τῶν πρακτικῶν ἀσχολιῶν καὶ τῆς θεωρητικῆς μορφώσεως δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἀναγκαία συνάφεια, ὥστε νὰ καλλιεργῶνται δι' αὐτῆς καὶ ἀναυπύσσονται αἱ πνευματικαὶ δεξιότητες τῶν παιδιῶν· ἀπέδειξεν ὅμως τοῦλάχιστον ὁριστὰ πειρατισμὸς αὐτός, ὅτι ἡ πρακτικὴ ἐνασχόλησις καὶ ἡ πνευματικὴ καλλιέργεια οὐδεὶς δυνατὸν νὰ συνυπάρχουν. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ὅμως πλήρως μία τοιαύτη προσπάθεια δὲν ἐπάρκει ὁ ἐνθουσιασμὸς καὶ ἡ πίστις· ἐχρειάζεται καὶ πρακτικὸν πνεῦμα, τοῦ ὁποῖοῦ ὡς γεγονὸς ἐστερεῖτο ὁ Πεσταλότσι. Οἱ τρόφιμοι τοῦ ἀσύλου ἦσαν οἱ πλείστοστοι πολὺ διεφθαρμένοι καὶ ἡ ἐπίδρασις τῶν γονέων καὶ τοῦ ἄλλου κακοῦ περιβάλλοντος κατέστρεφεν ὅ,τι ἡ εὐεργετικὴ ἐπίδρασις τοῦ Πεσταλότσι ἠγωνίζετο μὲ τὴν αὐτὰπάρνησιν νὰ κτίσῃ. Πολλοὶ τρόφιμοι, ἀφοῦ ἐνεδύοντο καὶ ἐχόρταινον ἀρκετά, ἐφύεγον διὰ νὰ μὴ ζαναγυρίσουν καὶ ἄλλους ἀπέσυρον οἱ γονεῖς καὶ οἱ κηδεμόνες, κινδυνάκωνοι νὰ ἐκτιμήσουν τὴν προσπάθειάν του. Ἡ ἐργασία ὅλων δὲν ἀπέδιδεν ὅσα ἐχρειάζοντο διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ ἀσύλου καὶ τὸ ἴδρυμα διελύετο τὸ 1780, ἀφοῦ ὁ Πεσταλότσι· εἶχε πλέον ἐξαντληθῆ καὶ σωματικῶς καὶ οικονομικῶς.

Ἡ πικρὰ πείρα, τὴν ὁποῖαν ἀπέκόμισεν ὁ Πεσταλότσι ἀπὸ τὸ πείραμα τοῦ Neuhoff, συνοψίζεται εἰς τὰ ἔργα τὰ ὁποῖα συγγράφει οὗτος κατὰ τὰ ἐπόμενα 18 ἔτη τῆς ἀναγκαστικῆς ἀδρανεῖας του, ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ νὰ συντηρηθῆ εἰς τὴν ζωὴν (καὶ τοῦτο κατ' ὑπόδειξιν τῶν φίλων του), καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ νὰ καταστήσῃ καὶ εἰς αὐτὸ εὐρύτερον κύκλον γνωστούς τοὺς σκοποὺς του, οἱ ὁποῖοι κατ' οὐσίαν ἦσαν νὰ καταδεί-

(*) Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενον καὶ τέλος.

(24) Monroe: ἔ.ἀ. σελ. 617.

(25) Παπαμαύρου: ἔ.ἀ. σελ. 191.

(26) Παπαμαύρου: ἔ.ἀ. σελ. 74.

(27) Monroe: ἔ.ἀ. σελ. 602.

ξη εις τούς πτωχοὺς ἀνθρώπους τί τοὺς ἐχρειάζετο, διὰ νὰ γίνουν καλύτεροι. «Ἡ ἀγωγή, γράφει, δὲν πρέπει νὰ βγαίνει ἔξω ἀπὸ τὰς ἀνάγκας, τὰς ὁποίας προβάλλει ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπὸ τὰ μέσα, τὰ κατὰλληλα διὰ τὴν ἱκανοποίησίν των. Ὅ,τι ἐξέρχεται τῆς σφαίρας τῶν ἀναγκῶν μας εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸν δρόμον τῆς φύσεως καὶ ὀδηγεῖ εἰς τὸ σκότος τῆς πλάνης καὶ τῶν προλήψεων». Αὐτὸ περίπου εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ ἔργου τοῦ «Βραδυναὶ ὥρα ἐνὸς Ἐρημίτου» (28).

Μολοντοὶ ὁμως τὸ ἔργον τοῦ συγγραφέως τοῦ προσεπύρσιον οἰκονομικὴν τινα ἄνεσιν καὶ φήμην, δὲν κατεσίγασε τὸν μοναδικόν του πόθον. Ἦθελε νὰ γίνῃ καὶ πάλιν παιδαγωγός· καὶ τὸ ἐπέτυχε καὶ πάλιν, ἂν καὶ ὑπὸ συνθήκας τώρα τραγικὰς διὰ τὴν πατρίδα του. Τὸ 1798, ὕστερα ἀπὸ μίαν ἐξέγερσιν εἰς Ἑλβετίαν τῶν κατοίκων τοῦ Underwaldt ἐναντίον τῆς ὑπὸ τῶν Γάλλων ἐπιβληθείσης Κυβερνήσεως, ἡ τελευταία αὕτη ἐζήτησε τὴν καταστολὴν τῆς στάσεως ὑπὸ τοῦ Γαλλικοῦ στρατοῦ, ὅστις κατέπνιξεν εἰς τὸ αἶμά τῆς τὴν στάσιν καὶ κατέλαβε τὸ κέντρον αὐτῆς, τὴν μικρὰν πόλιν Stanz. Ἐδῶ εἶχαν συγκεντρωθῆ ἑκατοντάδες παιδιῶν, τὰ ὅποια παρέμειναν ὀρφανὰ καὶ ἀπροστάτευτα μετὰ τὴν σφαγὴν ἢ τὴν καταδίωξιν τῶν γονέων των. Ὁ Πεσταλότσι μεταβαίνει ἐπὶ τόπου· τὰ παρηγορεῖ, τὰ τρέφει, τοὺς δίδει ὅ,τι διαθέτει ἀκόμη. Τοῦτο ὁμως δὲν ἦτο ἀρκετὸν δι' αὐτόν. Διὰ τοῦτο δέχεται ὡς ὑψίστην εὐλογίαν τὴν ἀπόφασιν τῆς Κυβερνήσεως νὰ ἰδρῶσιν ὀρφανοτροφεῖον διὰ τὰ παιδιὰ αὐτὰ εἰς τὴν Stanz, τὸ ὅποιον νὰ ἐμπιστευθῆ εἰς τὸν Πεσταλότσι. «Θὰ γίνω καὶ πάλιν δάσκαλος, φωνάζει μὲ συγκίνησιν, καὶ δὲν θὰ εἶμαι ἕνας ἀχρηστος ἄνθρωπος!». «Ἀναλαμβάνω νὰ πραγματοποιήσω μίαν ἀπὸ τὶς μεγαλύτερας ἰδέες τῆς ἐποχῆς!», γράφει μὲ παιδικὸν ἐνθουσιασμὸν εἰς τὴν γυναῖκά του. Καὶ εἶναι τώρα 52 ἐτῶν. Αἰσθάνεται ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ καταδείξῃ καὶ ἐμπράκτως ὅ,τι ὡς θεωρία ἀναφέρεται εἰς τὰ ἔργα του(29). Αἱ δυσκολίαι, τὰς ὁποίας συναγτᾶ, εἶναι τεράστιαι· εἶναι μόνως καὶ τὰ παιδιὰ πολλά· αὐτὸς εἶναι καὶ πατέρας καὶ μητέρα, καὶ διευθυντῆς καὶ διδάσκαλος, καὶ ὑπῆρέτης τῆς ἐργασίας. Λεῖπουν σχεδὸν τὰ πάντα καὶ πρέπει μόνος του νὰ ἐξοικονομήσῃ τὴν κατάστασιν. Ἔργάζεται μαζί μὲ τὰ παιδιὰ, τρώγει μαζί τους, παίζει μαζί τους, κοιμάται μαζί τους τελευταῖος καὶ ἐξυπνᾷ πρῶτος. Τὰ παραστέκει ὅταν εἶναι ἄρρωστα, τὰ παρηγορεῖ ὅταν κλαῖουν(30).

Ἡ διδασκαλία ἐγένιτο πάντοτε χωρὶς σύστημα καὶ χωρὶς κανένα προκαθορισμένον σχέδιον, ἀλλ' ἀναλόγως πρὸς τὰ ἐκάστοτε ἐκδηλούμενα διαφέροντα τῶν παιδιῶν. Οὔτε βιβλία, οὔτε ἀπομνημονεύσεις θεωρητικῶν γνώσεων. Τὰ παιδιὰ παρατηροῦν, ἐνδιαφέρονται, ἐργάζονται καὶ ἀναπτύσσουσι τοιοῦτοτρόπως τὰς φυσικὰς των προδιαθέσεις. Σκοπὸς τοῦ ἀντικειμενικῶς πάντοτε εἶναι ἡ διὰ τῆς αὐτοκαλλιιεργείας ἀνάπτυξις τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἐκείνων δεξιότητων ποὺ δημιουργοῦν τὸν ἄνθρωπον καὶ τοῦ φέρουν τὴν εὐτυχίαν. «Ἰδοὺ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐργάζομαι, γράφει. Ζητᾷ πρῶτον ν' ἀνοίξω τὴν καρδίαν τῶν παιδιῶν καὶ, ἱκανοποιῶν τὰς καθημερινὰς αὐτῶν ἀνάγκας, ν' ἀναμείξω τὴν ἀγάπην καὶ τὴν καλωσύνην εἰς ὅλας τὰς ἐντυπώσεις καὶ ἐνεργείας, ὥστε ν' ἀναπτύξω τὰ αἰσθήματα αὐτὰ εἰς τὰς ψυχὰς των. Τότε νὰ τὰ ἀναγάγω εἰς τὴν γνῶσιν, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ γνωρίζουν πῶς νὰ χρησιμοποιοῦν τὴν καλωσύνην των ἐπιφελῶς δι' ἐκείνους ποὺ εἶναι γύρω των.»(29).

Πρὸ πάντων ὁμως ἔτρεφε μεγάλην ἀποστορφήν πρὸς τὰς γενὰς λέξεις. «Πιστεύω, λέγει, ὅτι ἡ πρώτη ἀνάπτυξις τῆς διανοίας τῶν παιδιῶν διαταράσσεται πολὺ ἀπὸ τὸ ἐπικρατοῦν σύστημα διδασκαλίας διὰ λέξεων, τὸ ὅποιον δὲν προσαρμόζεται οὔτε πρὸς τὰς δεξιότητας οὔτε πρὸς τὰς συνθήκας τῆς ζωῆς των». Καὶ αὕτη ἀκόμη ἡ ἠθικὴ διὰπλασις τῶν παιδιῶν ἐπέδωκε νὰ γίνεταί διὰ τῶν πραγμάτων καὶ ὄχι διὰ τῶν λέξεων. «Ἐμόχθησα, συνεχίζει, νὰ ἐξυπνήσω τὸ αἶσθημα μίας ἐκάστης ἀρετῆς προτοῦ ἀκόμη ὁμιλήσω δι' αὐτὴν, διότι θεωρῶ ἀνόητον νὰ ὁμιλῶ εἰς τὰ παιδιὰ περὶ πραγμάτων, ποῦ θὰ τὰ ὑποχρεῶνουν νὰ ὁμιλοῦν περὶ αὐτῶν χωρὶς νὰ ἐννοοῦν καθόλου τί λέγουν»(31).

Ἔτσι τὰ παιδιὰ ἐμάθανον καὶ ἀνεπτύσσοντο μὲ τὴν παρατήρησιν καὶ τὴν ἐργασίαν, ἐργασίαν ὁμως ἡ ὁποία δὲν εἶχε κανένα ὠφελμιστικὸν χαρακτήρα, ὅπως εἰς τὸ Neuhoff, ἀλλ' ἀπέβλεπεν ἀπλῶς εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς(32). Ἐπίστευεν ὅτι διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς θὰ ἦδύνατο

(28) Monroe: Ἐ.ἀ. σελ. 603.

(29) Monroe: Ἐ.ἀ. σελ. 605.

(30) Παπαμαῦρου; Ἐ.ἀ. σελ. 254.

(31) Graves: Ἐ.ἀ. σελ. 128.

(32) Παπαμαῦρου; Ἐ.ἀ. σελ. 255.

ν' ἀπλοποιηθῆ μέχρι τοιούτου σημείου, ὥστε καὶ ἡ μητέρα μόνη θὰ ἠμποροῦσε νὰ διδάξῃ τὰ παιδιὰ της ὅ,τι ἐχρειάζετο, καὶ ὅτι τὰ σχολεῖα θ' ἀπέβαινον περιττά.

Ἄλλὰ ἡ ἀτυχία κατέτρεχεν ἀκόμη τὸν Πεσταλότσι. Ἀνεξαρτήτως τοῦ δυσμενοῦς περιβάλλοντος, ποῦ ἐδημιούργησεν ἡ πρωτοτυπία τῆς μεθόδου του, ὡστε πολλοὶ νὰ τὸν ἀποκαλοῦν ἀγράμματον καὶ ἄθεον, μετ' ὀλίγον καὶ οἱ Γάλλοι, καταδιωκόμενοι ἀπὸ τοὺς Αὐστριακοὺς, ἐπανέρχονται εἰς τὴν Stanz καὶ ἐπιτάττουν τὸ ὄρφανοτροφεῖον διὰ νὰ το μετατρέψουν εἰς στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον (1799). Μὲ ἀπεριγραπτὸν ὀδύνην ὁ Πεσταλότσι ἀποχαιρετᾷ ὅσα παιδιὰ ἐναπέμειναν καὶ ἀναχωρεῖ ἐκεῖθεν, διὰ νὰ δεχθῆ μετ' ὀλίγον θέσιν ἀπλοῦ διδασκάλου εἰς τὸ Burgdorf, κοντὰ εἰς τὴν Βέρνην, εἰς τὸ πλέον πτωχὸν σχολεῖον τῆς πόλεως, μαζί με ἕνα ἄλλον διδασκαλόν, ὁ ὁποῖος ἦτο συγχρόνως καὶ ὑποδηματοποιός(33).

Ἀκολουθεῖ καὶ ἐδῶ ὁσον τοῦ ἐπιτρέπουν τὰ ὅρια τῆς δικαιοδοσίας του τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς μεθόδους ποῦ ἐφήρμοζεν εἰς τὴν Stanz. Τώρα ὁμως γνωρίζει καλύτερα τί κατὰ θάθος ἐπιδιώκει καὶ εἰς τί συνίσταται κατ' οὐσίαν ἡ μυστηριώδης καὶ δι' αὐτὸν ἀκόμη «μεθόδός» του. «Θέλω νὰ θέσω τὴν ἀγωγὴν ἐπὶ ψυχολογικῶν βάσεων», ἀναφωνεῖ. Εὐτυχῶς μετ' ὀλίγον, χάρις εἰς τὸ ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον σημανόντων φιλανθρώπων καὶ ἄλλων διδασκάλων, ἰδρύετο τὸ ἡμικρατικὸν Ἰνστιτούτον τοῦ Burgdorf, τοῦ ὁποῖοῦ ἡ διεύθυνσις ἀνατίθεται εἰς τὸν Πεσταλότσι «διὰ νὰ τελειοποιήσῃ τὴν μεθόδον του». Καὶ εἶναι τώρα, σημειωτέον, ἡλικίας 55 ἐτῶν, μόλις δὲ εἶχε ὄψαιε τὸν μονογενῆ υἱὸν του Ἰάκωβον(34). Εἰς τὸ Ἰνστιτούτον αὐτό, τὸ ὁποῖον μετ' ὀλίγον προσέλαβε καὶ τὸν χαρακτήρα πειραματικῆς σχολεῖου διὰ τοὺς διδασκάλους, καθορίζονται λεπτομερέστερον οἱ σκοποὶ καὶ αἱ μέθοδοι τῆς νέας ἀγωγῆς διὰ τοῦ ἀκριβεστέρου καθορισμοῦ τοῦ εἴδους τῶν γνώσεων καὶ τῶν πρακτικῶν ἰκανοτήτων ποῦ χρειάζεται τὸ παιδί καὶ τοῦ τρόπου μετ' ὁποῖον θὰ τὰ ἀποκτήσῃ. Τὸ ἔργον του «Πῶς ἡ Γερτρούδη διδάσκει τὰ τέκνα της», ποῦ γράφεται κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν, ἀποτελεῖ ἐκθεσιν ὄλων τῶν ἀνωτέρω(35).

Τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν καταπληκτικά. «Μέσα σὲ 6 μῆνας τὰ παιδιὰ ἔμαθαν τόσα, ὅσα δὲν θὰ ἔμαθάναν σ' ἕνα συνθισμένον σχολεῖο οὔτε σὲ 3 χρόνια», διαπιστώνει μιὰ ἐκπαιδευτικὴ ἐπιτροπὴ, ποῦ ἐπισκέπτεται τὸ ἴδρυμα. Ἡ φήμη τοῦ νέου σχολεῖου διαδίδεται παντοῦ καὶ οἱ μαθηταὶ συρρέουσι εἰς αὐτὸ καὶ ἀπὸ μακρυνὰς ἀκόμη χώρας. Δυστυχῶς ὁμως καὶ πάλιν αἱ πολιτικαὶ συνθήκαι μετεβλήθησαν. Τὸ 1804 ἡ νέα Κυβέρνησις τῆς Βέρνης, ἡ ὁποία κατὰ θάθος δὲν συνεπάθει τὰς νεωτεριστικὰς ἰδέας, ἠνάγκασε μετὰ διάφορα προσχήματα τὸν Πεσταλότσι νὰ διαλύσῃ τὸ σχολεῖόν του καὶ νὰ συμπήξῃ νέον, ὕστερα ἀπὸ πολλὰς περιπετείας καὶ ἀγῶνας, εἰς τὴν μικρὰν πόλιν Yverdon παρὰ τὰς ὄχθας τῆς λίμνης τοῦ Neuchâtel. Ἐδῶ ἐπὶ τέλους κατῴρθησε, περισσότερον ἤσυχος ἀπὸ τὰς στερήσεις καὶ τὴν ἀντίδρασιν, νὰ ἐργασθῆ ἐπὶ 20 ὀλόκληρα ἔτη μετ' ὁποῖον ἴδιον νεανικὸν ἐνθουσιασμόν καὶ τὴν ἴδιαν πίστιν εἰς τὸ ἰδεώδες του. Εἶναι ὁμως πλέον πολὺ γέρον καὶ ὁ ἐπελθὼν θάνατος τῆς συζύγου του τὸν κατέβαλε περισσότερον. Ἐξ ἄλλου τὸ ὀργανωτικὸν πνεῦμα οὐδέποτε ὑπῆρξε τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ γνῶρισμα. Εἶναι ἀκόμη ὑποχρεωμένος νὰ κάμῃ πολλὰς ὑποχωρήσεις καὶ εἰς τὴν φήμην ποῦ τὸν περιβάλλει. Οἱ ἐπισκέπται ἀπέβησαν πληγῆ ἀθεράπευτος διὰ τὴν ὀμαλὴν λειτουργίαν τοῦ σχολεῖου, τὸ ὁποῖον κατέστη πλέον τὸ πρότυπον διὰ τὴν μόρφωσιν διδασκάλων δι' ὅλον τὸν κόσμον. Καὶ τὸ χειρότερον, ἐπήλθεν ἡ διάστασις μεταξὺ τῶν συνεργατῶν του, αἱ δὲ προσπάθειά του ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ὁμόνοιαν ἀπέβησαν ἄκαρποι.

Νοσταλγῆ τὸ Neuhoff, ὅπου, πρὸ 50 περίπου ἐτῶν, ἐπεχειρεῖ μετ' ὅσας ἐλπίδας τὸ πρῶτον του πείραμα. Ἐπιστρέφει ἐκεῖ καὶ φιλοξενεῖται εἰς μίαν φιλικὴν του οἰκογενεῖαν, μέχρις ὅτου ἠμπορέσῃ —ἔτσι ἐλπίζει— νὰ ὀργανώσῃ ἕνα νέον σχολεῖον διὰ τὰ πτωχὰ παιδιὰ τῆς περιοχῆς ἐκείνης. Καὶ ἐν τῷ μεταξύ συγγράφει τὸ Κύκνειον ἄσματ' αὐτοῦ, ἕνα εἶδος αὐτοβιογραφίας, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκθέτει τὸ ἱστορικὸν τῶν ἐπιδιωξέων του. Πιστεύει ἀκόμη ὅτι θὰ προφθάσῃ νὰ κάμῃ καὶ νέαν ἐκδοσὴν τοῦ ἔργου του. Καὶ μέσα εἰς τὰς ἐλπίδας αὐτὰς καὶ τὴν ἐντατικὴν αὐτὴν ζωὴν τὸν εὐρίσκει ἤσυχον καὶ ἀνώδυνον ὁ θάνατος, τὴν 17ην Φεβρουαρίου 1827.

Αὐτὴ εἶναι ἐν ἀδραΐς γραμμαῖς ἡ ζωὴ καὶ ἡ δράσις ἐνὸς ἀνθρώπου μετ' ἐπιπλοῦν καρδίαν καὶ ἀγνὴν ψυχὴν, καὶ πρὸ παντὸς μετ' ἀπίστευτον ἀγάπην διὰ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ συμπάθειαν πρὸς τὴν περιφρονημένην μερίδα της, διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς

(33) Παπαμαύρου; ἔ.ἀ. σελ. 270.

(34) Guex: Hist. de l'Instr. p. 300.

(35) Monroe: ἔ.ἀ. σελ. 608.

ὁποίας ἐμόχθησε νὰ εὔρη τὸν κατάλληλον τρόπον, τὴν μέθοδόν του, ὅπως ἔλεγε. Ἄλλὰ τί ἦταν, ἐπὶ τέλος, αὐτὴ ἡ μέθοδος του, διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ὁποίας ὁμολογεῖ ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ περισσότερον ἀκατάλληλος καὶ ἀσφαλῶς, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, δὲν ἔχει ἀδικον; (36).

Ἐὰν διὰ τοῦ ὅρου μέθοδος ἐννοοῦμεν προκαθωρισμένον τρόπον ἐνεργείας, εἶδομεν ὅτι αὕτη ἔλειπεν ἀπὸ τὸν Πεσταλότσι, ὁ ὁποῖος ἐπιειραματίζετο διαρκῶς. Τοῦτο ὅμως εἰς τὰς λεπτομερείας, διότι κατὰ βάθος πάσα του ἐνεργεῖα ἀπέρρεεν ἀπὸ τὸν ἴδιον πάντοτε σκοπὸν: τὴν διὰ τῆς ἀγωγῆς ἀναμόρφωσιν τῆς κοινωνίας(37). Βεβαίως καὶ ἄλλοι πρὸ αὐτοῦ εἶχον θέσει παρομοίους σκοποὺς. Ἐνῶ ὅμως περιώριζον οὗτοι τὴν ἀγωγὴν αὐτὴν διὰ τοὺς ὀλίγους, ὁ Πεσταλότσι τὴν θέλει δι' ὅλους καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν μάζαν. Τὸ παλαιὸν ὅμως σχολεῖον, ὅπως τὸ εἶδομεν, ἦτο ἐντελῶς ἀκατάλληλον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Εἶναι τὸ σχολεῖον τῆς τυπικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς προσπαθείας ἐκ τῶν ἔξω· εἶναι τὸ σχολεῖον τῆς ἔξωθεν ἐπιβολῆς τυπικῶν γνώσεων, καί, τὸ χειρότερον, γνώσεων περιοριζομένων εἰς λέξεις καὶ μὴ ἐπεκτεινομένων εἰς τὰ πράγματα. «Εἰς τὴν Εὐρώπῃν, γράφει, ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ κατήντησεν ἀπλή κενολογία καταστρεπτικῆ καὶ διὰ τὴν πίστιν καὶ διὰ τὴν ἀληθῆ γνώσιν. Ἡ μανία διὰ τὰς λέξεις καὶ τὰ βιβλία ἔχει προχωρήσει τόσο, πού δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀφήσῃ ἀπαθεῖ» (38).

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀντιστρατευόμεθα πρὸς τὴν φύσιν, ἡ ὁποία ἐνέβαλεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ ὅλας τὰς δυνάμεις πού χρειάζεται, διανοητικὰς καὶ ἠθικὰς, μαζί μὲ τὰς σωματικὰς. Τί λογικώτερον λοιπὸν ὑπάρχει ἀπὸ τοῦ νὰ ἀνεύρωμεν αὐτὰς τὰς δυνάμεις καὶ νὰ τὰς ὑποβοηθήσωμεν νὰ ἐξελιχθοῦν καταλλήλως;(39) Ἄλλως τε αἱ δυνάμεις αὗται τείνουσιν ἀνά πάσαν στιγμὴν νὰ ἐκδηλωθοῦν ἀφ' ἑαυτῶν καὶ τότε δὲν χρειάζεται παρὰ μόνον τὸ κατάλληλον περιβάλλον διὰ νὰ ἀνδρωθοῦν. Ἔτσι ἡ ἀγωγή θὰ καθορίζεται ἐκ τῶν ἔνδον, ἀπὸ τὰς ἐσωτερικὰς ἀνάγκας καὶ τὰς τάσεις τοῦ ἀνθρώπου. Τότε τὸ σχολεῖον τῆς ἐπιβολῆς διαδέχεται τὸ σχολεῖον τῶν διαφερόντων καὶ τῆς ψυχικῆς ἀνελιξέως. Αὐτὸ ἐννοοῦσεν, ὅταν ἔλεγεν, ὅτι ἠθελε νὰ στηρίξῃ ἐπὶ ψυχολογικῶν βάσεων τὴν ἀγωγήν.

Διὰ τὴν τοιαύτην ὅμως ἀνέλιξιν εἶναι ἀνάγκη τὰς λέξεις, αἱ ὁποῖαι τὴν ἀνακόπτουν καὶ τὴν διστρέφουν, ν' ἀντικαταστήσουν τὰ πράγματα. «Ἀνθρώπος, διακρίβουσι, τοῦ ὁποίου μόνη γνώσις εἶναι αἱ λέξεις, εἶναι ὀλιγώτερον εὐαίσθητος μπροστὰ εἰς τὴν ἀλήθειαν ἀπ' ὅ,τι ἕνας ἄγριος. Ἡ χρῆσις τῶν λέξεων μόνον δημιουργεῖ ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι πιστεύουσιν ὅτι ἐφθασαν εἰς τὸ τέλεσμα, διότι εἰς ὅλην τὴν ζῶν δὲν ἔκαμαν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ὀμιλοῦν δι' αὐτὸ χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ τρέξουν πρὸς αὐτὸ, διότι τοὺς ἔλειπε τὸ ἐλατήριον διὰ μίαν τοιαύτην προσπαθειαν· ἡ τυφλὴ χρῆσις τῶν λέξεων ἀποκόπτει τὴν ζῶν ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν»(40).

Καὶ αὕτη ἀκόμη ἡ ἠθικὴ ἀγωγή πρέπει νὰ γίνεταί κατὰ τρόπον ἐμπειρικόν, μὲ τὴν πραγματικὴν ζῶν· τὸ ὑπαγορεύει καὶ αὐτὸ ἡ φύσις τοῦ παιδιοῦ. Διότι, «ὅπως μαθάνει νὰ ὀμιλῇ προτοῦ μάθῃ νὰ διαβάξῃ, ὅπως τραγοῦδᾷ προτοῦ μάθῃ τίς μουσικὲς νότες, ἔτσι θὰ γίνῃ καὶ ἐνάρετος προτοῦ τοῦ ὀμιλήσωμεν διὰ τὴν ἀρετὴν.»(41). Διὰ νὰ γίνουσι ὅμως ὅλα αὐτὰ χρειάζεται ἀγάπη καὶ ἀφοσίωσις καὶ περιβάλλον θερμὸν καὶ στοργικόν. Δι' αὐτὸ τὸ καταλληλότερον σχολεῖον καὶ ὁ καλύτερος διδάσκαλος εἶναι ἡ μητέρα ἢ τοῦλάχιστον τὸ σχολεῖον ἐκεῖνο, πού ὑπενθυμίζει περισσότερον τὴν οἰκογένειαν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, τῆς συμπαθείας δηλ. πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τῆς ἀφοσιώσεως πρὸς τὸ παιδί ὡς ἀπαραίτητου προϋποθέσεως διὰ τὴν ἐκδήλωσιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν φυσικῶν αὐτοῦ προδιαθέσεων, ἐπιμένει πολὺ. Ὅταν παρέλαβε τὰ ὄρφανὰ τῆς Stanz, τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα εὗρισκοντο εἰς τελείαν ψυχικὴν πάρωσιν, δὲν ἀπεγοητεύθη. «Ἡμῶν πεπεισμένοι, γράφει εἰς ἕνα φίλον του, ὅτι ἡ καρδιά μου θὰ μετέβαλλε τὴν κατάστασιν τῶν μαθητῶν μου, ὅπως ὁ ἥλιος τῆς ἀνοιξέως ἀναζωογονεῖ τὴν γῆν ἀπὸ τὴν χειμερινὴν τῆς νάρκην. Ἔπρεπεν οἱ μαθητὰί μου νὰ διαβάξουν ἀνά πάσαν στιγμὴν εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τὰ χεῖλη μου ὅτι ἡ καρδιά μου τοὺς ἀνῆκει, ὅτι ἡ εὐτυχία τῶν ἦτο καὶ ἰδικὴ μου εὐτυχία καὶ ἡ χαρὰ τῶν χαρὰ δική μου.»(42). Αὐτὸ φυσικὰ ἦτο μίᾳ ἀνάγκῃ διὰ τὴν μεγάλην καρδίαν τοῦ Πεσταλότσι. Ἡ πείρα ὅμως

(36) Guex: ἑ.ἀ. σελ. 286.

(37) Monroë: ἑ.ἀ. σελ. 609.

(38) Monroë: ἑ.ἀ. σελ. 610.

(39) Guex: ἑ.ἀ. σελ. 328.

(40) Monroë: ἑ.ἀ. σελ. 616.

(41) Guex: ἑ.ἀ. σελ. 331.

(42) Monroë: ἑ.ἀ. σελ. 618.

200 ετών αποδεικνύει ότι το έργο του αναμορφωτοῦ τῶν ψυχῶν εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένον με̄ ἐκεῖνο τοῦ διδασκάλου, ὅσον καὶ ἂν εἰς τὰς ἡμέρας μας ἐπεδιώχθη νὰ τוניσθῆ, ὅτι τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου πρέπει νὰ θεωρητῆ καὶ αὐτὸ ὡς ἓνα ἐπάγγελμα, ὅπως τὰ λοιπὰ, καὶ ὄχι ἰδιαιτέρᾳ ἀποστολῇ καὶ κλήσει(43).

Φυσικὰ μεταξὺ μιᾶς θεωρίας, ὅσον φανερά καὶ ἂν εἶναι, καὶ τῆς πρακτικῆς ἐφαρμογῆς τῆς ὑπάρχει πάντοτε μιᾶ ἀπόστασις. Ὁ ἴδιος ὁ Πεσταλότσι εἰς τὴν πράξιν δὲν ὑπῆρξεν ὁ καλύτερος ἐφαρμοστῆς τῆς, διότι τοῦ ἔλειπε τὸ πρακτικὸν πνεῦμα καὶ ἡ ὀργανωτικὴ ἱκανότης. Δι' αὐτὸ καὶ εἰς ὑποχωρήσεις πολλὰς προέβαινε καὶ εἰς ἀντιφάσεις ἀκόμη πρὸς τὸν ἑαυτὸν του περιέπιπτε. Αὐτὸ ὅμως ἀφορᾷ μᾶλλον τὸν ἴδιον. Ἐκεῖνο ποῦ ἔχει σημασίαν διὰ τὴν ἀνθρωπότητα εἶναι ὅτι ὡς ἐξ ἐνστικτοῦ ὁ Πεσταλότσι ἔφερεν εἰς φῶς δύο ἀπὸ τὰς ὑψίστας βασικὰς ἀρχὰς τῆς ἀγωγῆς: ὅτι δηλ. ἡ ἀγωγή πρέπει νὰ συσχετίζεται με̄ τὰς ὑπαρχούσας ἀνάγκας καὶ συνθήκας τοῦ ἀνθρώπου(44), διὰ τοῦ καθορισμοῦ τῆς ὀρθῆς ἀναλογίας μεταξὺ σχολείου καὶ ζωῆς, μεταξὺ ἐκπαιδύσεως καὶ πραγματικότητος(45). Διησθάνθη ὅτι τὸ κύριον μέλημα τοῦ παιδαγωγοῦ πρέπει νὰ εἶναι ἡ πνευματικὴ ἀνέλιξις τοῦ παιδὸς καὶ ὅτι ἐπομένως ἡ τέχνη τῆς ἀγωγῆς πρέπει νὰ βασίζεται ἐπὶ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ λειτουργιῶν (46). Ἀπὸ αὐτὴν θὰ καθορισθῆ ἡ στάσις, τὴν ὁποίαν θὰ τηρήσῃ ὁ ἄνθρωπος ἀπέναντι τῶν συνανθρώπων του καὶ ἀπέναντι τῆς φύσεως(47). Ἐπὶ τῶν δύο αὐτῶν βασικῶν ἀρχῶν θὰ στηρίζεται πλέον πᾶσα ἀγωγή, οἰουδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὸ ἰδεώδες τῆς.

* * *

Κυρίαὶ καὶ Κύριοι, ἐλπίζω νὰ μὴ θεωρηθῶ πολὺ ἀφελῆς, ἂν μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ κάμω μίαν ἐξομολόγησιν: "Ὅταν ἐπρόκειτο ν' ἀρχίσω τὴν ἐργασίαν διὰ τὴν σημερινὴν μου ὀμιλίαν καὶ ἐκοίταξα ἀπὸ περιέργειαν τὴν εἰκόνα τοῦ Πεσταλότσι εἰς τὰ διάφορα περὶ αὐτοῦ βιβλία, παρ' ὅλ' νὰ ποῦ ἀπὸ κάποιαν ἐπαγγελματικὴν ἐνημερότητα δὲν μοῦ ἦτο ξένος ὁ ἄνθρωπος, ἐν τούτοις ἡ μορφή του μοῦ ἐφάνετο — διατί νὰ τὸ κρύψω; — κάπως ἀστεία. Αὐτὴν τοῦλάχιστον τὴν ἐντύπωσιν μοῦ ἔδιδε τὸ σχεδὸν πιθηκοειδὲς πρόσωπόν του, τὸ ἀκομμοῦν παρουσιαστικόν του καὶ ἡ ἀκατάστατος ἐμφάνισις του. Καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμη: με̄ ἐξενεύριζε κάπως ἡ μέχρις αὐτοθυσίας ἀγάπη του διὰ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἡ ἐπιμονὴ του — πρὸ παντὸς αὐτῆ — νὰ ἐργάζεται διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς. Γνήσιον ἐγὼ τῆς ἐποχῆς μας τέκνον εὑρισκα ὑπερβολικὴν τὴν ἐπιμονὴν του αὐτῆν καὶ θὰ ἤθελα νὰ περιφρονήσῃ τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν κακίαν του καὶ ν' ἀπελπισθῆ ἐπὶ τέλους διὰ τὴν σωτηρίαν του. Διατί νὰ μὴ κλεισθῆ, ἔλεγα, καὶ αὐτὸς εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ νὰ μελαγχολῇ φιλοσοφικᾶ, ὅπως τόσοι ἄλλοι, διὰ τὸ πείσμα τῶν ἀνθρώπων νὰ θέλουν νὰ καταποντισθοῦν, ὅταν ἐσὺ θέλῃς νὰ τοὺς σώσῃς;

"Ὅταν ἐτέλειωσα τὴν ἐργασίαν μου αὐτὴν, ἀναπολοῦσα με̄ τὴν φαντασίαν μου τὴν μαρτυρικὴν του ζωὴν καὶ εἶχα ἐμπρὸς μου μίαν εἰκόνα του — ἴσως ἀπὸ κάποιαν ἐκδοσιν ἔργου του παλαιῶν. Τὴν ποσέβλεπα καὶ με̄ συνετάρασσε κάποιο παράξενον συναίσθημα εἰς τὰ μύχια τῆς ψυχῆς μου. Τὸ ρυτιδωμένον του μέτωπον ἐφαίνετο σὰν νὰ τὸ κατηύγαζε μία γαλήνη ὀλυμπία καὶ τὸ σκελετώδες πρόσωπόν του συνεσπᾶτο περὶ τὸ στόμα του εἰς ἔκφρασιν καρτερικοῦ πόνου καὶ τὴν πικρίαν τῶν συνεσφιγμένων χειλέων του ἐνόμιζες ὅτι ἐπρόκειτο νὰ διαδεχθῆ ἡ λαφρὸν μειδίαμα θαυστοχάστου ἀγαθότητος. Δύο μεγάλαι μαύραι κηλίδες — τὰ μάτια του — με̄ ἔκφρασιν μυστηριώδους γλυκύτητος ἀναμίκτου με̄ κάποιαν ἄθωαν ἐκπληξιν, ἐβυθίζοντο ἐπίμονα εἰς τὰ δικά μου ὡσὰν νὰ ἤθελαν νὰ συλλάβουν τὸ μυστικὸν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Με̄ κατεῖχεν ἓνα ἀνάμικτον αἶσθημα ταραχῆς, οἴκτου, εὐλαβείας καὶ θαυμασμοῦ μαζί. Καὶ μόνον ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐνοιῶσα τὸ ἰδιαίτερον βάθος τῶν ὀλίγων λέξεων ποῦ ἀποτελοῦν τὴν ἀναμνηστικὴν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τῆς παλαιᾶς του κατοικίας εἰς τὸ Neuhoft: «Ἄνθρωπος, χριστιανὸς, πολίτης. Τὰ πάντα διὰ τοὺς ἄλλους. Τίποτε διὰ τὸν ἑαυτὸν του.».

Θ. Α. ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ

(43) Shelton : Thoughts of a schoolmaster p. 100

(44) Encycl. Br. 7. 968.

(45) Laborde : Problems in Education p. 125.

(46) Ross : Educational Psychol. p. 9.

(47) Encycl. Br. 7. 768.

AUGUSTE VILLIERS DE L' ISLE - ADAM *

ΜΑΡΤΥΡΙΟ ΕΛΠΙΔΑΣ

«Ω, λαλιά ανθρώπινη να λαλούσε».

E. A. ROE

Βαθεία κάτω από τὰ κελλάρια τοῦ Ὁφφικιάλου τῆς Σαραγόσσας κατέβηκε ὁ σεβάσμιος Pedro Arbuez d'Espila, ἕχτος ἱερέας τῶν Σεγκοβιανῶν Δομινικανῶν, τρίτος Μέγας Ἱεροξεραστής τῆς Ἰσπανίας, τὸ σούρουπο μιᾶς μέρας ποῦ ἀπὸ ὥρα εἶχε σθῆγει. Καταπόδι του ἕνας fra redemptor (ἀρχιδασανιστής), μπροστὰ δυὸ δόκιμοι τῆς Ἱερᾶς ἐξέτασης κρατῶντας φανούς, διευθύνθηκαν σ' ἕνα ἀπόκρυφο μπουτροῦμι.

Τὸ κλειδί μιᾶς βαρειᾶς πόρτας ἔτριξε καὶ μπήκανε σ' ἕνα πινηρὸ κελλί, ὅπου τὸ λιγοστὸ φῶς ἀπὸ πάνω μόλις ποῦ ἀποκάλυπτε ἕνα ἄλογο μαστιγώματος, μαυρισμένο ἀπὸ τὰ αἵματα, ἕνα πύραυλο κί' ἕνα πέτρινο βάζο. Ἀπάνω σ' ἕνα σωρὸ ἀπὸ ἄχυρα ποῦ σήπονταν, δεμένη μὲ χειροπέδες στοὺς τοίχους μ' ἕνα σιδερένιο χάλκι στο λαιμὸ, καθόταν σταυροπόδι ἡ μορφὴ ἑνὸς ἀνθρώπου ἀβέβαιης ἡλικίας. Ἦταν ντυμένος σὲ κουρέλια καὶ τὸ πρόσωπο του ἦταν ἀποτρόπαιο στὴν ὠχράδα του.

Ὁ φυλακισμένος δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸν Ραββὶ Aser Abarbanel, ἕνα Ἰουδαῖο ἀπὸ τὴν Ἀραγῶνα, ποῦ, μὲ τὴν κατηγορία τῆς τοκογλυφίας, εἶχε ὑποβληθῆ σὲ κατηγοριὰ βασανιστήρια πάνω ἀπὸ ἕνα χρόνο. Κί' ὅμως, «τὸ πείσμα του, ὄντας σκληρὸ σὰν τὸ πετσί του», ἀρνήθηκε ν' ἀποκηρύξει τὴν πίστη του.

Περὶφάνος γιὰ τὴς χίλιες λογῆς συγγενεῖς του, ἐπαίρομενος γιὰ τὴν ἀρχαιότητα τῶν προγόνων του —καταγόταν, σύμφωνα μὲ τὰ Ταλμούδ, ἀπὸ τὸν Ὁθνιήλ, κί' ἐπομένως ἀπὸ τὴν Ἰψιθὸν, γυναίκα τοῦ τελευταίου αὐτοῦ Κριτῆ τοῦ Ἰσραήλ— ὑπόμεινε μὲ καρτερία τὰ πιὸ φοβερὰ ἀπὸ τ' ἀδιάκοπα μαρτύρια.

Γι' αὐτὸ μὲ δάκρυα στὰ μάτια —βλέποντας πῶς μιὰ τόσο καρτερικὴ ψυχὴ ἀποκλειόταν ἀπὸ τὴ σωτηρία — ὁ σεβάσμιος Pedro Arbuez d'Espila πρόφερε τὶς λέξεις αὐτές, πλησιάζοντας τὸν Ραββί, ποῦ ἔτρεμε:

«Τέκνον, ἀγάλλου, διότι αἱ παρούσαι δοκιμασίαι εἶναι σχεδὸν πρὸς τὸ τέλος. Ἐάν, ἐν ὄψει τόσοῦ πείσματος, ὑπεχρεώθην, ἄκων, νὰ μεταχειρισθῶ βίαν, τὸ ἔργον μου τῆς ἀδελφικῆς σωφρονήσεως ἔχει τὰ ὄριά του. Εἶσαι ἡ συκὴ ἡ ἄγονος, ἦτις, τοσάκις εὐρεθείσα ἄνευ καρποῦ, κινδυνεύει νὰ μαραθῆ εἰς τὰς ρίζας τῆς. Ἴσως ἡ Ἄπειρος Εὐσπλαγχνία λάμψη ἐπὶ σὲ τὴν υπερτάτην στιγμήν. Πρέπει νὰ ἐλπίζωμεν. Ἡ περίπτωσίς σου δὲν εἶναι ἄνευ προηγουμένου... Ἄς γίνῃ οὕτω. Κοιμήθητι, λοιπόν, ἀπόψε ἐν εἰρήνῃ. Αὐρῖον θὰ συμμετάσχη τῆς auto-da-fé, τούτέστιν, θὰ ὑποστῆς τὸ quemadero, προσυμβουλευτικὸν σύμβολον τοῦ Αἰωνίου Πυρός. Ἡ θερμότης του, γνωρίζεις, εἶναι ἀπομεμακρυσμένη, τέκνον, καὶ ὁ θάνατος ἐνίστε ἐπέρχεται μετὰ δύο ἢ καὶ τρεῖς ὥρας, ἔνεκεν τῶν καταβρεγμένων, παγωμένων ὑφασμάτων, διὰ τῶν ὁποίων φροντίζομεν νὰ περιτυλίξωμεν τὸ μέτωπον καὶ τὸ στήθος τῶν «προσφορῶν». Θὰ εἴσθε μόνον τεσσαράκοντα τρεῖς. Ἐνθυμοῦ ὅτι, ἐπειδὴ θὰ εἶσαι μεταξὺ τῶν τελευταίων, θὰ ἔχῃς ἀρκετὸν χρόνον ὅπως ἐπικαλεσθῆς τὸν Θεὸν καὶ προσφέρῃς αὐτῷ τὸ βάπτισμα τοῦ πυρός, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ἀνάθες, οὖν, τὴν πίστιν τῷ Φωτὶ καὶ κατακλίθητι».

Στὸ τέλος τοῦ λόγου αὐτοῦ, ὁ Don Arbuez, ποῦ ἔγνεψε νὰ λύσουν τὸν ἀτυχῆ ἄνθρωπο ἀπ' τὴς ἀλυσίδες, τὸν ἀγκάλιασε τρυφερὰ. Ἦταν τότε ἡ σειρά τοῦ fra redemptor, ποῦ ἰκέτησε τὸν Ἰουδαῖο μὲ χαμηλὴ φωνὴ νὰ τὸν σχωρέσει γιὰ τὸ κάθε βασανιστήριον στὸ ὁποῖο ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ τὸν υποβάλει γιὰ τὴ σωτηρία του. Ἦρταν κατόπιν οἱ δυὸ δόκιμοι, ποῦ τὸ φίλημά τους, κάτω ἀπὸ τὴν κουκούλα τους, δὲ μπορούσε ν' ἀκουσθεῖ. Μὲ τὴ συμπλήρωση τῆς τελετῆς αὐτῆς, ὁ φυλακισμένος ἀφέθηκε στὶς σκιές, μονάχος, στὴ μοῖρα του.

* * *

Μὲ στεγνὸ τὸ λαρύγγι καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ κακωμένα ἀπὸ ὅσα ὑπέφερε, ὁ Ραββὶ Abarbanel, ἀναλογίστηκε τὴν κλειδωμένην πόρτα, στὴν ἀρχὴ χωρὶς σοβαρὴ ἐνέργεια. «Κλειδωμένη; ..». Ἡ λέξη ζύπνησε μιὰ ἄλυση σκέψεων στὰ μύχια τοῦ εἶναι

(*) Ὁ Villiers de l' Isle Adam (1838-1889) γεννήθηκε στὸ St. Briene στὴ Βρεττανία καὶ καταγόταν ἀπὸ μιὰ ἀπὸ τὶς εὐγενικότερες οἰκογένειες τῆς Γαλλίας. Κάποτε εἶχε ἐλπίσει γιὰ τὸ θρόνον τῆς Ἑλλάδας. Ἀργότερα ἔζησε γιὰ λίγο σὲ κάποιο μοναστήρι. Ρωμαντικὸς, μυστικιστῆς, πάντα σ' ἀγῶνα μὲ τὴ φτώχεια, πέθανε σὲ στέφηση σ' ἕνα Παρισινὸ νοσοκομεῖο. Ὁ Βιλλιέ δὲ λ' Ἰλ-Ἀδὰν ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τῶν συμβολιστῶν. Τὸ «Μαρτύριον ἐλπίδας», παρμένο ἀπὸ τὸ «Σκληροὶ Μῦθοι», εἶναι κλασσικὸ ἀνάμεσα στὶς σύντομες ἱστορίες του.

του, γιατί γιά μιὰ στιγμή τὸ μάτι του ξεχώρισε τὸ λαμπύρισμα τοῦ φανοῦ μέσα ἀπὸ τὴ ρωγμὴ ποῦ ἔμενε μεταξύ τῆς πόρτας καὶ τοῦ πλαισίου της. Μιά τρελλὴ ἐλπίδα, γέννημα τοῦ ἀδυνατισμένου του μυαλοῦ, ξεφύτρωσε μέσα του. Καί, πολὺ σιγὰ, μ' αἰπίρες προφυλάξεις, βάζοντας ἓνα δάχτυλο μέσα στὸ ἄνοιγμα, τράβηξε ἀπάνω του τὴν πόρτα. Ἐκπληκτικό. Ἀπὸ κάποια ἐξαιρετικὴ σύμπτωση ὁ δόκιμος, ποῦχε κλειδώσει, εἶχε στρίψει τὸ κλειδί ἀκριβῶς λίγο πρὶν κλείσει ἡ πόρτα, ἔτσι πού, ἐπειδὴ ἡ γλώσσα δὲ μῆκε στὸ βαθούλωμα της, ἡ πόρτα ἀνοίξε πρὸς τὸ κελλί.

Ὁ Ραββὶ ἀποτόλμησε νὰ ρίξει μιὰ ματιὰ ἔξω. Στὸ μισοσκόταδο μπόρεσε νὰ διακρίνει πρῶτ' ἀπ' ὅλα, ἴσια μπροστά του, πρὶν ἀπὸ μιὰ σκάλα ἀπὸ ἐξη-ἑφτά πέτρινα σκαλοπάτια, ἓνα εἶδος μελανοῦ θαλάμου, ποῦ ἀνοίγε σ' ἓνα πλατὺ διάδρομο, τοῦ ὁποῖου μονάχα τὰ λίγα πρῶτα τὸς ἀπὸ κάτω ἦταν δυνατὸ νὰ ξεχωρίσουν.

Κολλήτος στὸν τοῖχο, σέρθηκε τὸ ὕψος τοῦ κατωφλίου

Πραγματικά, ἦταν διάδρομος — μὰ ἄμετρα μακρὺς. Ἐνα ἀμυδρὸ φῶς — ἓνα φῶς σὰν οὐρανοῦ — τὸν φωτίζει: Λάμπες κρεμασμένες ἀπὸ τὴ θολωτὴ στέγη ρίχνανε σὲ διαστήματα μιὰ ὥρη γαλάζια ἀνταύγεια στὴν πνιγρὴ ἀτμόσφαιρα. Ἡ μακρινὴ ἀπόσταση χανόταν στὴ σκιά. Οὔτε μιὰ πόρτα σ' ὄλο τὸ μῆκος. Μονάχα στὴ μιὰ πλευρᾷ, ἀριστερᾷ, τρύπες ἐξαερισμού, καλυμμένες μὲ γρύλλιες χλωμένες θαθεῖα στὸν τοῖχο, ἄφηναν νὰ περνᾷ ἓνα ἀδύνατο λυκόφως, ποῦ πρέπει νάταν ἀπὸ τὸ βραδυνὸ οὐρανὸ, γιὰτὶ κόκκινες ἀχτινὲς χρωμάτιζαν τὸ πλακόστρωτο σὲ ἀραιὰ διαστήματα. Καί τί τρομαχτικὴ σιωπή... Κι' ὅμως ἐκεῖ, στὰ βάθη τῶν σκιῶν, μπόρουσε νὰ ὑπάρχει ἓνα μονοπάτι ποῦ νὰ φέρνει στὴν ἐλευθερία. Οἱ ταλαντευόμενες ἐλπίδες τοῦ Ἰουδαίου νεκρώθηκαν, γιὰτὶ ἦταν οἱ τελευταῖες του.

Χωρὶς ἄλλο διαταγὰ ἀποτόλμησε ἴσαμε τὸ πλακόστρωτο, πηγαίνοντας ζυστὰ μὲ τὶς προσοχὲς τῶν ἐξαεριστῆρων, προσπαθώντας νὰ κρυβεταὶ ὅσο μπόρουσε στὶς σκιερὲς ἀποχρώσεις τῶν τοίχων. Σερνόταν ἀργὰ, πνίγοντας κάθε κραυγὴ, ὅταν μιὰ πρόσφατη πληγὴ τοῦστελλε κανένα ὀδυνηρὸ πόνο.

Ἐαφνικὰ ὁ ἦχος ἐνός σαντάλου ἀκούστηκε στὸ λιθόστρωτο διάδρομο. Τὸν ἔπιασε τρόμος ὁ πόνος τὸν ἔπνιγε: ἡ ματιὰ του θόλωσε. Αὐτὸ, λοιπόν, ἦταν τὸ τέλος. Κόλλησε σ' ἓνα κούφωμα καὶ περιμένε νεκρὸς σχεδὸν ἀπ' τὸ φόβο.

Ἦταν ἓνας δόκιμος ποῦ προσπέρασε βιαστικά. Κρατοῦσε στὸ χέρι ἓνα σιδερένιο νύχι γιὰ τὸ ξέσχισμα τῶν μυῶνων κι' ἡ κουκούλα του ἦταν ριγμένη πίσω. Πέρασε γρήγορα κι' ἐξαφανίστηκε. Ἡ κατάπληξη ποῦ δοκίμασε τὴ στιγμή ἐκείνη ὁ ραββὶ εἶχε παραλύσει τὶς δυνάμεις του καὶ πέρασε σχεδὸν μιὰ ὥρα πρὶν μπορέσει νὰ ξανακινηθῆ. Γεννημένη ἀπὸ τὸ φόβο πολλαπλάσιων μαρτυριῶν ἂν τσακωνόταν, ἡ σκέψη τοῦρθε νὰ γυρίσει στὸ κελλί του. Μὰ ἡ πρώτη ἐλπίδα τοῦ ψιθύρισε στὴν ψυχὴ ἐκεῖνο τὸ θεῖο «ἴσως», ποῦ ἀνακουφίζει ἀκόμη καὶ τὶς χειρότερες δυστυχίες. Ἐνα θαῦμα εἶχε γίνει. Δὲν ὑπῆρχε χῶρος γι' ἄλλη ἀμφιβολία. Ἀρχισε καὶ πάλι νὰ σέρνεται πρὸς μιὰ πιθανὴ διαφυγὴ. Ἐξαντλημένος ἀπὸ τὰ βάσανα καὶ τὴν πείνα, τρέμοντας ἀπὸ ἀγωνία, προχώρησε — κι' ὁ σκαϊὸς διάδρομος φαινόταν νὰ πλαταίνει μὲ μυστηριώδη τρόπο. Ὅμως ἐκεῖνος, χωρὶς ποτὲ νὰ σταματήσει, κάρφωσε τὰ μάτια του στὸ σκοτάδι μπροστά του, ἐκεῖ ποῦ πρέπει σίγουρα νάσαι μιὰ διαφυγὴ!

Ὡ, νά, πάλι τὰ πατήματα! Ὅμως αὐτὴ τὴ φορὰ πιὸ ἀργὰ καὶ πιὸ ἐπιβλητικά. Οἱ ἀσπρόμαυρες σιλουέττες τοῦ ἱεροεξεταστῶν, μὲ τὶς ψηλὲς κουκούλες των, μὲ τὶς γετούλιχτες ἄκρες, πρόβαλαν στ' ἀμυδρὸ φῶς στὸ ἄλλο ἄκρο μακρῶς. Μιλοῦσαν μὲ χαμηλὴ φωνὴ καὶ φαίνονταν νὰ συζητοῦν κάτι τὸ σπουδαῖο, γιὰτὶ χειρονομοῦσαν. Βλέποντάς τους ὁ Ραββὶ Aser Ababanel, ἔκλεισε τὰ μάτια: ἡ καρδιά του σφίχτηκε σάμπως νάθελε νὰ σταματήσει: τὰ κουρέλια του βρέχτηκαν μὲ κρῦο ἰδρώτα ἀγωνίας. Ἀκίνητος, λαχναρισμένος, βρισκόταν στὴ γωνιά τοῦ τοῖχου, κάτω ἀπὸ τὸ λαμπύρισμα μιᾶς λάμπας, προσευχόμενος στὸ Θεὸ τοῦ Δαυὶδ.

Ὅταν οἱ δυὸ ἱεροεξεταστὲς τὸν πλησιάσανε, σταμάτησαν κάτω ἀπὸ τὴ λάμπα, ἀπὸ ἀπλὴ σύμπτωση, χωρὶς ἀμφιβολία, ἀπάνω στὴ συζήτησή τους. Ὁ ἓνας τους, ἐνῶ ἀκούγε τὸν συνομιλητὴ του, κοίταξε ἴσα πρὸς τὸν ραββί! Καὶ κάτω ἀπὸ κείνο τὸ βλέμμα, ποῦ δὲν κατάλαβε στὴν ἀρχὴ τὴν ἔκφρασή του, ποῦ ἔδειχνε πῶς δὲν ἔβλεπε, ὁ δυστυχὴς Ἰουδαῖος φαινόταν νὰ νοιώθει τὶς πυρωμένες τανάλλες νὰ σαγκώνουν τὶς ἄμοιρες σάρκες του. Θὰ γινόταν καὶ πάλι μιὰ ζωντανὴ πληγὴ, μιὰ ζωντανὴ ἀθλιότης! Λιποθύμησε, μὴ μπορώντας ν' ἀνασάνει, σὰν τὸν ἄγγιξε ἓνα ράσο. Ὅμως ταυτόχρονα, παράξενο καὶ φυσικό, τὰ μάτια τοῦ ἱεροεξεταστή — ποῦ ἦταν μάτια ἐνός ποῦ εἶναι θαθεῖα ἀπασαχολημένοι μὲ κείνο ποῦ πρόκειται ν' ἀπαντήσει, ἀπορροφημένοι σ' ὄτι

ἄκουε— ἀτένιζαν καὶ φαίνονταν νὰ κοιτάζουν τὸν Ἰουδαῖο χωρὶς νὰ τόνε βλέπουν.

Κι' ἀλήθεια· σὲ λίγες στιγμὲς οἱ δυὸ σοβαροὶ συζητητὲς προχώρησαν ἀργὰ τὸ δρόμο τους, πάντα μιλώντας μὲ χαμηλὴ φωνή, πρὸς τὴ διεύθυνση ἀπ' ὅπου εἶχε ἔρθει ὁ φυλακισμένος. Δὲν τὸν εἶχανε δεῖ! Γιὰ μιὰ στιγμὴ, στὴ φοβερὴ σύγχυση τῶν λογικῶν του, ἄσπασε μέσα στὸ μυαλό του ἡ ἰδέα: «Ἴσως νάμαι κιόλας νεκρὸς κι' ἔτσι κανένας δὲ μπορεῖ νὰ μὲ δεῖ». Μιὰ ἀποτρόπαιη ἐντύπωση τὸν τράνταξε ἀπὸ τὸν λήθαργό του. Κοιτώντας τὸν τοῖχο ἀκριβῶς ἀντικρῦ του, νόμισε πὼς εἶδε δυὸ ἄγρια μάτια νὰ καρφώνονται στὰ δικά του. Ἀπόστρεψε τὸ κεφάλι του σ' ἕνα τυφλό, παράλογο τρόπο... Μὰ ὄχι! Τὸ χέρι του ψηλάφησε τὶς πέτρες. Κεῖνο ποῦ εἶχε δεῖ ἦταν τὸ εἶδωλο τῶν ματιῶν τοῦ ἱεροεξεταστή, ποῦ ἦταν ἀκόμα ἀποτυπωμένο στὶς κόρες τῶν ματιῶν του, ποῦ προσηλωθήκαν σὲ δυὸ σημεῖα ἀπάνω στὸν τοῖχο.

Ἐμπρὸς! Πρέπει νὰ βιαστεῖ πρὸς τὸ τέλος, ὅπου φανταζόταν (τρελλὰ, χωρὶς ἀμφιβολία) πὼς μπορούσε νάταν ἡ λύτρωση πρὸς ἐκείνες τὶς σκιές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες δὲ μπορούσε ν' ἀπέχει περισσότερο ἀπὸ τριάντα βήματα. Ἄρχισε πάλι τὴ θλιθερὴ του πορεία, χέρια, πόδια, κοιλιὰ, καὶ γρήγορα ἔφτασε στὸ σκοτεινότερο σημεῖο τοῦ φοβεροῦ διαδρόμου.

Ξαφνικὰ ἔνοιωσε τὴν αἴσθηση τοῦ ψυχροῦ ἀπάνω στὰ χέρια του, ποῦ πιέζονταν στὰ πλακόστρωτο· ἦταν ἕνα ἰσχυρὸ ρεῦμα, ποῦ ἐρχόταν ἀπὸ μιὰ μικρὴ πόρτα στὴν ἄκρη-ἄκρη τοῦ διαδρόμου. Ὡ Θεέ, ἂν μπορούσε ἡ πόρτα αὐτὴ ν' ἀνοίξει στὸν ἕξω κόσμο! Τὸ εἶναι ὄλο τοῦ δύστυχου δεσμώτη ἦταν σὰ σὲ δίνη ἀπὸ ἐλπιδοφόρα ζάλη. Ἐξέτασε τὴν πόρτα ἀπὸ πάνω ὡς κάτω χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ τὴν ξεχωρίσει ὀλότελα ἀπὸ τὸ σκοτάδι, ποῦταν ὀλόγυρά του. Τὴν ψηλάφησε. Οὔτε κλειδί, οὔτε σύρτης!

Ἀνασηκώθηκε: Τὸ μαντάλι ὑποχώρησε κάτω ἀπὸ τὸ δάκτυλό του· ἡ πόρτα ἄνοιξε ἀθόρυβα μπροστά του!

«Ἀλληλουῖα!», μουρμούρισε ὁ ραββί, παίρνοντας βαθεῖα ἀνάσα, γιὰ τὸ ἔλεος ποῦ τοῦχε δοθῆ, κοιτάζοντας μπροστά του ἀπὸ τὸ κατώφλι.

Ἡ πόρτα ἄνοιγε στοὺς κήπους, σὲ μιὰ νύχτα ἀστροφεγγιάς — στὴν ἀνοιξη, τὴν ἐλευθερίαν, τὴ ζωὴ! Ἀπ' τοὺς κήπους μπορούσε νὰ περάσεις στὴ γειτονικὴ ὑπαίθρο, ποῦ ἀπλώνονταν πέρα στὶς ὀροσειρὲς ποῦ οἱ κλωθογύριστες γαλάζιες τους κορφὲς διαγράφονταν στὸν ὀρίζοντα. Ἐκεῖ ἦταν ἡ ἐλευθερία! Ὡ, νὰ διαφύγει! Θὰ περιπλανόταν ὀλόγυρα κάτω ἀπ' τὶς λεμονιῆς καὶ θὰ μπορούσε νὰ ρουφᾷ τὴν εὐωδιά τους. Μιὰ κι' ἔφτανε στὰ ὄρη, θάταν λεύτερος. Ἀνάσανε τὸν καλὸ, τὸ βλογημένο ἄγερα. Ἡ αὐρὰ τὸν ζωογόνησε, τὰ πλεμόνια του ζωοτάνεψαν. Ἄκουσε στὴν παλλόμενη καρδιά του τὸ «Λάζαρε, δεῦρο ἔξελθε!», καὶ γιὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸ Θεό, ποῦ τοῦ δώρησε τὸ ἔλεος αὐτό, ἀπλώσε μ' ἑκσταση τὰ χέρια του πρὸς τὸ στερέωμα.

Καὶ τότε τοῦ φάνηκε πὼς εἶδε τὶς σκιῆς τῶν χειρῶν του νὰ γυρνοῦνε σ' αὐτόν· σάμπως νάνοιωσε κείνα τὰ σκιώδη χέρια νὰ τὸν περιβάλλουν, νὰ τὸν ἀγκαλιάζουν καὶ νὰ τὸν σφίγγουν τρυφερὰ σὲ κάποιο στήθος. Ἀντικρῦ του ἦταν πραγματικὰ μιὰ ψηλόσωμη μορφή. Μ' ἐμπιστοσύνη χαμήλωσε τὸ βλέμμα του ἀπάνω σ' αὐτὴ τὴ μορφή κι' ἔμεινε μ' ἀνοιχτὸ στόμα, ἀποβλακωμένος, μὲ μάτια ὀρθάνοιχτα, λαχανιάζοντας, παράλυτος ἀπὸ τρόπο.

Φρίκη! Βρισκόταν στὴν ἀγκάλη τοῦ ἴδιου τοῦ Μεγάλου Ἱεροεξεταστή, τοῦ σεβάσιμου Pedro Arbuez d'Espila, ποῦ τὸν κοιτοῦσε μὲ μάτια δακρυσμένα σὰν τὸν καλὸ ποιμένα ποῦ βρῆκε τὸ χαμένο του πρόβατο. Ὁ σεμνὸς ἱερέας τὸν ἔσφιξε στὴν καρδιά του μὲ τέτοια ἐξάρση σπλαχνικότητος, ποῦ οἱ ἄκρες τοῦ τρίχινου τοῦ ἐνδύματος πόνεσαν τὸ στήθος τοῦ Δομινικανοῦ κάτω ἀπὸ τὸ ράσο του. Κι' ἐνῶ ὁ Ραββὶ Aser Abarbanel, μὲ τὰ μάτια ἀνασηκωμένα κάτω ἀπὸ τὰ βλέφαρα, ἔτρεμε ἀπὸ ἀγωνία στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ ἀσκητικοῦ Don Arbuez, γνωρίζοντας πὼς κάθε φάση τῆς φοβερῆς ἐκείνης νύχτας ἦταν ἕνα ἔσοκεμένο μαρτύριο, μαρτύριο ἐλπίδας, ὁ Μέγας Ἱεροεξεταστής μὲ βλέμμα ἀνήσυχο κι' ὕφος ἀσπτηρῆς ἐπιτίμησης, μουρμούριζε στ' αὐτὶ του μὲ τὴν καυτερὴ του ἀνάσα τῆς ἐγκράτειας:

«Πῶς, τέκνον! Τὴν παραμονήν, ἴσως, τῆς σωτηρίας σου... διαλογίζεσαι νὰ μὰς ἐγκαταλείψεις;»

Μεταφρ. Ν. ΧΑΤΖΗ-ΓΩΑΝΝΟΥ ΚΟΥΡΡΑΣ

Ο ΚΟΥΜΠΑΡΟΣ

(ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΕΝΟΣ ΓΑΤΟΥ)

Προτού να με φέρουνε σέ τούτο τὸ σπίτι, μέσα σ' ἕνα καλάθι, δὲ θυμάμαι καὶ μεγάλα πράματα. Ἐχει περάσει τόσος καιρὸς ἀπὸ τότε... Δὲν ξέρω ἂν οἱ ἄνθρωποι, ποὺν' ἀφεντάδες καὶ ξέρουν τόσα καὶ τόσα πράματα, θυμοῦνται πρὶν ἀπὸ καιρὸ πολὺ τί ἔκαναν καὶ τί εἶδαν, ἐμεῖς ὅμως οἱ γάτοι δὲν παραέχουμε θυμητικό. Ὡς καὶ τὴν ἀγαπημένη τὴ μανούλα μου, σὰν κάποια σκιά κάποιου γλυκόπικρου ὄνειρου, τὴ φέρνω καμμιὰ φορὰ στὸ μυαλό μου. Καὶ πόσο θλίβομαι γι' αὐτὸ... Καὶ τί νὰ πῶ γιὰ τὴν ἀδερφοῦλα μου, ποὺ τὴν ἔχασα ἔτσι ἀναπάντεχα, καὶ κοντεύω νὰ ξεχάσω τὴν εἰδὴ της, καὶ τὸ τί κάναμε καὶ πῶς ζούσαμε ἀντάμα! Κι' ὅμως πόσος καιρὸς εἶναι ποὺ τὴν ἔχασα;

Καλέ μου ἀφέντη, θάρθει ἡ ὥρα, ὥρα πικρὴ καὶ μαύρη, ποὺ ἡ μορφή σου θὰ ξεθωριάσει στὴ θύμησή μου, θὰ σθηστή ἴσως ὀλότελα; Ἄ ὄχι! Κάλιο νὰ πέθαινα! Ἄγαπημένο μου ἀφέντη, μὰ ποὺ πήγες, ποὺ σὲ πήρανε;... Θάρθεις νὰ σὲ ξαναδῶ;... Μοῦ μέλλεται τάχα νὰ σ' ἀντικρύσουν καμμιὰ φορὰ τὰ μάτια μου καὶ νὰ μὴ σὲ γνωρίσουν;... Τρέμω καὶ ποὺ τὸ συλλογιέμαι. Ἄχ, γιατί νὰ μὰς πλάσει ἔτσι ὁ Θεὸς ἐμὰς τοὺς φτωχοὺς τοὺς γάτους...

* * *

Λοιπὸν ἀπὸ κείνο τὸ πρῶτο σπίτι, ἐκεῖ ποὺ γεννηθήκαμε, δὲ θυμάμαι μεγάλα πράματα. Ἦταν ὡστόσο πολὺ ἀλλοιώτικο ἀπὸ τούτο ποὺ με φέρανε ὕστερα, ποὺ ζῶ ἔχτοτες. Τούτο δῶ ἔχει δέντρα, αὐλές, κήπο, ἤλιο. Τὸ ἄλλο δὲν εἶχε τίποτα. Ὅλο κάμαρες, τοῖχοι καὶ τίποτες ἄλλο. Ὅλοι ὅμως ἐκεῖ μέσα μὰς ἀγαπούσανε, καὶ μένα καὶ τὴν ἀδερφοῦλα μου. Καὶ τὴν καμημένη τὴ μαμά μὰς.

Κι' ὕστερα, μιὰ μέρα, ἦρθε στὸ σπίτι μας ἕνας ἄνθρωπος χοντροκαμωμένος, ἠλιοκαμένος, ἕνας χωριάτης. Καὶ σὰν ἦρθε, μὰς πιάσανε καὶ τοὺς τρεῖς μας, μὰς δάλανε σ' ἕνα καλάθι, μὰς ράψανε ἀπὸ πάνω, καὶ κείνος ὁ χωριάτης πήρε τὸ καλάθι κι' ἔφυγε. Πῶ, πῶ τὴν τρομάρα ποὺ τραθήξαμε! Ἡ καμημένη ἡ μητερούλα μας ἔτρεμε σὰν καλάμι. Νοιώθαμε τὴν καρδούλα της, ποὺ χτυποῦσε γρήγορα-γρήγορα νὰ σπάσει. Κι' ὅπως εἴμαστε κι' οἱ τρεῖς στριμωγμένοι στὸ καλάθι, δὲν παίρναμε ἀνάσα. Κοντέμασε νὰ πλαντάξουμε.

Τέλος, δὲν ξέρω καὶ γῶ ὕστερ' ἀπὸ πόσες ὥρες, ἀκούμπησε χάμω τὸ καλάθι κι' ἀκούσαμε φωνές πολλές τριγύρω μὰς. Μ' ἕνα μαχαίρι ξεράψανε τὸ καλάθι. Τότες ἡ μητέρα μας ἔδωκε ἕνα σάλτο καὶ πετάχτηκε ἔξω σὰν ἀστραπή. Μὰς βγάλανε καὶ μὰς. Εἶδα ποὺ τρέχανε νὰ πιάσουν τὴ μητέρα. Βρισκόμαστε σ' ἕνα σπίτι, σὲ μιὰ κάμαρα, μὲ τίς πόρτες καὶ τὰ τζάμια τῶν παραθυριῶν κλειστά. Νισουρίσαμε καὶ κοιτάξαμε γύρω νὰ δοῦμε ποὺ πήγε ἡ μητέρα. Εἶχε τριπώσει κάτω ἀπὸ ἕνα ἐπιπλο. Κάτι παιδιὰ πασκίζανε νὰ τὴ βγάλουνε, μὰ κείνη ὄλο καὶ στριμωχνόταν πρὸ πολὺ κατὰ τὸν τοῖχο. Τρομάρα ποὺ σοὺ τὴν πήρε, ἡ καμημένη ἡ μητερούλα μας...

Ἐγῶ, νὰ πῶ τὴν ἀλήθεια, δὲν εἶχα φοβηθῆ καὶ πολὺ. Ἦμουνα δὰ καὶ μικρὸ καὶ δὲν καταλάβαινα. Τὸ ἴδιο κοὶ ἡ ἀδερφοῦλα μου. Μὰς πήρανε τὰ παιδιὰ καὶ μὰς χαϊδεύανε. Ὑστερα μὰς δώσανε γαλατάκι. Φάγαμε καὶ τὰ δυὸ μας μὲ ὄρεξη. Ἀληθινά, εἶχαμε ξελιγωθῆ στὴν πεῖνα.

Ἡ μητερούλα μας, ὡστόσο, δὲν ἔννοοσε νὰ βγεῖ ἀπὸ κεῖ ποὺ κρύφτηκε. Τῆς φωνάζανε νὰ βγεῖ νὰ φάει, τῆς βάζανε χάμω τὸ φαί, πασκίζανε νὰ τὴν κάνουν νὰ βγεῖ μὲ τὸ ξύλο, τίποτε. Τέλος, κάτι εἶπανε καὶ τὴν ἀφήσαν. Ἐμεῖς, ἅμα φάγαμε, ἀρχίσαμε νὰ παίζουμε μὲ κάτι χαρτάκια ποὺ βρήκαμε χάμου, κι' οὔτε σκεφθήκαμε καθόλου νὰ πᾶμε νὰ δοῦμε τί κάνει ἡ μαμά μας. Ὅσο τὸ συλλογιέμαι σήμερα...

Σὲ κάποια στιγμή εἶχε ἀνοίξει ἡ πόρτα. Ἐνα κομμάτι αὐλὴ φανερώθηκε, μὲ δέντρα καὶ λουλούδια, π' ἀνάμεσα στὶς φυλλωσιές τοὺς ἔπαιζαν χαδιάρικα ὁ ἠλιος καὶ τ' ἀγέρι. Ἐτρεξα νὰ βγῶ ἔξω, νὰ δῶ, νὰ παίξω κι' ἐγὼ μ' αὐτὰ τὰ ὄμορφα πράματα, ποὺ πρώτη φορὰ φανερωνόντουσαν στὰ μάτια μου. Μὰ μιὰ κλωτσιὰ ἦρθε καὶ μὲ πέταξε πέρα κι' ἡ πόρτα κλείστηκε ἀπότομα.

Πονεμένος τραθήχηκα σὲ μιὰ γωνιά καὶ κοίταξα αὐτὸν ποὺ με κλώτσησε. Ἦταν ἕνας νέος μὲ μιὰ φάτσα ποὺ δὲ μ' ἄρσεσε καθόλου. Ἄ, πρέπει νὰ φυλάγουμε ἀπὸ αὐτόν...

Ὑστερα ξαναπιάσαμε τὰ παιγνίδια. Τὰ παιδιὰ μὰς ξαναπιάσανε ἀπάνω τους, μὰ, ὅπως μὰς τραθεύσαν ἀπὸ δῶ κι' ἀπὸ κεί, πονούσαμε καὶ θέλαμε νὰ φύγουμε.

Αυτὰ μᾶς πιάνανε πιὸ σφιχτά, μὰ ὕστερα ἦρθε ἡ μητέρα τους καὶ μᾶς χτύπησε στὸ κεφάλι νὰ φύγουμε καὶ μάλλωσε τὰ παιδιὰ της. Δὲν φαίνονται καλοὶ ἄνθρωποι δῶ μέσα. Τουλάχιστο νὰ μὲς ἀφήνανε νὰ βγοῦμε νὰ παίξουμε μὲ τὰ ὠραῖα λουλούδια, μὲ τὰ δέντρα, μὲ τὸν ἥλιο!...

Κάποια ὥρα ἡ πόρτα ξανάνοιξε. Δειλὰ-δειλὰ προχώρησα πρὸς τὰ κεῖ. Μὰ τὴν ἴδια στιγμή πέρασε μπροστά μου σὰ σίφουνας ἡ μητέρα μας καὶ πετάχτηκε ἔξω. Τρέξαμε ξεπίσω τῆς νὰ τὴν πιάσουν. Ἐμᾶς μᾶς τραβήξανε πίσω νὰ μὴ βγοῦμε ἔξω. Ἀκούγαμε τὴ φασαρία πού κάνανε νὰ βροῦνε τὴ μαμά. Μὰ σὲ λίγο γυρίσανε χωρὶς νὰ τὴ βροῦνε. Πού νᾶχει πάει ἄραγε; Γιατί μᾶς ἄφησε κ' ἔφυγε; Ὅσο σκέφτομαι πῶς τότε καλὰ-καλὰ δὲν μ' εἶχε νοιάξει... Τί ξεγνοιασιά ἔχει κανεὶς σὰν εἶναι μικρὸς!...

Σὰν βράδυασε κ' ἀνάψανε τὰ φῶτα, ἄνοιξε μιὰ ἄλλη πόρτα, κ' ἡ κοπέλλα τοῦ σπιτιοῦ βγήκε ἀπὸ κεῖ κρατώντας ἕνα πιάτο φαί. Τρέξαμε ξεπίσω τῆς καὶ τὰ δυὸ μας. Μὰ ἡ πόρτα δὲν ἔβγαине στὴν αὐλή, μὰ σὲ μιὰ ἄλλη κάμαρη. Ἀπὸ κεῖ πάλι, ἀπὸ μιὰ ἄλλη πόρτα, φτάσαμε σὲ τρίτη κάμαρη, μιὰ κάμαρη δλόφωτη, ὅπου ἕνας νέος καθόταν κ' ἔγραφε σ' ἕνα τραπέζι. Τὸν κοιτάξαμε μὲ περιέργεια. (Ἄχ, καλὲ μου ἀφέντη!).

Ἡ κοπέλλα καλησπέρισε κ' ἄφησε τὸ φαί πάνω σ' ἕν' ἄλλο τραπέζι, ἐνῶ ὁ νέος ἔσκυψε καὶ μᾶς κοίταξε καὶ κάτι ἔλεγε στὴν κοπέλα γελώντας. Ἐκεῖνη μᾶς πήρε στὰ χέρια τῆς γιὰ νὰ μᾶς γυρίσει πίσω, μὰ ὁ νέος τῆς εἶπε νὰ μᾶς ἀφήσει! αὐτὴ μᾶς ἀπῆθωσε πάλι χάρω καὶ βγήκε. Ὑστερα κείνος κήλπησε νὰ φάει. Μᾶς ἔδωσε καὶ μᾶς καὶ φάγαμε καὶ μᾶς ἔλεγε κάτι λόγια πού δὲν τὰ καταλαβαίναμε τότες, μὰ πού τὰ μαντεύαμε γλυκὰ κ' ἐγκάρδια. Φαινόταν πολὺ εὐγενικός καὶ κατάλαβα πῶς θὰ μᾶς ἀγαποῦσε πολὺ καὶ πῶς ἦταν πολὺ ἀλλοιωτικός ἀπ' αὐτοὺς πού μένανε στὴν ἄλλη κάμαρα.

Τούτη δῶ ἡ κάμαρα ἦταν πολὺ ὁμορφη. Ἐμοιαζε σὰν τὶς κάμαρες τοῦ σπιτιοῦ ὅπου γεννηθήκαμε. Κι' ἀκόμα ὁ εὐγενικός τούτος νέος ἔμοιαζε μὲ τοὺς ἀνθρώπους κείνου τοῦ σπιτιοῦ. (Ἄχ, καλὲ μου ἀφέντη!). Παίξαμε μ' εὐχαρίστηση μὲ τὴν ἀβερόφουλα μου. Ἡ κάμαρα ἦταν μεγάλη κ' εἶχε πολλὰ ἐπιπλα καὶ κρυβόμασταν στὶς γωνιές, πίσω ἀπὸ μπαούλα, ἀπὸ καναπέδες, ἀπὸ ντουλάπες, κυνηγιόμαστε, καὶ περνοῦσαμε ὠραῖα. Μάλιστα σὲ μιὰ γωνιὰ ἦταν κάμποσα χαρτιὰ στίβαγμένα κ' ἀνέθκα ἀπάνω καὶ ξάπλωσα. Ἄχ, τί ὠραῖα πού ἦταν! Σκέφτηκα ναρχόμουνα ταχτικά δῶ πέρα νὰ ξαπλώω.

Ὑστερα, σὰν ἀπόφαγε ὁ νέος, μᾶς πήρε καὶ μᾶς ἀπῆθωσε στὸ κρεβάτι του. Κάθησε κ' ἐπαίξε μαζί μας κάμποση ὥρα. Κατόπι μᾶς πήρε στὰ χέρια του καὶ μᾶς πήγε στὴν κάμαρα τῶν ἀλλωνῶν. Μᾶς ἄφησε ἐκεῖ κ' ἔφυγε. Σὲ μιὰ γωνιὰ εἶχαν στρώσει κάτι κουρέλια. Μᾶς ξαπλώσανε κεῖ μὲ τὸ ζόρι, μὰ μεῖς τοὺς ξεφύγαμε κ' ἀρχίσαμε πάλι τὰ παίγνιδια μὲ κείνα τὰ χαρτιὰ πού παίξαμε πολὺ ὠρα.

Σὲ κάποια στιγμή τ' αὐτὴ μου πήρε μιὰ φωνή. Ἐφουγκράστηκα. Ὅξω στὴν αὐλή, ἡ καμημένη ἡ μάνα μας μὲς καλοῦσε. Τρέξαμε καὶ τὰ δυὸ κατὰ τὴν κλεισμένη πόρτα. Μᾶς ἀποτράβηξαν ἀπὸ κεῖ καὶ τὴν ἀνοίξανε. Ἀρχισαν νὰ φωνάζουν τῆς μαμᾶς νὰ γυρίσει πίσω. Κατάφερα καὶ τοὺς ξεγέλασα καὶ πετάχτηκα ὄξω. Μόλις πρόφτασα νὰ δῶ τὴ μαμά, πού σ' ἀντίκρυσμα αὐτῶν ὡν π' ἀνοίξανε τὴν πόρτα, ἔδωσε ἕνα σάλτο, πήδηξε τὴ μάντρα τῆς αὐλῆς καὶ χάθηκε στὸ σκοτάδι. Κάποιος μ' ἄρπαξε, μούδωσε μιὰ στὸ κεφάλι καὶ μ' ἔμπασε μέσα στὸ σπίτι. Γιὰ κάμποση ὥρα ἄκουα πού φωνάζανε τὴ μαμά καὶ ψάχνανε νὰ τὴ βροῦνε. Ὑστερα γυρίσανε, κλείσανε τὴν πόρτα καὶ πῆσαν νὰ κοιμηθοῦν. Ξαπλώσαμε καὶ μεῖς σὲ κείνα τὰ κουρέλια πού εἶχαν στρώσει στὴ γωνιὰ.

Τὴν ἄλλη μέρα ξυπνήσαμε πρωτὶ-πρωτὶ κ' ἀνακατεφτήκαμε μαζί μὲ τὰ παιδιὰ καὶ τοὺς ἄλλους τοῦ σπιτιοῦ. Μᾶς δῶσανε καὶ φάγαμε γάλα, παίξαμε μὲ τὰ παιδιὰ, μοναχὰ μας, τρέξαμε, πηδησαμε, φάγαμε καὶ μερικὲς ψυλιές. (Ἀλήθεια, στὰ καλά καθούμενα γιατί μᾶς χτυποῦνε;). Σὲ κάποια στιγμή μπήκε μὲς τὴν κάμαρα κ' ἕνας σκύλος! Λουφάξαμε σ' ἀντίκρυσμά του καὶ ζαρώσαμε σὲ μιὰ γωνιὰ. Εἶχα δεῖ κ' ἄλλοτε, στὸ ἄλλο σπίτι, ἀπὸ τὸ μπαλκόνι, ἕνα τέτοιο θηριό, καὶ πάγωσε τὸ αἷμα στὶς φλέβες μου. Σταθήκαμε καὶ τὸν κοιτάξαμε καὶ τὰ δυὸ ἀμίλητα, σὰν μαρμαρωμένα. Αὐτὸς γύρισε καὶ μᾶς κοίταξε, ὕστερα χαμήλωσε τὸ μουσοῦδι του στὸ πάτωμα κ' ἀρχισε νὰ ψάχνει δεξιὰ-ζεργὰ, δὲν ξέρω τί. Ὑστερα πάλι σήκωσε τὸ κεφάλι καὶ μᾶς ξανακοίταξε καί, κάνοντας ἕνα-δυὸ λοξοδρομίσματα ἀπὸ δῶ κ' ἀπὸ κεῖ, δρέθηκε κοντὰ μας. Ἀπ' τὴν τρομάρα μου ἔνοιωσα τὶς τρίχες μου νὰ σηκώνονται

καί τή ράχη μου νά καμπουριάζει, λές κι' ἤθελε νά φτάσει τὸ ταβάνι. Μὰ κείνος μᾶς μύρισε γιὰ μιὰ στιγμή καί τράθηξε κατὰ πέρα.

Ἄνᾶσανα. Κι' εὐχαριστήθηκα μ' ὅλη μου τὴν καρδιά, πού εἶδα σὲ λίγο νά τὸν δέρουν μ' ἕνα ξύλο καί νά τὸν διώχνουν ἔξω ἀπ' τὴν κἀμαρα. Ἡ πόρτα εἶχε μείνει ἀνοιχτὴ καί μ' ἔπιασε ἡ πεθυμιὰ νά βγῶ κι' ἐγὼ ἔξω, νά χαρῶ τὸν ἥλιο, πού ἔβλεπα νά λούζει ὅλη τὴν αὐλὴ μὲ τίς φωτῆρες ἀχτίδες του. Μὰ φοβόμουνα τὸ θεριό. Γύρισα ἀπ' τὴν ἄλλη πόρτα πού ἦτανε μισᾶνοιχτη. Κοίταξα ἀπ' τὴ χαραμάδα πρὸς τὰ ἔξω. Ἦταν χαρὰ Θεοῦ. Ἦτανε κήσος ἀπὸ δῶ καί τὸ θαμπωμένο μάτι μου ἔβλεπε δέντρα καί λουλούδια, μαγευτικὲς γωνιὲς καί χορτάρι, χορτάρι παντοῦ. Ἐχῶσα τὸ κεφάλι μου στὴ χαραμάδα καί βρέθηκα μεμιάς ἔξω. Ἐκανα νά σαλτάρω ν' ἀρπάξω μιὰ πετολουδίτσα, πού πέρασε κάτω ἀπ' τὴ μύτη μου καί πεταλούδιζε δῶθε-κείθε, γύρω ἀπὸ κάτι πολὺχρωμα λουλούδια, μὰ ἔνοιωσα ἕνα χέρι νά μ' ἀρπάζει ξαφνικὰ καί, πρὶν προλάβω νά καταλάβω τί τρέχει, βρέθηκα πάλι στὸ μισόφωτο τῆς κἀμαρας μ' ὅλες τίς πόρτες κλειστὲς γύρω μου.

Πέρασαν κάμποσες ὥρες, δὲν ξέρω κι' ἐγὼ πόσες. Οἱ πόρτες ἀνοιγόκλειναν ἀδιάκοπα, τὰ παιδιὰ, οἱ μεγάλοι μπαينوβγαίνουν ὀλοένα, μὰ πάντα πρόσεχαν νά μὴ βγοῦμε μείζ ἔξω. Γιατί; Τότες δὲν καταλάβαινα, καί πολὺ ἀπορούσα. Ὑστερα ὅμως κατάλαβα πὼς φοβόντουσαν νά μὴ φύγουμε καί μεις, ὅπως ἡ καμῆνη ἢ μαμά.

Σὲ κάποια στιγμή τὸ κορίτσι τοῦ σπιτιοῦ ἄνοιξε τὴν πόρτα τοῦ βάθους πού ἔβγαине στὶς ἄλλες κἀμαρες. Μπήκε καί τὴν ἄφησε ἀνοιχτὴ καί τρέξαμε καί τὰ δυὸ ξωπίσω τῆς. Στὴν ἀπὸ μέσα κἀμαρα κείνος ὁ καλὸς νέος στεκότανε καί μᾶς κοίταζε πού τρέχαμε, χαμογελαστός. Σὰν ἤρθαμε κοντὰ του, εἶπε στὸ κορίτσι:

—Ἴπποδρόμιο εἶναι;

Δὲν ξέρω τί πρᾶμα εἶναι τὸ ἵπποδρόμιο, μὰ γέλασε πού τόπε: γέλασε καί τὸ κορίτσι. Θάταν ὡς φαίνεται κανένα πρᾶμα ἀστείο. Ὁ καλὸς νέος μᾶς χაίδεψε, μᾶς ἔδωσε φαί καί μᾶς ἄφησε μὲς στὴν κἀμαρὰ του χωρὶς νά μᾶς διώξει. Ἄχ, πολὺ εὐχαριστήθηκα! Κουλουριάστηκα στὰ πόδια του κι' εἶπα, ἔτσι πάντα νά μείνω δὲν θὰ βερυόμουνα.

Σὲ κάποια ὥρα σηκώθηκε κι' ἄνοιξε τὴν πόρτα τῆς κἀμαρᾶς του, ποῦβγαине στὸν κῆπο. Τρέξαμε ἀπὸ κοντὰ του. Δὲν μᾶς ἐμπόδισε καθόλου καί χυθῆκαμε καί τὰ δυὸ μᾶς στὸν κῆπο. Ἄχ! Τί ὥραια πού ἦτανε! Παίξαμε κυνηγητὸ ἀνάμεσα στὰ λουλούδια. Κάτω ἀπ' τίς πυκνὲς φυλλωσιές τους κρυβόμαστε ὀλότελα, ξεβγαίναμε πάρα πέρα, ξανακρυβόμαστε σ' ἄλλο σύσκιο, σκαρφαλώνουμε στὰ δέντρα καί κυνηγούμε ζουζούνια καί πεταλούδες.

Ὁ ἥλιος ζέστανε τὸ μαλλί μας καί μᾶς ἀποκάρωσε ἡδονικά. Ξαπλώσαμε πάνω στὸ χορτάρι καί μὲ τὰ ποδάρια ἀνοιχτὰ δεχόμαστε τὴ θεία εὐλογία τῶν ἀχτίτων του. Ἄπ' τὸ σπῆτι μᾶς εἶδανε πού εἶχαμε βγεῖ ἔξω, μὰ δὲ μᾶς κυνηγήσανε νά μᾶς πιᾶσουν. Πρόσεξα μονάχα πὼς δὲ μᾶς χάνανε ἀπ' τὸ μάτι τους.

Ξαφνικὰ ἄκουσα ἕνα γνώριμο κι' ἀγαπημένο νιαούρισμα. Τίναχτήκαμε ἀπάνω καί τὰ δυὸ μᾶς. Ἡ μητέρα μᾶς πρόβαλε ἀπ' τὴ χαμηλὴ μάντρα κι' ἀτόμεινε ἐκεῖ νά μᾶς κοιτάζει, φωνάζοντάς μας μὲ τὴν πιὸ γλυκειὰ φωνὴ τῆς. Τρέξαμε πρὸς τὰ κεῖ. Αὐτὴ πήδηξε κάτω ἀπ' τὸ μαντρότοιχο καί σὲ μιὰ στιγμή βρεθήκαμε στὴν ἀγκαλιὰ τῆς.

—Μανούλα μου!, γιατί μᾶς φεύγεις;

Μᾶς ἔγλυψε, μᾶς χაίδεψε, μᾶς ρώτηξε πὼς περνοῦμε, μᾶς εἶπε γλυκόλογα. Ὡς κάποια στιγμή ὅμως, δὲν ξέρω πὼς, κεῖ πού τριβόμαστε στὰ μητρικὰ στήθεια, ἀκούσαμε κάποια φασαρία, κι' ἡ μαμά, ξεκολλώντας ἀπὸ πάνω μας, πήδηξε στὸ μαντρότοιχο, μᾶς κοίταξε μιὰ στιγμή περίλυπα καί χάθηκε ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά.

Κοντὰ μᾶς βρεθήκανε οἱ νοικοκυραῖοι τοῦ σπιτιοῦ, πού φωνάζανε τὴ μαμά μας καί πασκίζανε νά τὴν καλοπιάσουνε ρίχνοντάς τῆς κομμάτια τυρί. Μὰ κείνη, ὡς φαίνεται, τόκοψε λάσπη, γιατί ἐτοῦτοι παρατήσανε τὸ κυνηγητὸ καί γυρίσανε στὸ σπῆτι, ἀφήνοντάς μας ἐκεῖ δὲ ἀπείραχως. Καί, μὲ τὸ μικρὸ γατήσιο μυαλό, ἔλεγα πὼς δὲ θὰ θέλανε τὸ κακὸ τῆς μᾶνας μας, καί πὼς δὲν ἔπρεπε νά φοβᾶται ἔτσι καί νά φεύγει μακριὰ μᾶς. Καμῆνη μητερούλα!...

Σὲ λίγο ριχτήκαμε πάλι ἐξνοιαστα στὰ παιγνίδια μας. Σὰν βράδυνασε, μᾶς μπᾶσανε πάλι στὴν κἀμαρα: ξαναβρήκαμε τὴν εὐκαιρία νά μποῦμε στὸ δωμάτιο τοῦ καλοῦ νέου, πού μᾶς χαίδεψε καί μᾶς τᾶισε, ὅπως καί τίς ἄλλες φορὲς, καί στὸ τέλος, σὰν πῆσανε ὅλοι νὰ κοιμηθῶνε, ξεαπλώσαμε καί μεις στὸ στρωμάτσο μας.

Μὰ σὲ λίγο ἀκούσαμε ἕνα γρατσούνισμα στὴν πόρτα τοῦ κῆπου. Τεντώσαμε τ' αὐτιά μας. Τὸ γρατσούνισμα ἐξακολουθοῦσε. Κι' ἕνα γνώριμο κι' ἀγαπημένο νιαούρισμα τὸ συνόδεψε. Μὰ πόσο ἀλλοιωμένο, πόσο παραπονιαρικό, πόσο πικρὸ! Βρεθή-

καμε μεριάς στην πόρτα. Ἡ μανούλα μας γρατσούνιζε ὀλοένα, πασκίζοντας ν' ἀνοίξει τὴ βαρειά πόρτα, καὶ καλῶντας μας μὲ τὴν πονεμένη της φωνούλα. Ἐμεῖς ἀπὸ μέσα, ἀνήμπορα καὶ τρεμουλιαστά ἀπ' τὴ λαχτάρα, ἀπαντούσαμε στὸ κάλεσμά της καὶ περιμέναμε. Τί περιμέναμε; Περιμέναμε τὴ βαρειά πόρτα ν' ἀνοίξει ν' ἀνοίξει ἀπ' τὰ γρατσουνίσματα τῆς μαμάς.

Βάσταξε ὥρα ἡ ἀχαρὴ προσπάθεια κι' ἡ καρδιά μας γέμιζε θλίψη. Ὡσπου τὸ γρατσούνισμα ἔπαψε, καὶ μόνο ἓνα θλιβερό νιαουρίσμα μᾶς ξέσκιζε τ' ἀφτί καὶ τὴν καρδιά. Ὡσπου σιγά-σιγά ἔπαψε κι' αὐτό. Ὑστερα γυρίσαμε στὸ στρωμάτισο μας καὶ κοιμηθήκαμε ξένοιαστα ὡς τὸ πρῶτ.

* * *

Οἱ ἐπόμενες τρεῖς-τέσσερις μέρες πέρασαν τὸ ἴδιο. Τώρα μᾶς ἀφήνουνε λέφτερα νὰ μπανοβγαίνουμε, νὰ τριγυρίζουμε στὸν κῆπο, στὴν αὐλή. Ἄλλα ὠραία πράματα ἀνακαλύψαμε στὴν αὐλή, ποὺ ἦταν ἀπ' τὴν πίσω μεριά τοῦ σπιτιοῦ. Ἦταν κάτι κάμαρες ἀνοιχτές πάντα, ὅπου εἶχαν διάφορα πράματα μέσα, ἀλλοῦ ἀχυρα, ἀλλοῦ βαρέλια, ἀλλοῦ πράματα λογιῆς-λογῆς, ποὺ δὲν ξέραμε τί ἦταν. Ἦτανε κι' ἓνα σπίτι μ' ἓνα ἄλογο καὶ δυὸ γαϊδούρια. Ἦταν καὶ κάτι τρύπες καὶ τόποι καγκε-λόφραχτοι, ὅπου ἦτανε μέσα κότες καὶ πάπιες. Κι' ἓνα πηγάδι ἦταν ἐκεῖ ὅπου ἔβγαζαν νερό. Τὸ νερό χυνότανε κι' ἔκανε λάκκους κι' αὐλάκια, ὅπου πίναμε καμμιὰ φορά.

Μᾶς ἄρεσε τώρα πιὸ πολὺ τοῦτο δῶ τὸ μέρος, γιατί εἶχε τρύπες πολλὲς καὶ κρυψῶνες, ὅπου παζάμε τὸ κρυφτούλι. Πρὸ πάντων, κάτω ἀπ' τὸ σπίτι ἦταν μιὰ κάμαρα ὑπόγεια μὲ πολλὰ βαρέλια μέσα, ὅπου κρυβόμουνε ἀπὸ πίσω, κι' ἡ ἀδερφοῦλα μου δὲ μπορούσε νὰ μὲ βρεῖ. Ἐκεῖ εἶχα δεῖ μιὰ μέρα κι' ἓνα ποντίκι, ποὺ ἡ μυρωδιά του μὲ γαργάρισε ἡδονικὰ κι' ἔκανα νὰ τὸ πιάσω, μὰ χάθηκε ἀπὸ μπροστά μου σὰν καπνός.

Στὴν ἀρχὴ μὲ λαχτάρα βγαίναμε σὲ τούτη τὴν αὐλή, γιατί φοβόμαστε τὸ σκύλο. Ἐτοῦτος, μόλις μᾶς ἔβλεπε, χυμούσε κατὰ πάνω μας καὶ μεῖς ὅπου φύγει φύγει. Κρυβόμαστε καταπρομαγμένα ὅπου μπορούσαμε κι' ἀγκομαχοῦσαμε, σὰν νᾶτανε νὰ σκάσουμε καὶ νὰ πεταχτοῦν ἔξω τὰ σωθικά μας. Κάποτε ὅμως, τὴ δευτέρη μέρα, θαρρῶ, ἡ ἀδερφοῦλα μου δὲν πρόκανε νὰ κρυφτῆ κι' ὁ σκύλος βρέθηκε κοντά της. Περιμένα μ' ἀγωνία πὼς θὰ τὴ ξέσκιζε. Μὰ κείνος χοροπήδαγε τριγύρω της, κἀνοντας πὼς θὰ τὴ δάγκωνε, μὰ δὲν τὴν πείραξε. Κεῖν' ἡ καημενούλα καθόταν' ἐκειδὰ κουβαριασμένη, τρομαγμένη, μὴ τολμώντας νὰ κοινηθῆ, νὰ τρέξει, νὰ φύγει. Μὰ ὁ σκύλος, σὰ βαρέθηκε νὰ χοροπηδάει δαγκώνοντας τὸν ἀγέρα, ἔφυγε καὶ κείνη ἔτρεξε σιμά μου.

Ὡστόσο, ἀπὸ κείνη τὴν ὥρα δὲν τὸν φοβόμαστε πειὰ καὶ τόσο· καὶ πραγματικὰ ποτέ του δὲν ἔκανε νὰ μᾶς πειράξει τὸ παραμικρό. Ἦθελε νὰ παίξει μαζί μας, μὰ μεῖς ἦμαστε μικρὰ κι' αὐτὸς κοτζάμου θεριό, κι' ἔτσι τὰ παιγνίδια του ἦταν ἀγαρμπα καὶ καμμιὰ φορά ἄθελά του μᾶς κατασκότωνε. Ἐτσι τὸν ἀποφεύγαμε ὅσο μπορούσαμε καὶ δὲν βρισκάμε κανένα χάξι στὰ παιγνίδια του.

Τρέχαμε ὡστόσο πολλὲς φορές στὸν κῆπο, ποῦταν τὰ ὠραία τὰ λουλούδια, καὶ γιατί ἐκεῖ ἦταν πιὸ πολὺς ἥλιος. Καὶ σὰν κουραζόμαστε ἀπ' τὸ τρέξιμο ξαπλώναμε στὸ χορτάρι μαχμουρλίδικα κι' ἀπολαβαίναμε τὴ ζεστασιά. Ἐκεῖ δὲν μᾶς ἐνοχλοῦσε κι' ὁ σκύλος, γιατί δὲν τὸν ἀφήνανε νὰ σεργιανίζει στὸν κῆπο, ἐπειδὴ, ὡς φαίνεται, τσαλάκωνε τὰ λουλούδια μὲ τὸ ἀσουλούπωτο μπόι του.

Στὴν κάμαρα τοῦ εὐγενικοῦ νέου, ποὺ ἄκουσα νὰ τὸν φωνάζουνε «κύριο Γιώργο», (ἄχ, καλὲ μου ἀφέντη!) μᾶς ἄρεσε πολὺ νὰ πηγαίνομε, καὶ τρέχαμε μόλις τὸν νοιώθαμε νάναί μέσα. Γιατὶ ἔφευγε τὸ πρῶτ καὶ γυρίζει τὸ θράδυ, καμμιὰ φορά καὶ τὸ μεσημέρι, μὰ λίγο ἔμνε κι' ἔφευγε. Μόλις βλέπαμε τὴν πόρτα ἀνοιχτὴ τρέχαμε μέσα (καὶ μᾶς ἔλεγε τότε «ἵπποδρόμιο»). Μὰ καὶ κλειστὴ νᾶτανε, σὰν τὸν νοιώθαμε μέσα, νιαουρίζαμε ἀπ' ἔξω καὶ μᾶς ἄνοιγε, πάντα γελαστός, πάντα καλόκαρδος. Κι' ὀλοένα νὰ μᾶς χαϊδεύει, νὰ μᾶς λέει ἓνα σωρὸ λόγια ποὺ δὲν τὰ καταλαβαίναμε, καὶ νὰ μᾶς ταῖζει ἓνα σωρὸ λιχουδιές!...

Ἄχ, πολὺ τὸν ἀγαπούσαμε, πολὺ, πάρα πολὺ. Καὶ σὰν ἀργοῦσε νᾶρθει τὸ θράδυ, πολὺ στενοχωριόμαστε. Κι' ἀληθινὰ, καμμιὰ φορά, ἀργοῦσε πάρα πολὺ· οἱ ἄλλοι πλαγιάζανε κλεινόντας μας καὶ μᾶς μέσα, κι' ἔτσι, ὅταν ἐρχόταν, δὲν ἦταν τρόπος νὰ πᾶμε νὰ τὸν ἀνταμώσουμε.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ ΚΥΠΡΟΛΕΩΝ

(Ἡ συνέχεια στὸ ἐπόμενο).

ΝΙΚΟΚΛΗΣ - ΑΞΙΟΘΕΑ

(ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ)

Πρόσωπα του δράματος :

Νικοκλῆς, βασιλιάς τῆς Πάφου	40 χρόνων
Ἄδελφοί καὶ Σύμβουλοι τοῦ βασιλιᾶ	30 »
Λύσανδρος, φρουρός	25 »
Ἄγγελιαφόρος	25 »
Καλλικράτης καὶ Ἀργαίος, ἀπεσταλμένοι τοῦ Πτολεμαίου	45-50 »
Ἄξιόθεα, βασίλισσα τῆς Πάφου	30-35 »
Χορός, τέσσερις πριγκίπισσες τῆς Αὐλῆς	25-35 »
Φοίβη, θεραπαινίδα τῆς Ἄξιόθεας	25 »

ΠΡΩΤΗ ΠΡΑΞΗ

(Ἡ σκηνὴ σὸ ἰσόγειον τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Πάφου. Εἶναι πρωῒνὸ τοῦ Ἰουίου κι' ὁ βασιλιάς κάθεται στὴ μεγάλην αἴθουσα τοῦ παλατιοῦ περιμένοντας τοὺς συμβούλους του γιὰ τὴ δουλειὰ τῆς ἡμέρας. Στὴν εἴσοδο τῆς αἴθουσας στέκεται ὁ φρουρὸς Λύσανδρος ἀκίνητος, μὲ τὸ κοντάρι του. Ὁ βασιλιάς σηκώνεται καὶ κοιτάζει ἀπὸ τὸ ἀνοιχτὸ παράθυρο τὴ θάλασσα τῆς Πάφου.)

ΝΙΚΟΚΛΗΣ :

Χαῖρε, ἀθάνατη θεά, βασίλισσα τῆς Πάφου!
Ἐσὺ ποῦ σέ παλιούς καιρούς, σέ χρόνια δοξασιμένα,
παίζοντας μὲ τὰ κύματα καὶ μὲ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου
ἦρθες ἀπὸ τὰ Κύθηρα σ' αὐτὰ τὰ περιγιάλια.
Τὸ θεϊκό σου τὸ κορμί λουσμένο μὲ τὴν ἄρμη
τῆς γαλανῆς μας θάλασσας, ἔτοῦτα δὰ τὰ μέρη
γυμνὸ τὸ πρωτοδέχτηκαν, τ' ἀγκάλιασαν μ' ἀγάπη.
Κατάξερη ἢ ἀμμουδιὰ στὸ χᾶδι τοῦ ποδιοῦ σου,
γρασιδί πλούσιο βλάστησε. Δειλά οἱ ἀνεμῶνες
τὸ ντροπαλὸ κεφάλι τοὺς γέρνουν καὶ προσκονοῦνε
τὸν ἴσκιο σου, τ' ἀχνάρια σου, τὸ χνῶτο τοῦ κορμιοῦ σου.
Ἐκοτατικὸς ὁ Βώκαρος σταμάτησε νὰ τρέχει
τὰ ἀφρισμένα του νερά, γιὰ νὰ σέ χαιρετήσῃ.
Οἱ αὔρες μὲς τὶς φυλλωσιές τῶν δασωμένων πεύκων
τοῦ Ραντιδιοῦ σφυρίζουνε Ἀγάπη, Ἀρμονία.
Τὸ ταπεινὸ κεφάλι μου, μαζὶ μὲ τὸν λαὸ μου,
τὸ σκύβω ἔμπρὸς στὴ χάρη σου γιὰ νὰ παρακαλέσω
νὰ τὸ φυλάεις τὸ Νησί, καὶ ν' ἀγαπᾶς τὴν Πάφο.
(Γυρίζοντας πρὸς τὸ φρουρὸ)

Ἔλα, πιστέ μου Λύσανδρε, καὶ κοίταξε τριγύρω
νὰ σοῦ γεμίσει ἡ ψυχὴ μὲ θεϊκὴ γαλήνη.
Δές τ' ἀκρογιάλια, τὸν ἀφρὸ τρελλὰ πῶς παιγνιδίζει
μὲ τῆς στεριάς τὴν ἀμμουδιὰ κι' οἱ λαμπερὲς ἀχτίδες
τοῦ ἀργυρότοξου θεοῦ τὴ θάλασσα πῶς λούζουν
κι' ἀντιφεγγίζουν τὰ νερά σὰν ἀσημένια λίμνη!...
Κοίταξε καταπράσινες πῶς φαίνονται κοκκίδες
τὰ ἄλλη πέρα τῆς θεᾶς μὲ τὰ ψηλά τὰ πεῦκα,
τὶς ροδοδάφνες, τὶς μυρτιές καὶ τὶς περικοκλάδες...
Κι' οἱ κάμποι πλέρια θάλασσα μ' ἀναλυτὸ χρυσάφι
μὲ τὸ ξανθὸ σιτᾶρι τοὺς τὸ θεριστὴ προσμένουν.
Εἶναι θρόνος ἀπὸ μάρμαρο, λουσαμένος μὲς τὸν ἥλιο,
εἶναι τὸ θεῖο τέμενος ψηλά κατὰ τὰ Κούκλια.

ΛΥΣΑΝΔΡΟΣ :

Τ' ἄμυχα καὶ τὰ ζωντανά, ἡ θάλασσα, τὰ θράχια
τὰ πεῦκα τὰ περήφανα, τὸ πράσινο γρασιδί,
ὁ ταπεινὸς σου Λύσανδρος κι' οἱ λᾶς ποῦ διαφεντεύεις
παρακαλοῦμε τὴ θεὰ νὰ σκέπει τὸ βασίλειο.

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

(Εἰσερχόμενοι) : Καλὴ σου μέρα, βασιλιά.

ΝΙΚΟΚΛΗΣ :

Καλὴ σας μέρα, φίλοι.

Ἐδέρφια μου καὶ σύμβουλοι, ἔχω κακὰ μαντάτα γιὰ τοῦτο καὶ σᾶς κάλεσα νὰ πάρω τὴ βουλή σας. Τοῦ Μισιριοῦ ὁ βασιλιάς, ὁ Ρήγας Πτολεμαῖος, κι' ὁ βασιλιάς Ἀντίγονος, π' ὀρίζει τὴν Ἀσία, ἀνάμεσὸ τους ἔχθηρα καὶ πόλεμο γυρεούου, ποίος νάχει τόπους πῶ πολλοὺς κι' ὄνομα πῶ μεγάλο. Κι' ἡ Κύπρος μας ἀνάμεσα στοὺς δυὸ τοὺς βασιλιάδες ἀπ' τὴ θανία καὶ τῶν δυὸ πολλὰ θὰ ὑποφέρει. Κι' οἱ βασιλιάδες τοῦ νησιοῦ καθένας καὶ μιὰ γνώμη, ἄλλος μὲ τὸν Ἀντίγονον, κι' ἄλλος τὸν Πτολεμαῖον. Πέστε μου, σᾶς παρακαλῶ, ἀδέρφια σύμβουλοί μου, σὰν τί νῆναι καλύτερον νὰ κάμω γιὰ τὴν Πάφου ;

- ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ :** Ἀφέντη μας καὶ βασιλιά, ἀδέρφι ἀγαπημένο, ἀφοῦ τὴν γνώμη μας ζητᾶς γιὰ τὸ καλὸ τοῦ τόπου, μείνε μακρὰ ἀπ' τὸν πόλεμο, μακρὰ ἀπ' τοὺς καυγάδες. Μὰ γιὰ καλὸ καὶ γιὰ κακὸ πρόσταξε τοὺς μαστόρους πύργους καὶ τείχη ἀψηλὰ νὰ χτίσουν γύρω-γύρω στὴν πόλη, γιὰ ἀσφάλεια, μὴν τύχει καὶ κανένας ἀπὸ τοὺς δυὸ ποὺ πολεμοῦν μὲ τ' ἄρματα θελήσει τὴν ἄγια πόλη τῆς θεᾶς δικιά του νὰ τὴν κάμει. καὶ νὰ σὲ κάμει σκλάβο του κι' ἐμᾶς καὶ τὸ λαὸ σου.
- ΝΙΚΟΚΛΗΣ :** Καλὰ μοῦ παραγγέλλετε, σύμβουλοι κι' ἀδερφοί μου, γιὰ τὴν ἴδια μετὰ σᾶς εἶχα κι' ἐγὼ τὴ γνώμη.
(Εἰσέρχεται ἀγγελιαφόρος ὑποκλίνεται.)
- ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ :** Ρήγα κι' ἀφέντη βασιλιά, καὶ σεῖς σοφοὶ συμβούλοι, ἦρθαν δυὸ ξένοι καὶ ζητοῦν τὸ βασιλιά νὰ δοῦνε γιὰ κάτι ποὺ τοὺς ἔστειλαν μαζί του νὰ μιλήσουν. Ἄπο μακρὰ μᾶς ἔρχονται τὸ δείχνει ἡ φορεσιά τους.
- ΝΙΚΟΚΛΗΣ :** Μαντατοφόρε, σύρε εὐτὺς καὶ φέρ' ἐδῶ τοὺς ξένους. Ἐρμῆ, μαντάτα τῆς χαρᾶς κάμε νὰ ποῦν οἱ ξένοι. Ἐδέρφια μου καὶ σύμβουλοι, ἔγνοιαν μεγάλην ἔχω ποιοὶ νᾶν οἱ ξένοι, τί ζητοῦν, καὶ τί μαντάτα φέρνουν, γιὰτί, θράδου ἀργά, στὸν ὕπνο μου ὄνειρο ἄσχημο εἶδα, ποὺ μοῦ ταράζει τὴν καρδιά ἀκόμα καὶ στὸν ζύπνιο. Ἐρμῆ φτερουγοπόδαρε, θεὲ μαντατοφόρε, κι' ἐσὺ τῆς Πάφου Ρήγισσα καὶ τοῦ Νησιοῦ ἀφέντρα, παρακαλῶ σας δόστε μου χαρούμενα μαντάτα καὶ τάζω γιὰ τὴ χάρη σας νὰ σφάξω στὸ βωμὸ σας δυὸ προβατίνες ἀγγικτες καὶ ταῦρον κουτελλάτον.
(Εἰσέρχεται ὁ ἀγγελιαφόρος συνοδεύοντας τοὺς ξένους.)
- ΞΕΝΟΙ :** Καλὴ σου μέρα, Νικοκλῆ. Ὁρα καλὴ, συμβούλοι.
- ΝΙΚΟΚΛΗΣ :** Ξένοι, καλῶς σᾶς δέχεται ὁ βασιλιάς τῆς Πάφου. Ποιοὶ εἰσθε, πόθεν ἔρχεσθε, ποιά ἔναι τὰ ὀνόματά σας ; Καὶ τί μπορῶ γιὰ χάρη σας νὰ κάμω, πέστε μου το, γιὰτί τιμοῦν τὸν Ξένιον τὸν Δία καὶ στὴν Πάφου.
- ΞΕΝΟΙ :** Εἴμαστε ἀπὸ τῆς Αἴγυπτου τὰ μέρη, ποὺ τὰ ὀρίζει ὁ Πτολεμαῖος, βασιλιάς τρανὸς καὶ δοξασμένος, κι' εἴμαστε φίλοι του κι' οἱ δυὸ, στενοὶ καὶ πιστικοὶ του κι' ἂν θῆς καὶ πῶς μᾶς κρᾶζουνε: ἐμένα Καλλικράτη καὶ ἀπ' ἐδῶ ὁ φίλος μου, Ἀργαῖος τ' ὄνομά του. Σοῦ στέλλει χαιρετίσματα ὁ Ρήγας Πτολεμαῖος καὶ θέλει ἂν εἶσ' ἀληθινὸς φίλος νὰ τὸ γνωρίζει, νὰ τοῦ τὸ δείξεις μόνος σοῦ μὲ τὰ φερσίματά σου, νᾶν ἡσυχος καὶ σίγουρος πῶς δὲν θὰ τὸν γελᾶσεις, νὰ πᾶς μὲ τὸν Ἀντίοχο, ἐνάντια στὸ Ρήγα. Ζητᾶ λοιπὸν γι' ἀσφάλεια τῆς Πάφου τὸ λιμᾶν

καὶ τὰ δικά σου κάτεργα καὶ τὰ κλειδιά τῆς Πόλης,
 νὰ γίνεις ὑποτακτικός καὶ σὺ καὶ ὁ λαός σου
 κι' ἡ χώρα πού βασιλεύεις νὰ προσκυνᾷ τὸ Ρῆγα
 καὶ νάναί ἐπαρχία του στό κράτος τῆς Αἰγύπτου.

ΝΙΚΟΚΛΗΣ :

Φτάνει, γιατί τὸ μήνυμα πού φέρνεις, Καλλικράτη,
 ἀταίριαστο καὶ ἄπρεπο εἶναι γιὰ βασιλέα'
 ἢ μήπως καὶ στοχάζεται ὁ Ρῆγας Πτολεμαῖος
 ὅτι τῆς Πάφου ὁ βασιλιάς μοιάζει μὲ τίς γυναῖκες,
 πού σάν ἀγγίζουν αἵματα λιγοθυμᾷ τίς πιάνει ;
 Σὺ καὶ πές τ' ἀφέντη σου: 'Ὁ βασιλιάς τῆς Πάφου
 εἶναι κλωνί ἀπὸ τὸ δεντρί, πού λέγεται 'Ελλάδα,
 ὅπου ποτέ δὲν προσκυνᾷ, μὰ πάντα διαφεντεύει
 τὸν κόσμου μὲ τὴ δόξα τῆς, τ' ἄρματα, τὴ σοφία.
 Κι' ἂν θέλεις νάναί φίλος μου, ἄς εἶναι' δὲν τ' ἀρνούμαι'
 μ' ἂν πάλι πόλεμον ζητᾷ τὸν καρτερῶ κι' ἄς ἔρθει.

ΞΕΝΟΙ :

Καλὰ τὰ εἶπες, Νικοκλῆ. Μὰ μάθε το καὶ τοῦτο:
 πὼς γύρω τὸ παλάτι σου εἶναι περιζωσμένο
 μ' ἀμέτρητα στατεύματα τοῦ Ρῆγα τοῦ δικοῦ μας
 μὲ στρατηγὸν τὸν ἀδελφὸ τοῦ βασιλιά Μενέλαο'
 κι' εἶτε τὸ θέλεις εἶτε μὴ τὸ κάστρο εἶναι δικό μας
 κι' ἡ πόλη καὶ ἡ θάλασσα καὶ ὄλο τὸ βασίλειο.
 Καὶ σὺ, προδότη Νικοκλῆ, πού πᾶς μὲ τοὺς ἔχτρος μας,
 πιασμένος εἶσαι στό κλουβί μὲ ὄλους τοὺς δικούς σου,
 μὲ τὸ συγγενολοῖ σου καὶ μὲ τοὺς πιστικούς σου.
 Μ' ἄκου καὶ τοῦτο, Νικοκλῆ: 'Ὁ Ρῆγας Πτολεμαῖος
 θά σοῦ χαρίσει τὴ ζωὴ καὶ σὲ καὶ τοὺς δικούς σου,
 ἂν γίνεις ὑποτακτικός, καὶ ἂν τότε προσκυνήσεις,
 καὶ θά σ' ἀφίσει νὰ περνᾷς ἡσυχὰ τὴ ζωὴ σου,
 ἀγγικτος κι' ἀνενόχλητος ἐδῶ κοντὰ στὴν Πάφον.
 Μ' ἂν τύχει πάλι καὶ δὲ θές νὰ σκύψεις τὸ κεφάλι,
 νὰ γίνεις ὑποτακτικός καὶ νὰ τὸν ἔχεις Ρῆγα,
 ἢ προσταγὴ πολὺ σκληρὴ εἶναι καὶ γινώριζέ το,
 πὼς θά σοῦ πάρει τὴ ζωὴ μὲ τὸ δικό μας χέρι,
 προτοῦ ὁ Φοῖβος ὁ λαμπρὸς θουτήξει μὲς τοῦ πόντου
 τὰ κρουσταλλένια ἀνάκτορα γιὰ νὰ ξεζέψει τὰ ἄτια.

ΝΙΚΟΚΛΗΣ :

Ξένοι, πικρὸ τὸ μήνυμα κι' ἄσχημο τὸ μαντάτο'
 μὰ πῶς ἄτιμο τὸ φέροισι τοῦ ἀφέντη τοῦ δικοῦ σας,
 γιατί εἶναι φανερό, σὰ φῶς, τὸ πὼς ὁ Πτολεμαῖος
 ἄτιμα παίρνει τὸ καστρί, μὲ δόλο τὸ βασίλειο.
 Δὲν παίρνουν κάστρα καὶ λαοὺς μὲ παμπεσιὰ καὶ δόλο'
 οἱ ἄντρες πῶχουν μάνα τους τὴν ἔνδοξη 'Ελλάδα,
 μὰ πολεμώντας τὸν ἔχτρο μὲ τὴν παλληκαριά τους
 ξάστερα κι' ὀλοφάνερα μὲ τὸ σπαθί στό χέρι.
 Μ' ἀφοῦ εἰχῶ πὼς στρατηγὸς ἦταν τοῦ στρατιλάτη
 τοῦ ξακουσμέν' Ἀλέξανδρου, πού τὴν παλληκαριά του
 τὴν τραγουδοῦν οἱ θάλασσαι, τὴν τραγουδοῦν οἱ κάμποι,
 πού πῆρε κάστρα καὶ λαοὺς καὶ χώρες καὶ βασιλεία
 κι' ἔφερε τὴν 'Ελλάδα μας στὰ θάθη τῆς 'Ασίας
 γιὰ νὰ τὴν τρέμουν οἱ λαοὶ καὶ νὰ τὴν προσκυνᾶνε,
 ἄτιμος εἶναι ὁ Ρῆγας σου κι' ἀνάξιος τῆς φυλῆς μας.
 Ξένοι, μιά χάρη μοναχά θέλω, τὴν ὑστερνὴ μου:
 Πρὶν δώσω τὴν ἀπάντηση, πού καρτεράει ὁ Ρῆγας,
 θέλω νὰ πῶ δυὸ μυστικὰ λόγια μὲ τοὺς συμβούλους
 γιὰ νὰ ποῦν τὴ γνώμη τους γιὰ τὴν ἀπάντησή μου.

ΞΕΝΟΙ :

"Ἐχεις τὴ χάρη, Νικοκλῆ, καὶ κράξε μας σὰ θέλεις.
 (Οἱ ξένοι ἀποσύρονται στὴν ἐξώπορτα τῶν ἀνακτόρων,
 ἢ ὅποια φρουρεῖται ἀπὸ ἀξιωματικούς τοῦ Πτολεμαίου.
 'Ὁ βασιλιάς σηκώνεται καὶ ἀπὸ μιά θῆκη παίρνει τὸ σιδε-

ρένιο στέμμα τῆς Πάφου, σύμβολο τῆς βασιλείας καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης, τὸ φιλεῖ καὶ τὸ βάζει στὸ κεφάλι του· παίρνει τὸ βασιλικὸ ξίφος, τὸ γυμνώνει καὶ τὸ ζώνεται.)

ΝΙΚΟΚΛΗΣ :

Ἐδέρφια μου, συμβούλοι μου, σ' αὐτὴν τὴν μαύρην ὥραν ἀκούτε τί θεὸς νὰ σᾶς πεῖ ὁ βασιλιάς τῆς Πάφου. Χρόνια πολλὰ πρωύτερα στὸ ὄμορφο νησί μας καράβι γοργοτάξιδο ἐπλευρίζε τὴν ξέρη ἐδῶ στῆς Πάφου τὰ νερά. Καὶ μέσ' ἀπ' τὸ καράβι βγαῖντες λεβέντες ἑξακουστοὶ γιὰ τὴν παλληκαριά τους "Ἕλληνες μ' ἀρχιστράτηγο τὸ βασιλιά Ἀγαμέμνο. Ἦλθαν νὰ δοῦν τὸν βασιλιά τῆς Πάφου τὸν Κινύρα καὶ νὰ ζητήσουν τὴ σοφὴ νὰ πάρουν συμβουλή του, πῶς θὰ μπορέσουν εὐκόλα τὴν Τροία νὰ κουρσέψουν. Τοὺς δέχτηκε μετὰ χαρᾶς, γιὰτ' ἦταν παρακλάδια ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ δεντρί τῆς ἐδικῆς μας ράτσας. Καράβια γοργοτάξιδα κι' ἀνθρώπους τῶν ἀρμάτων καὶ συμβουλές τοὺς ἔδωσε τὴν Τροίαν πῶς νὰ πάρουν. Καὶ στὰ ξεπροβοδίσματα στὸ βασιλιά Ἀγαμέμνο ἔδωσε θώρακα τρανό, μὲ τέχνην πλουμισμένο, σημάδι τῆς ἀγάπης του καὶ τῆς ἀδερφωσύνης. Κι' ὅταν μὲ χρόνια πήρανε τοῦ Πρίαμου τὴ χώρα καὶ ὁ καθένας κίνησε μαζί μὲ τοὺς συντρόφους γιὰ γυρισμὸ στὸ μέρος του καὶ στὸ βασίλειο του, φουρτουνιασμένη ἡ θάλασσα σκορπίζει τὰ καράβια κοντὰ στῆς Κύπρου τὰ νερά, κι' ὁ πρίγκηπας ὁ Τεῦκρος βγαίνει στὸν κόρφο τοῦ Νησιοῦ, κτίζει τὴ Σαλαμίνα, καὶ μένει βασιλέας τῆς. Καὶ στὰ νερά τῆς Πάφου βγαίνει μὲ τὰ καράβια του καὶ μὲ τὴ συντροφία του τῆς Ἀρκαδίας ὁ βασιλιάς, ὁ ἥρωας Ἀγαπήνωρ καὶ κτίζει τὸ παλάτι του, σὰ βασιλιάς τοῦ τόπου. Αὐτ' εἶν' ἡ ρίζα τοῦ δεντροῦ ποῦμαι κι' ἐγὼ κλωνί του, ρίζα τρανῆ, περήφανη, ἄξια καὶ τιμημένη. Ποτὲ δὲν ἐπροσκύνησε, οὔτε κι' ἐταπεινώθη· μὰ πάντα ἐβασίλευσε μὲ δύναμη κι' ἀγάπη στῆς Πάφου τὸ βασίλειο καὶ στῆς θεᾶς τοὺς τόπους. Πέστε μου, σᾶς παρακαλῶ, συμβούλοι κι' ἀδερφοί μου, τὸ τιμημένο αὐτὸ σπαθὶ καὶ τ' ἅγιο τοῦτο στέμμα νὰ τὸ πετάξω ταπεινὰ στὰ πόδια τῶν ἐχθρῶν μας, σημάδι πῶς τοὺς προσκυνῶ καὶ τοὺς ἀναγνωρίζω, ἀφέντες σας κι' ἀφέντες μου κι' ἐσᾶς καὶ τοῦ λαοῦ μου :

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ :

ᾠ Νικοκλῆ, ἀδέρφι μας, φίλε καὶ βασιλιά μας, καλύτερος ὁ θάνατος ἀπ' τὴν ταπεινοσύνη· γιὰτὶ γενιὰ περήφανη, ἄξια καὶ τιμημένη σὰν τὴ δική μας τὴ γενιὰ Ἑλληνικὴ, καθάρια, δὲν παραδίδει τ' ἄρματα, δὲ σκύβει τὸ κεφάλι· ξεύρει νὰ ζῆ περήφανα καὶ νὰ πεθαίνει ξεύρει.

ΝΙΚΟΚΛΗΣ :

Ἡ γνώμη σας κι' ἡ γνώμη μου ταιριάζει, ἀδερφοί μου. Χαίρετε, δάση καὶ βουνὰ καὶ θάλασσα τῆς Πάφου καὶ τιμημένο σπῆτι μου καὶ σεῖς καλὰ μ' ἀδέρφια. Ὁ βασιλιάς σᾶς χαιρετᾷ, ὁ Νικοκλῆς πεθαίνει.

(Στηρίζει τὸ ξίφος στὴ γῆ καὶ πέφτει ἀπάνω.)

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ :

Χαῖρε, γενιὰ περήφανη, ἄξια καὶ τιμημένη τῆς δοξασμένης μάνας μας, φῶς τῆς ἡμέρας χαῖρε. (Κτυποῦνται μὲ τὰ ἐγχειρίδια καὶ πέφτουν κοντὰ στὸ βασιλιά.)

Τέλος τῆς πρώτης πράξης.

ΚΩΣΤΑΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

(Ἡ δευτέρα καὶ τελευταία πράξη στὸ ἐπόμενο).

ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

• ΗΤΑΝ ΤΟΤΕΣ... •

Πέρασαν δυό χρόνια από τότες...15 του Γενάρη του 1950! Ήταν τότες πού ένας δλόκληρος λαός, ό λαός μας, κινημένος άπ' τόν καμμό της σκλαβιάς του και τόν άνίκητο κι' άδοεστο πόθο της Λευτεριάς και της Ελλάδας μαζεύτηκε στις έκκλησίες του κι' ύπόγραφε, κάτω από τη σκέπη των Άγίων του και τό θαμπό φώς των κεριών και των κωνδηλιών, ένα ιστορικό έγγραφο πού λεγε άλλά και καθαρά: «Άξιούμεν την έννοσιαν μετά της Ελλάδος». Μυριάδες οί ύπογραφές...Και πρώτη και πάνω άπ' όλες, με γράμματα πύρινα σαν τό αίμα της καρδιάς μας, ή ύπογραφή του μεγάλου ιεράρχη και θρυλικού έθνικου αγωνιστή-του αοιδίμου Μακάριου. Ήταν τό Κυπριακό Δημοψήφισμα!

Ό, πόσα την ώρα αυτή δεν έρχονται στη μνήμη...Τι φωτιά ένθουσιασμού ήταν πού άπλωσε τότε στο νησί, άπ' τό ένα άκρο στο άλλο. Σομάχοι πού άφηναν άπ' τό βουνό για να «ψηφίσουν» Ελλάδα». Άπλοϊκές κοπέλλες του χωριου πού ξαφνικά ντίθησαν την πανοπλία της πύ άπροσδόκητης μαχητικότητας. Γέροι πού σέφρονταν στα ραβδιά τους κι' άρρωστές γρηές πού ζωντάνευαν και συνωθούνταν στους δρόμους σαν να πήγαιναν σε πανηγύρι. Έργάτες, υπάλληλοι, δασκάλοι, παπάδες, διανοούμενοι... Και τά παιδιά πού χτυπούσαν αδιάκοπα τις καμπάνες. Ένώ τό κρύο περνούαζε και τό χιόνι σιβαζόταν παντού...Τι ξεσπασμα! Οί έμποροι της σοφίας και των άποικιακών άνομιών έτριβαν τά μάτια από κατάπληξη. Άνοιξαν τά δεφτέρια τους και πασχίζανε να ξεδιαλύουν τό θαύμα...Πού βουσκόταν κρυμμένη τόση δύναμη, τόση θέληση, τόση έλληνικότητα; Μά δεν τόν τρώμαζε τίποτε τό λαό αυτό; Μήπως παραφρόνησε; Άκούς εκεί να καταγγέλλει τή βρεττανική προστασία κι'...ευμάθεια και να κνηγά άπ'θανες καταστάσεις και χίμαιρες...

Θύμισαν μέσα στη σύγχυση τους οί ξένοι αφέντες και ξεσπάθωσαν. Διατυμπάνισαν στις εφημερίδες τους πός εκδήσανε τόν κοσμάχη οί Δεσποτάδες. Πός τό Δημοψήφισμα δέ μπορείς ναχει σημασία γιατί δεν ήταν έπίσημο. Πός ή «ψηφοφορία» ήταν άνοιχτή-γι' αυτό και δεν ήταν δυνατό να της άναγνωρι-

στη σοβαρότητα. Άπάνω στα νεύρα τους άραξαν και τρεις τίμους πατριώτες (βοήκαν πός είχαν έλληνική ύπηκοότητα) και τούς διώξανε. Τό Μπίστη, τό Λοιζίδη και τό Χιοτέλι. Έκλεκτός λογοτέχνης και φλογερός δημοσιογράφος ό πρώτος. Ό δεύτερος νέος δικηγόρος πού πάλενε επικεφαλής της Άγροτιάς. Κι' ό τελευταίος γυμνασιάρχης στη Λάτση.

Πέρασαν δυό χρόνια από τότες...Στά μεταξύ τό Δημοψήφισμα έκανε τό γύρο του κόσμου κι' έφτασε ως τά γραφεία της Διεθνούς Άμφικτιονίας. Όζλόκληρος ό έλληνισμός άναταράχθηκε και κλητοποιήθηκε. Πλημμύρισε τά στάδια και τις πλατείες κι' άπαίτησε να έλευθερωθώ ή Κύπρος. Οί μεγάλες εφημερίδες της Εύρώπης, της Ασίας και της Άμερικης γράψανε για τό δίκαιό μας. Οί άντιπρόσωποι των ελεύθερων εθνών ενδιαφέρθηκαν. Και παντού έγινε δεκτό πός είναι άπαράδεκτη ήθικά ή διαιώνιση της σκλαβιάς μας. Κι' άρχισαν όλοι να μουρομυρίζουν πός δέ μπορεί παρά να δικαιωθεί μιá «κατάλληλη» ώρα ό πόθος των Κυπρίων. Ποίν από λίγο καιρό γίνηκε και τό μεγάλο θήμα. Οί έπίσημοι αντιπρόσωποι της Ελλάδας-ό ένας, ό Άκρίτας, παιδί και παίγνια του νησιού μας-βροντοφωνάζανε στο Μεγάλο Συνέδριο του Παρισίου πός κι' ό Θεός κι' ή Ελλάδα θέλουνε ελεύθερη τήν Κύπρο κι' έλληνική.

Μά δεν εκλεισεν ό άγώνας των Κυπρίων. Και συνεχίζεται. Άδιάλλακτος, άσίγητος πάντα-έντατικός. Μιά άέριανη στρατιά, κι' αυτοί πού έφυγαν με τήν πιχρία του σκλάβου κι' αυτοί πού είναι και ζουν με τή λαχτάρα της λευτεριάς, τραβάει προς τό σκοπό της. Σε μιá ψηλή κορφή είναι στημένος. Και θά χρειαστή ιδρωτας πούς ίσα με πού να τή φτάσει. Μά ό «Ήλιος πού μόλις άρχισε να στέλνει εκεί ψηλά τά πρώτα ρόδινα μηνύματα του έρχομού του τρανέει και τις έλπίδες και τις προσδοκίες. Τό ξημέρωμα δέ θά πολυαργήσει! Κι' οί καμινές θά χαρετίσουνε τή Μέρα χαρούμενα. Ή Γαλανόλεκη θά λικνίζεται στην αύρα των Όλύμπων και των Πενταδακτύλων. Τά παιδιά θά φωνάζουν «ζήτω...» και τό άθανато τραγούδι της Ελλάδας θ' άντηχει παντού «Χαίρε, ω χαίρε, ελευθερία...».

ΦΡ. Π. ΒΡΑΧΑΣ

Η ΞΕΝΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

Ἐπιστημονικά Συνέδρια στήν Ἀμερική.

Τὰ ἐτήσια συνέδρια τῆς Ἀμερικανικῆς Φιλολογικῆς Ἐταιρείας καὶ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀμερικῆς φέτος ἔγιναν στή μικρὴ πανεπιστημιακὴ πόλιν Princeton, N. J., κατὰ πρόσκληση τοῦ φημισμένου Princeton University, καὶ διάρκεισαν τρεῖς μέρες, 27-29 Δεκέμβριον 1951. Μαζρῶν ἀπὸ τὸ θόρυβον καὶ τῆς μεγάλῃ κνηση, τὸ Πρίνστον εἶν' ἕνα ἰδανικὸς τόπος μελέτης καὶ ἔρευνας. Φοιτητὲς καὶ καθηγητὲς εἶναι οἱ περισσότεροὶ τοῦ κάτοικοι, σχολικὰ κτίρια, βιβλιοθήκες, μουσεῖα, οἰκοτροφεῖα, γυμναστήρια, ἐργαστήρια, κ.δ. εἶναι τὰ περισσότερά του οἰκήματα. Μέσα στήν πνευματικὴ αὐτὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ Πρίνστον περισσότεροι ἀπὸ 300 φιλόλογοι καὶ ἀρχαιολόγοι συνεδρίασαν γιὰ τὶς τρέχουσες ἐργασίες τῶν Ὄργανώσεών τους καὶ ἔκαναν ἐπιστημονικὰ ἀνακοινώσεις καὶ συζητήσεις γιὰ γενικὰ καὶ εἰδικὰ θέματα τῆς κλασσικῆς φιλολογίας καὶ ἀρχαιολογίας.

Ἀπὸ τὶς 25 ἀνακοινώσεις στὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο τῆς Ἀμερικῆς ἀναφέρω: «Χιτιτιζὲς ἐπιδράσεις στὸν Ἐτρουσκικὸ πολιτισμὸ» τοῦ C. Hopkins, «Ἑλληνικὰ ἀγγεῖα στὸ Λὸς Ἀντζελες» τοῦ P. A. Clement, «Πρόσφατες ἀνασκαφὲς στή Σαμοθράκη» τοῦ K. Lehmann, «Τὸ τέμενος τῆς Νίκης τῆς Σαμοθράκης» τοῦ S. M. Shaw, «Πῆλινος ἀφιερωματικὸς τετραπόδισχος ἀπὸ τὴν Κόρινθο» τοῦ R. E. Carter, «Ἀθημοσίενα Ἑλληνικὰ χρυσὰ κοσμήματα» τοῦ D. M. Robinson, «Ἡ ἐργασία στήν Ἀθηναϊκὴ Ἀγορὰ κατὰ τὸ 1951» τοῦ H. A. Thompson, «Ὠδεῖον καὶ σκηνή» τοῦ O. Bronner, «Τὸ μεγάλο ἐλάφι: μιὰ Σομερικὴ θεότης καὶ οἱ συσχετισμοὶ του» τῆς Ida Bobula, «Ἡ χρονολογία τοῦ ναοῦ τοῦ Ποσειδῶνος στήν Παιστό» τῆς Carla Gottlieb. Δυὸ ἀνακοινώσεις ἀφοροῦσαν τὴν Κύπρον: τοῦ S. S. Weinberg «Κούριον: Παμπούλα: ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς τελευταίας περιόδου τοῦ χαλκοῦ», καὶ τοῦ H. M. Hoenigswald «Ἡ νότια Ἐτρουσκικὴ καὶ ἡ Κυπριακὴ γραφή».

Ἀπὸ τὶς 32 ἀνακοινώσεις στήν Ἀμερικανικὴ Φιλολογικὴ Ἐταιρεία ἀναφέρω: «Πίνδαρος, Σοφοκλῆς καὶ ὁ Τριᾶκονταετῆς πόλεμος» τοῦ N. O. Brown,

«Λογοπαίγνια μὲ κῶμα ὀνόματα σὲ στίχους τοῦ Πινδάρου» τοῦ H. N. Porter, «Οἱ ἀδιάφοροι στήν ἀρχαία καὶ νέα Στοά» τῆς Margaret E. Reeser, «Ὁ Ἡρόδοτος γιὰ τὶς αἰτίες τῶν Πελοποννησικῶν πολέμων» τοῦ H. R. Immerwahr, «Ἀθῆναι, Ἐλευσίς καὶ ὁ Ὀμηρικὸς ὕμνος στὴ Δήμητρα» τοῦ F. R. Walton, «Ὁ Ἀπολλώνιος ὡς ἀφηγητὴς στὰ Ἀργοναυτικά II, 1-136» τοῦ H. F. Fraenkel, «Ἡ θεαματικὴ σύνθεση στὸ Ὀμηρικὸ καὶ Νοτιοσλαβικὸ ἔπος» τοῦ A. B. Lord, «Ὁ ἦρωας Ἐχετλεύς» τοῦ M. H. Jameson, «Τὸ πρῶτο ποίημα τοῦ Κατούλλου» τοῦ F. O. Copley, καὶ τοῦ ὑποφαινόμενου «Ἀτομικοὶ λαϊκοὶ χαρακτῆρες στήν Ἑλληνικὴ τραγωδία». Οἱ καθηγητὲς C. Roebuck, G. M. A. Hanfmann, E. A. Havelock καὶ Rhys Carpenter παρουσίασαν εἰδικὰς ἐργασίες τῶν γύρω στὸ γενικὸ θέμα «Ὁ ρόλος τῆς Ἰωνίας στήν ἀνάπτυξη τοῦ κλασσικοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Πλατιά συζήτηση ἔγινε γύρω ἀπὸ τὸ θέμα «Προβλήματα τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν σήμερα». Στὶς κοινὲς συνεδριάσεις τοῦ Ἰνστιτούτου καὶ τῆς Ἐταιρείας ὁ Πρόεδρος τῆς Ἀμερικανικῆς Φιλολογικῆς Ἐταιρείας W. C. Greene μίλησε μὲ θέμα «Πλατωνισμὸς καὶ κριτικὸν του»—μιὰ σπουδαιότατη συμβολὴ στὶς πλατωνικὰς μελέτες—, καὶ ὁ Rhys Carpenter «Βιργίλιος καὶ Μένανδρος».

Μὲ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ συνεδρίου τῶν δυῶν Ἀμερικανικῶν πνευματικῶν ὀργανώσεων τὸ Πανεπιστήμιον Πρίνστον ὀργάνωσε δυὸ ἐκθέσεις: Μιὰ γιὰ τὸ θέατρο στήν ἀρχαία τέχνη, ὅπως παρουσιάζεται σὲ γλυπτὰ, ἀγγειογραφίαι, τετρακόττες, καὶ χάλκινα ἔργα. Ἰδιαίτερον γνῶρισμα στήν ἐκθεση αὕτη ἦταν πέντε προτομὲς τοῦ Μενάνδρου. Δεύτερη ἐκθεση ἦταν στήν πλουσιώτατη Βιβλιοθήκη Firestone τοῦ Πανεπιστημίου ἀπὸ τὶς περὶφημες συλλογὰς τῆς ἐπιπέδου τῶν κλασσικῶν σπουδῶν. Στὰ ἐκθέματα περιλαμβάνονταν ἐπιγραφὰς, νομίσματα, πάτυροι, χειρόγραφα ἀραβικὰ καὶ μεσαιωνικὰ, σπάνιες ἐκδόσεις βιβλίων, καὶ ἄλλα. Κ' οἱ δυὸ ἐκθέσεις, λαμπρὰ ὀργανωμέναι καὶ διευθετημέναι, ἦταν πολὺ διδαχτικὲς καὶ ἐνδιαφέρουσες.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΣΗΣ

ΚΥΠΡΙΑΚΟΙ ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ

'Ο άπρόκοπος.

Οί λαϊκές γυναικούλες συναντήθηκαν την Παρασκευή στη Δημοτική αγορά. Τό ίδιο ντύσιμο, τό ίδιο καλάθι, τιά ίδια λιτά φώνα, κι' ό πιτσιρικός στό άλλο χέρι, πού, όλα κι' όλα!, δέν ήταν καθόλου ό ίδιος.

'Ο ένας, σωστό άρνάκι, κρατιόταν από τό χέρι τής μαμάς, χωρίς ούτε δω ούτε κεί νά στρίψει, χωρίς περιέργειες, χωρίς έπιθυμίες, έστω και παράλογες, χωρίς παιδική ζοηρότητα. Κρατούσε άτονα μιά μπανάνα στό χέρι και στεκόταν.

'Ο άλλος...τί ήταν αυτός; Αυτός δέν κρατιόταν, τόν κρατούσε δυνατά ή μαμά από τό χέρι—είχε εκδηλώσει διαθέσεις χειραφετήσεως—γύριζε τό κεφάλι παντού, γεμάτος περιέργειες, γεμάτος έπιθυμίες, γεμάτος ζωηρόδα —ας τολμούσε νά χαλαρώση ή μαμά τό χέρι της κι' έβλεπες!—γεμάτος κίνηση.

Μιά στιγμή στάθηκε λίγο πιο πέρα ένα αυτοκίνητο γεμάτο πορτοκάλια, κι' έπειδή ή περιέργειά του ήταν μεγάλη, κι' έπειδή έννοιωσε πρós στιγμή τή λαβή τής μαμάς νά χαλαρώνη...χαράπ.. τό σκάει, κι' άν τόν δής τόν φίλο.

—'Εκαψέ με, κοιμέρα, έλεγε ή μαμά του στό φίλη της, ένώ συγχρόνως έδερνε τά ποδαράκια του είχαν τρέξει, ώσάν ό θεός νά τό κανε για νά στέκουν. 'Εμ πολλά άτακτος! Μάνα μου, ίντα προκομμένος πού ένι ό Γεώργιος σου! Γεώργιος ήταν τό άγοράκι, πού κρατούσε τή μαμά του από τό χέρι.

Τό φρόνιμο άγοράκι γέλασε για τό πάθημα του άτακτου, ένώ ή μαμά χαμογέλασε με ίκανοποίηση για τούς ελάιγους του άγοριού της.

—Πάτσους, κοιμέρα, πάτσους! 'Ετσι ήταν και τούτος, μά άδε! Πώς έν νά προκόψουν;

Η παιδαγωγική τών πάτσων τής κοιμέρας δέν ήταν νέα. νέα ήταν ή αντίληψη για τό περιεχόμενο τής προκοπής. Σωστός διθόραμβος τής αδράνειας και τής άβουλίας ήταν ή κοινότητα τών δυό μητέρων. 'Αδράνεια, άτολμία, έλλειψη πρωτοβουλίας, έθροωρήθηκε τό ιδανικό ψυχικό περιεχόμενο του παιδιού, πού προσρίζεται για τή ζωή, πού είναι όλο κίνηση πρωτοβουλία δράση. Οί δυό μητέρες δέν είχαν καμιά συνείδηση του δξύμωρου «Πώς από τήν αδράνεια και τήν άβουλία, τό παιδί

θά φτάση στη δράση;». 'Η κατάπνιξη όλων τών ψυχικών τάσεων του παιδιού, ή φύξη του παιδικού άτμου του με τήν παγομηχανή τών πάτσων, ή καταδίχη τής περιέργειας, τής βασικής πηγής κάθε δημιουργίας, έθροωρήθηκαν από τούς δυό πρώτους και σπουδαιότερους δασκάλους τών δυό παιδιών μεγάλες άρετές. 'Η μιά μάλιστα είχε φτάσει κι' όλες στό σχολό της. Είχε πνίξει στη ψυχή του παιδιού της τή χαρά, πού στροφέεται στην παιδική κίνηση, και θεμελιώνει τό ευτυχισμένο περιεχόμενο τής αντίδικης ζωής. 'Ηταν ήσυχη. Τό παιδί της ήταν προκομένο τήν κρατούσε δυνατά από τό χέρι. 'Η άλλη δέν είχε φτάσει ακόμα. 'Η ζωηρόδα του παιδιού της ήταν μεγάλη. Δέν κόβονταν εύκολα. 'Ο αντίποδας του «προκομμένου» έννοιωσε νά χρησιμοποιή τά ματάκια και τά ποδαράκια του. Δέν έδινε τό χεράκι στη μαμά. 'Επιανεόδητα λές τόθελε έλεύθερο, για νά τό συνηθίση από τώρα νά δινη γρόνθους στη ζωή. 'Η μαμά ήταν άήσυχη.

Δέ ξέρω, άν ή συνταγή τής μαμάς του προκομμένου θα πάση τόπο και στόν άπρόκοπο, κι' άν οι δόσεις του φαρμάκου θάνα τόσο δυνατές, πού νά τόν κάνουν νά κρατά δυνατά τό φουστάκι τής μαμάς. Ξέρω όμως, πώς γίνονται τόσες διαλέξεις για ζητήματα πολύ κατώτερα, και δημοσιούνται τόσες σήλες στις έφημερίδες, πού καλύτερα νά μη δημοσιούνται. Δέ θα μπορούσαν νά γίνουν κάποιες διαλέξεις και νά δημοσιούνται μερικές σήλες άπάνω στό ζήτημα τής ψυχικής διάπλασης τών παιδιών; 'Ισως νά μπορούσαν νά προειδοποιήσουν τήν ήσυχη μαμά του προκομμένου, πώς σύντομα θάταν άήσυχη, και τήν άήσυχη μαμά του ζωηρού, πώς σύντομα θα ήσυχάζε. Καί, τό σπουδαιότερο, ίσως θα γλύτωναν τό ζωηρό παιδάκι από τό νά γίνει προκομμένο.

ΧΡ. ΠΑΠΑΧΡΥΣΟΣ ΤΟΜΟΥ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Γιάννη 'Αναγνωστοπούλου: Θέμα και Παραλλαγές (Ποιήματα). Κύπρος 1951 σ. 75.

Πρέπει νά παραδεχτούμε πώς με κάποια δυσπιστία παίρνουμε οί πιο πολλοί στό χέρι μας μιά καινούρια ποιητική συλλογή. Φαίνεται πώς υπάρχει πολλή παρεξήγηση για τό νόημα και τήν άποσπλη τής ποιήσεως άνάμεσα σέ

πολλούς από τους σημερινούς ποιητές και ιδιαίτερος τους πιο νέους. "Αξιοί βέβαια κάθε συμπάθειας για την ευγενική τους απασχόληση, αλλά πρέπει να καταλάβουν πώς κάνουν και κάποιο κακό στην ίδια την ποίηση. Γιατί με το να μη μπορούν να προσφέρουν κάτι το βαθύτερο και γενικότερο στο αναγνωστικό κοινό δημιουργούν με κάποια περιφρόνηση σ' αυτό για την ποίηση. Είναι γεγονός πως πολλά από τα ποιήματα αυτά μας κάμνουν συχνά ν' αναρωτιόμαστε: «Μά καλά, τί μας ενδιαφέρουν εμάς τα ιδιαίτερα περιστατικά της ατομικής ζωής του καθενός;». Πνοή λίγη, βάθος καθόλου, θέματα τυπικά δὲν ἀποτελοῦν ποίηση, μ' ὅση εύκολία κ' ἂν μεταχειρίζεται ὁ «ποιητής» τὰ στιχογραφικά μέσα. Μιά ἀπόλυτα προσωπική συγκίνηση, πού κορυφώνεται σὲ κάποιες στιγμές, μιά φευγαλέα σκέψη, πού φαίνεται σάν πρωτότυπη, δὲν φτάνουν νὰ δώσουν τὸ οριζῶδες βάθος καὶ τὸ γενικότερο ἐνδιαφέρον πού γεννᾷ ἡ ἀληθινὴ ποίηση.

Ἐξανα τὸν πρόλογο αὐτὸ σάν μιά ἀπολογία στὸν ἐαυτὸ μου, γιατί ἔννοια-θα κάποια δυσφορία κάθε φορὰ πού εἶχα νὰ διαβάσω στίχους. Ἦταν λίγες οἱ περιπτώσεις—δὲ μιλῶ μονάχα γιὰ τοὺς Κυπρίους ποιητές—πὺ ἡ ποίηση μοῦ προκαλοῦσε πραγματικά ἐνδιαφέρον καὶ μ' ἔκανε ἀκόμη νὰ πιστεῖω πὺς ἡ ποίηση εἶναι μιά τέχνη, πού, ὅση κόπηση κ' ἂν περνᾷ, δὲν πρόκειται νὰ χαθῆ γιὰ τὸ σύγχρονον ἄνθρωπο. Φαίνεται πὺς εἶναι ἀκόμη βαθύτατη ἀνάγκη γιὰ τὸν ἄνθρωπο νὰ μετουσιώσῃ σὲ ποιητικὰ σχήματα τὸ ἄμορφο, τὸ ἀκαθόριστο καὶ ὅμως τόσο ζωντανὸ ἔκείνο ὕλικό, πού γεμίζει τίς ἀνεξιχνίαστες περιοχὲς τῆς ψυχῆς μας καὶ πού δὲ μπορούμε νὰ τίς ἐξερενήσουμε μὲ κανένα ἄλλο φῶς ἐξὸν ἂπ' ἐκεῖνο τοῦ μουσικοῦ λόγου. Ἡ ἀληθινὴ ποίηση μᾶς ἀγγίζει τόσο βαθειά, πού θαροῦμε πὺς κάποιες μυστικές ἀχτίδες φώτισαν τὰ ἐρέβη τῆς ψυχῆς μας.

...

Ἐξοταση καὶ δέος μπροστὰ στὸ μυστήριο τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς μας γεμίζει ἡ ποίηση τοῦ κ. Ἀναγνωστοπούλου. Κι' εἶναι αὐτὸ ἀρετὴ ἀπόδειξη πὺς ἀγγίξε τὰ ὅρια τῆς ἀληθινῆς ποιήσεως. Εἶναι μιά πολὺ φροντισμένη συλλογὴ ἀπὸ 50 συννέτα, μὲ τὴν κλασικὴ μορφή τοῦ συννέτου, καὶ σχεδὸν ὅλα σὲ ἐντεκασύλλαβους στίχους. Ἦταν κ' αὐ-

τὸ γιὰ μένα ἕνα ξάφνιασμα στὴν ἀρχή: Τόσα πολλὰ συννέτα καὶ γιὰ τέτοιου εἶδους ποίηση; Εἴμαστε συνηθισμένοι τὸ συννέτο νὰ τὸ θεωροῦμε κάτι σάν παιγγίδισμα τῆς Μούσας, θελκτικό, ἀληθινό, μὰ ὄχι πολὺ βαθύ, ἕνα περαστικό μεθύσι τῆς καρδιάς, μιά μελωδικὴ μὰ καὶ φευγαλέα δόνηση τῆς χορδῆς τῆς λύρας, ἕνα ἀνάλαφρο ἄρπισμα ἀπὸ κρινοδάκτυλα, πού ἀντηχεῖ γιὰ λίγο στὴ ψυχὴ μας καὶ σβήνεται σάν ἀπόκοσμο. Εἶναι τόση ἡ γοητεία τοῦ συννέτου, πού πολλοί—καὶ ἔξαιρουμένοι—ποιητές «κεκηλημένοι» ἂπ' αὐτήν, ὅπως θάλεγε ὁ Πλάτων, ἠθυσίαν στὴ μουσικὴ μορφὴ του κάθε ἄλλῃ ἀπάτηρη τῆς ποιήσεως.

Καὶ ὁ κ. Ἄν. φαίνεται νὰ εἶναι συνεπαρμένος ἀπὸ τὴ γοητεία τοῦ συννέτου. Εἶναι ὅμως φανερό πὺς τὸ προτιμᾷ, γιατί βρῶσαι πὺς μόνο μέσα στὴν περιεκτικὴ μορφὴ του μπορεῖ νὰ βρῆ τὴν ἔκφρασή του ὁ βαθὺς λυρισμός του. Καὶ τὸ κάνει ἀκόμη περικτικότερο ὁ κ. Ἄν., γιατί δὲν ἔχει προσθήκες, πού θάδιναν μιά λάμψη καὶ λειότητα στὴ μορφὴ, ἀλλὰ δὲ θὰ πρόσθεταν τίποτε στὴν οὐσία του. Κάθε στίχος, κάθε λέξη θάλεγα, στὰ συννέτα αὐτὰ παρέχουν μίαν ἀναγκαίαι λεπτομέρεια γιὰ τὴ συνολικὴ ἀντίληψη τοῦ θέματος. Δὲν ὑπάρχει—πὺς νὰ τὸ πῶς;—μιά μουσικὴ φλυαρία, ἡ ὁποία θὰ καταστάλαζε μόνο σὲ δύο—τρεις στίχους, τοὺς τελευταίους, καὶ θὰ ἔδενε σάν ἀπόσταγμα σὲ δύο—τρεις κόμπος τὴν ἔννοια τοῦ ποιήματος. Κάθε συννέτο τοῦ κ. Ἄν. εἶναι ἕνα ὄργανικό σύνολο, ὄχι ἐξ αἰτίας τῆς μορφῆς του, ἀλλ' ἐξ αἰτίας τοῦ πνεύματός του. Καὶ κάτι παρὰ πάνω ἀκόμη: "Ὅλα τὰ συννέτα τῆς συλλογῆς τοῦ κ. Ἄν. δένονται ἀνάμεσά τους μὲ τὸ θέμα σὲ τέτοιο βαθμό, πού θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὰ πῆ σάν ἐπὶ μέρους στροφές μᾶς μπαλάντας.

Ἐξοταση θὰ μπορούσαμε νὰ πῶμε καὶ τοῦ ποιητῆ μας τὴν κατάσταση, ὅταν κατέχεται ἀπὸ τὸν ἄγνωστο «δαίμονά» του, τὸν δαίμονα τῆς ποιήσεως.

Ἐρῆ στιγμή, πὺς λύνεις τὰ δεσμά τοῦ χρόνου ὀλόγυρά μου καὶ σωφηνά στο σάλεμά τους τὸ στερνό, μαρμαρωμένα τὰ δείχνεις ὅλα στὰ θεϊκά γκρεμά, τὸ ρέμα τὸρβωμένο κ' ὅτι ὀρμᾷ μὲ τὰ φερά ἀνοιγμένα ἢ διπλωμένα στὴν αἴθουσα κ' ὅσα εἶναι κρατημένα, θεῖα στιγμή, σὲ μικρὸ κλαδί χλωμᾷ,

(Ποιητικὴ κατάσταση, σελ. 12)

Τὸ τραγοῦδι εἶναι μιά ἐσώτερη ἀνάγκη γιὰ τὸν ποιητῆ. Εἶναι ἡ μοναδικὴ

λύτρωση της ψυχής του από την κατάσταση της «καταληψίας», στην όποια τον περιάγει ο άγνωστος δαίμονας, που η κατοχή του είναι τόσο παράδοξη: τυραγνική και δημιουργική μαζί. «Ψυχή μου λευτερώσου...» αναζητεί έναγώνια ο ποιητής και επικαλείται τη Μούσα για να κάνει το έργο του.

“Όπως κάθε τέχνη, που άντλεί μέσα από τὰ αιώνια, μὰ σκοτεινά βάθη της ψυχής μας, έτσι και η ποίηση του κ. Άν. είναι δύσκολη. Καλύτερα θάλεγα χροιάζεται «μήση», την προσπάθεια δηλ. της κατανόησης των συμβόλων, με τὰ όποια γίνεται η έπικοινωνία. Άκόμη και του ίδιου του ποιητή η άγώνια νά ένοιακώση με τὸ Λόγο τὰ μυστικά διανέματα της ψυχής του έχει κάτι τὸ τραγικό. Ο ίδιος ο ποιητής είναι ένα «τραγικό ήρωας», (ὁ ήρωας με τὴ σημασία που τὸν βρίσκουμε στην αρχαία τραγωδία), που αγωνίζεται νά νοιώσει τὸν εαυτό του. Πότε τὸν βρίσκει και πότε τὸν χάνει. Οί στιγμές της αναζητήσης του δέν είναι λιγώτερο φοβερές από κείνες της αναγνώρισής του. Αμφιβάλλει, αν πρέπει νά τὸν παραδεχτῆ ἢ νά τὸν ἀπαρνηθῆ. “Ετσι η ποίησή του παύει χαρακτηρισά βαθύτατα τραγικό. Αυτό τὸ δράμα τὸ έσωτερικό—κατὰ βάθος τὸ δράμα κάθε πνευματικού ανθρώπου μέσα στην εποχή μας—έχει κάτι τὸ συγκλονιστικό, τὸ τραγικά μεγαλειώδες :

Μὰ ἐγὼ δέν εἶμαι ὅ,τι ἔμαι, αὐτὸ τὸ ξέρω!
Αὐτὸ και μόνο ξέρω, μόνο αὐτὸ!

(Δαίμονι άγνώστου, σελ 11)

Άλλοῦ πάλι τὸ δράμα τῆς γνώσεως πύρρει καθολικώτερο χαρακτηρισά και μόνο τὸ λυρικό του ντύμα μετριάξει κάπως τὴ φρίκη του :

Μὰ στή νυχτιά που φύγει ξεγελάστρα,
ἡμεροπλάνητα ὅμως λάμνουμ' άστρα,
μὰς μουρμουρίζει ὁ “Αἰθρῆ: φέμα, φέμα
τάθερμου τοῦτο φῶς, ἡ ἀλήθεια εἶν' αἶμα,
μια ματωμένη ανατολή, μια δύση,
ρομφαία που τὴν καρδιά σας θά λοχίσει.

(Ρομφαία, σελ. 55)

Τὸ δράμα τῆς διχασμένης προσωπικότητας, τῆς πάλης ανάμεσα στο καθολικό και στο άτομικό “Εγὼ, ὁ παραδακμὸς ανάμεσα στην Άνάγκη και στον πόθο γι' Ἀπολύτρωση ἀπ' αὐτήν, ἡ ὀδύνη γιὰ κείνο που εἴμαστε και τὸ σκίσημα γιὰ κείνο που θά θέλαμε νά εἴμαστε, τὸ ἄπλομα τοῦ Πνεύματος, ὡστε ἄνθρωπος και κόσμος νά γίνουν ένα, ἡ ἀπογοήτευση πῶς δὲ χωράνε τ' ἀχώρητα

μέσα μας, ἡ ἀνάγκη τοῦ ἄπλου, που εἶναι τόσο ἐπιτακτική γιὰ τὸν πολύπλοκον ἄνθρωπο τῆς εποχῆς μας, εἶναι τὸ «Θέμα», που ξαναγυρίζει με τὶς διάφορες μορφές του, τὶς παραλλαγές του, σὲ ὅλα τὰ τραγούδια τῆς συλλογῆς.

Αὐτὴ ἡ έσωτερική ἀντινομία, τῆς ὀπίας λαμβάνει περιοδικά συνείδηση ὁ ποιητής, τὸ γινῶ σιγμῆς έσωτερικοῦ σπαραγμοῦ, που φτάνει κάποτε τὰ ὅρια τῆς ἀπογνώσεως :

Γωνίες κ' αἰχμῆς τρυπᾶν τὸν οὐρανὸ,
ὅσο κ' ἂν πλάιμα δὲ στήθῃ ὁ θόλος,
ὁ σαρκαστῆς με παραστῆσει ὀδός,
τῆς φωτίας βλέπω μόνο τὸν καπνὸ.

(Ναός, σελ. 36)

Ἄσάλευτ' ἡ μητέρα με κοιτάζει
και σὲ λίγο τὴν ὄψη της σκεπάζει

—Πὸ δυνατὴ εἶν' ἡ Μοῖρα ἀπ' τὴν εὐχή μου.
(Ραῦμ, σελ. 33)

Κι' εἶν' ἥλιος που νυχτώθηκε, θαρρῶ,
κι' αἶμα σταλάζει στο κορμὶ ἡ ψυχῆ μου.
Νυχτωμένος ἥλιος, μάτια γυρνῶ,
νάβρω δὲ μπορῶ τὴν ἀνατολή μου.

(Ἐπικύληση, σελ. 72)

Εἶναι ὅμως και στιγμῆς, που ἡ τυραγνική αὐτὴ ἀπελπισία ὑποχωρεῖ και τότε ἀκούεται ἕνας ἀναστεναγμὸς ἀνακουφίσεως και λουλουδιζει ἡ ἐλπίδα σὲ παρήγορες εἰκόνας. “Όμως αὐτὸ που λέμε Εὐτυχία δέν εἶναι ἄλλο παρὰ τὸ ἀπύχνημα τοῦ Πόνου. Ἡ σκληρὴ, στριγγιὰ κραιπή τοῦ ἀνθρώπου γίνεται τότε ἕνα τραγούδι τρυφεροῦ, σὰ χᾶδι πάνω σὲ πλωμένο μέτωπο :

Μὰ ὦ ! τί γλυκὰ τὸ φῶς και τὸ σκοτάδι
τάνιμαχα, ἔσιμξαν τὸ θεῖο μας ἔραδου,
Νίκη! Τὶ μερωμένη ἦταν κί' ἡ γῆ.

(Μετὰ τὴ δύση, σελ. 21)

Μὰ τώρα ὁ ταπεινὸς θάμνος μπροστά μου,
τὸ χορταράκι τὸ δειλὸ προσμένει
τὴν ἄγνη, κατανοητικὴ ματιά μου
ἀπ' τὴν καλύθα ὡς ἐγὼ τὴ ζεσταμένη.
Ἦρθες γλυκεῖα μεσημεριατικὴ ὥρα
που τὸ χρυσὸ τὸν ἥλιο ἐξοδοφόρα
μιάς ἀναστῆρας νυχτιάς ἡ ἄκρα ὀδύνη.

(Τρυφερότητα, σελ. 22)

Τὸ ἴδιο νοιώθει ὁ ποιητής, ὅταν μερώνη ἡ σκέψη και μαλακῶνη ἡ καρδιά μπροστά σις θεσπέσιες ὀπτασίες τοῦ Πνεύματος και με τὴ μετάληψή του ἀπὸ τὶς γόνιμες δυνάμεις, που ὁ ἄνθρωπος ἀπ' τὰ παλιὰ τὰ χρόνια ζήτησε νά ἐνοιακώση σὲ σύμβολα (Διόνυσος, Ἄπολλωνας κτλ.). Σ' αὐτὸ τὸ σημείο ὁ ποιητής μας εἶναι κ' αὐτὸς ἕνας «μνημένος» τοῦ ἱεροῦ θιάσου, που ἔχει σάν ἀρχιερέα και μύστη του τὸν μεγάλο Σικελιανό. Ἡ ἱερὴ πνοή του εἶναι φανερὸ πῶς ἄγγιξε βαθειά τὸν ποιητῆ

μας. Μόνο πού ὁ λόγος του ἀντί νά γίνῃ προφητικός καί διθυραμβικός, ὅπως ἐκείνου, γίνεται ἀποκαλυπτικός τοῦ ἴδιου τοῦ ποιητῆ καί ἐλεγειακός :

Τό κορμί μου εἶναι ξένο καί δικιά μου
δέν εἶναι πιά ἡ ἀνάσα τῆς ψυχῆς,
εἶμαι ἕνα μῆμα πού κλεισμένη ζεῖ
καί ζητᾷς μιάν ἀνάσταση βαθιά μου.

(Ὅρφικό, σελ. 74)

Ἡ Ζωή κι' οἱ Τάφοι μ' ἔχουν ἀναθρέψει
κι' ἀκέρια ἢ πλάση καί δέ νιώθω ὀρφάνια.
Μελῶδει στήν ἁρμονία τήν ὠκεάνια
πνεῦμα ἐλεητικό κάθε μου σκέψη.
Κι' ἡ μελωδία στοῦ Λόγου ἄν ἐσθαρρῆσαι,
μού τὸ διατάξεις σό, Κερδία Τιτάνια,
πού ὁ ρυθμός σου κι' ἡ ἁρμονία καί τὸ
(μέλος
τοῦ Ὑψίστου Λόγου ἀρχή, μεση καί τέλος.
(Μετάληψη, σελ. 15)

Δὲν εἶμαι σίγονρος, ἄν αὐτὸ εἶναι τὸ
τὸ «βαθύτερο νόημα» τῆς ποιήσεως τοῦ
κ. Ἀν.. Ἄλλ' αὐτὸ δὲ θάγε καί τὴν
σημασία γιὰ τὸν ἀναγνώστη τῆς. Τὸ
βέβαιο εἶναι πὼς ἔχει νόημα καί βάθος,
γιὰ νά μπορῇ νά προκαλῆ παρόμοιες
σκέψεις καί νά ὑποβάλλῃ ἀνάλογα συναι-
σθήματα. Εἶναι μιὰ ποίηση βαθύτατα
ἀνθρώπινη, μὲ πολλήν «ἀξιοπρέπεια»
δοσμένη. Εἶναι καί τοῦτο σημαντικό
χαρακτηριστικὸ τῆς. Τὸ ἔσωτερικὸ του
δρῶμα ὁ ποιητῆς τὸ ζῆ καί τὸ παρουσι-
άζει ἀξιοπρέπεια, ὅπως ταιριάζει στὸν
ἄνθρωπο σὰν ἦρωα τοῦ μεγάλου δράμα-
τος τῆς πνευματικῆς ζωῆς, καί καλλιτε-
χνικά, χωρὶς θεατρικὰ καμώματα, γιὰ νά
ἐκζητήσῃ τῶν οἴκτου τοῦ κοινού. Ἐπι-
βάλλει μόνο τὴν κατανόηση καί γεννᾷ
τὸ στοχασμό, πού ἄλλοτε τὸν κάνει
βαρὺ κι' ἄλλοτε ἀνάλαφρον ὁ λυρικός
λόγος.

Θ. Α. ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ

Σπυρ. Μ. Καλλιάρια: «Τὰ πρακτι-
κῶς σπουδαιότερα τῶν ἔζημάτων τῆς
Διδακτικῆς», σελ. 80. Ἔκδοση «Π. Δη-
μητράκου», Ἀθήνα 1950.

Εἶναι συμπληρωμένη ἐπανέκδοση
πραγματείας τοῦ ἴδιου συγγραφέα, πού
δημοσιεύτηκε στὰ Ἐκπαιδευτικά Χρονι-
κά καί κηλοφόρησε καί σ' ἰδιώτερο
τεῖχος. Μὲ τὴ νέα του μορφή τὸ ἔργο
ἐξετάζει τ' ἀκόλουθα ζητήματα:

Α' Ἡ μ ἐ θ ο δ ο ς τ ῆ ς δ ι -
δ α σ κ α λ ί α ς δ ι δ α κ τ ι κ ῆ ς
τ ι ν ο ς ἔ ν ο ς τ ῆ ς . Ἐλέγχον-
ται ἕνα-ἕνα τὰ στάδια τῆς διδασκα-
λίας κατὰ τὴν Ἑρβαρτιακὴ σχολή. Ἀ-
κολουθεῖ σύντομη ἐκθεση τῆς διδασκα-
λίας τοῦ Σάιμπνερ σχετικά μὲ τὶς βα-
θμίδες ἐργασίας, ἐξαιρεται ἡ σημασία

τῆς καί διευκρινίζεται ἡ διαφορὰ τῆς
ἀπ' τὴν πρώτην.

Μὲ τὸν ἔλεγχον τοῦ Ἑρβαρτου καί
τῆ διατύπωση καί ἐκτίμηση τῆς διδα-
σκαλίας τοῦ Σάιμπνερ βοήθη τὴν εὐ-
καιρία ὁ συγγραφέας νά ὑποδηλώσῃ τὶς
δικῆς του ἀπόψεις σχετικά μὲ τὰ στά-
δια πού πρόκειται ν' ἀκολουθήσῃ ἡ διδα-
σκαλία καί τὸν τρόπο πού πρόκειται νά γί-
νεται, γιὰ νά προωθῆ τὴν αὐτενέργεια
τοῦ μαθητοῦ. Συμπτύσει τὶς βαθμίδες
τοῦ Σάιμπνερ καί ὑποστηρίζει πὼς πρό-
κειται νά διακρίνωμε ὅσο γίνεται λιγώτερα
στάδια στὴ διδασκαλία. Γι' αὐτὸ λέγει
πὼς ὀρθότερα ἀπὸ τοὺς μαθητῆς του
δίδαξε ὁ Ἑρβατος, μὰ καί διάκρινε
λιγώτερα στάδια ἀπὸ αὐτοὺς. Γιὰ ν' ἀ-
παλλάξῃ δὲ τὸν Ἑρβαρτο ἀπὸ σφάλμα-
τα πού τὸν ἀποδίδουν ὅσοι τὸν γνώρισαν
ἀπὸ τῆ διδασκαλία τῶν μαθητῶν του
καὶ ὄχι αὐτοῦ τοῦ ἴδιου, παραθέτει συντο-
μώτατη περίληψη τῆς διδασκαλίας τοῦ
Ἑρβαρτου.

Εἶναι χορησιμώτατα τὰ ποίσηματα τοῦ
συγγραφέα καὶ οἱ ὑποδείξεις του γιὰ τὸν
τρόπον διδασκαλίας, μὰ εἶναι δυστυχῶς
ἀδύνατον νά παραθέσωμε ἐδῶ ἔστω καί
λίγα, παρ' ὅλη τὴ σκοπιμότητά των.
Λέγομε μονάχα πὼς εἶναι βασικά ἀντί-
θετα μὲ τὰ εἰδολογικὰ στάδια τῶν Ἑρ-
βαρτιακῶν, ὅτι ἀπομακρύνουν τὴν
παράδοση ἀπὸ τὸν τυπικὸ τρόπο, δημι-
ουργοῦν δὲ τὴν κατάλληλη ἀτμόσφαιρα
καί παρέχουν τὶς ἀναγκαῖες προϋποθέ-
σεις γιὰ καρποφόρα συνολικὴ ἐργασία,
μὲ προσπάθεια τῶν μαθητῶν ν' ἀνεύ-
ρουν (μὲ τὴ βοήθεια πάντοτε καί καθο-
δήγηση τοῦ διδάσκοντος) τὴν οὐσία τοῦ
προσφερομένου ὕλικου, ἀφοῦ προβλημα-
τιστοῦν πάνω σ' αὐτὸ. Δὲ μπορούμε ὅ-
μως νά μὴ σημειώσωμε, ὅτι ἰδιαίτερη
σημασία ἀποδίδεται στοῦ μ ε ρ ι κ ὄ,
στὸ ἕνα συγκεκριμένον παράδειγμα μπο-
ροῦμε, λέγει, νά φτάσωμε στοῦ γενικό,
στὸ νόμο, στὸν κανόνα κι' ἀπὸ μιὰ μο-
νάχα περίπτωση, χωρὶς σ ύ γ κ ρ ι σ η.
Τονίζει δ' ἐπαρκῶς καί τὴν ἀνάγκη τῆς
φροντίδας, πού πρόκειται νά καταβάλλε-
ται, γιὰ ν' ἀποφεύγεται ἀναρχία στὴ δι-
ανοητικὴ ἐργασία τῆς τάξεως.

Τὰ ποίσηματα τοῦ συγγραφέα γίνον-
ται πὺρ συγκεκριμένα μὲ τὴν ἀναγραφὴ
9 παραδειγμάτων ὑποδειγματικῆς διδα-
σκαλίας διαφόρων μαθημάτων σὲ τάξεις
τῆς στοιχειώδους καί μέσης Ἐκπαιδευ-
σεως.

Β'. Μειονεκτήματα τῆς
διὰ τοῦ προφορικοῦ λό-

γουν τοῦ διδασκάλου γινόμενης διδασκαλίας. Ἀποδεικνύει πῶς ἡ τέτοια διδασκαλία καταστρέφει τὴν αὐτενέργεια τοῦ μαθητοῦ, κάθε δυναμικότητος, ἀναφέρει τὰ εὐδαιμονικά ἀποτελέσματα τῆς ἀντίθετης διδασκαλίας, ὑποδεικνύει γενικά σὲ ποῖες περιπτώσεις ἐπιτρέπεται ἡ πρώτη καὶ ἀναγράφει παραδείγματα παρὰλληλα μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἀπόψεων του.

Γ'. Τὸ σχολεῖον τῆς σιωπῆς. Μὲ τὴν υἰοθέτηση τῶν ἀπόψεων ποὺ ὑποστηρίχτηκαν προηγουμένως φθάσαμε στὸ σχολεῖο τῆς σιωπῆς, ὅπου οἱ μαθητὲς σιωπερῶς αὐτενεργοῦν, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνει ὅτι ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἐπανάληψη τῶν γνωστῶν.

Δ'. Περὶ τῶν ἐπάνω ἀλήσεων καὶ τῶν διαγωνισμῶν. Καθορίζει τὴ φύση καὶ τὸ σκοπὸ, τὸν χρόνον, τὸν τρόπο καὶ τοὺς ὅρους ποὺ πρέπει νὰ λαμβάνονται ὑπ' ὄψη κατὰ τὴν ἐπανάληψη. Ἀποκρούει τὴν τυπικὴ ἐπανάληψη καὶ εἰσηγύεται πῶς πρέπει αὐτὴ νὰ γίνεται μὲ τὴν εὐκαιρία νέων προβλημάτων καὶ ἀπόψεων. Ἐποδεικνύεται ὅτι πρέπει οἱ μαθητὲς νὰ συνηθίσουν νὰ χρησιμοποιοῦν κατάλληλα τὰ ἐγχειριδιά των, ν' ἀσκηθοῦν στὴν ἀνέγερση προβλημάτων πάνω στὴν ὕλη τῶν βιβλίων καὶ στὴν ἐπέκτασή των μὲ δικὰ τους προβλήματα.

Τὸ ἴδιο ἐξετάζεται καὶ ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ γίνεται ἡ ἐξέταση, καὶ ἀποκρούεται ἡ ἐξέταση μὲ ἐρωτήσεις.

Παραθέτει δὲ καὶ ἐδῶ παραδείγματα ζητημάτων ποὺ μῆκαν σ' ἐπανάληψεις ἢ διαγωνισμοὺς σὲ διάφορα μαθήματα.

Ε'. Περὶ τῶν κατ' οἶκον ἐργασιῶν τῶν μαθητῶν. Στὸ τελευταῖο αὐτὸ κεφάλαιο ἐξετάζονται ζητήματα ὅπως: ἡ σκοπιμότητα τῆς κατ' οἶκον ἐργασίας, οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀποτελεσματικότητά της ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ τῆς—τὴν ἀνάπτυξη «αὐτονόμου ἠθικῆς προσωπικότητος», οἱ ὅροι, τὸ ποσὸν τοῦ χρόνου, τὰ εἶδη καὶ ὁ ἔλεγχος τῆς, ὡς ὅπου ἐπιτευχθῆ ὁ ἰδεώδης στόχος, νὰ ἐπιδίδεται δηλ. ὁ μαθητὴς χωρὶς ὑποδείξεις σὲ κάθε εἶδους κατ' οἶκον ἐργασία.

Κάθε ἐκπαιδευτικὸς, δημοδιδάσκαλος ἢ καθηγητὴς, θὰ εὕρῃ τὸ βιβλίον αὐτὸ χρήσιμον. Στρεφίζεται στὶς σύγχρονες κατευθύνσεις τῆς διδασκαλίας, ποὺ σκοπὸν ἔχουν τὴν ὑπόδειξη ἐμῶν γ' ἀνάπτυξη τῆς αὐτενέργειας τοῦ μαθητοῦ.

Εἶναι γραμμένον ἀπὸ εἰδικὸν ἀνώτατον Ἐκπαιδευτικόν, καὶ εἶναι ἀπόρροια πείρας ὅχι μόνον ἀπὸ θεωρητικὴ μελέτη ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πρακτικὴ διδασκαλία. Γι' αὐτὸ πολλὰ εἶναι τὰ πορίσματα ποὺ εἶναι γνωστὰ στὸν ἀναγνώστη, ποὺ τυχαίνει νὰ ἔχῃ ὁ ἴδιος διδασκαλικὴ πείρα. Εἶναι ὅμως σκόπιμος ἡ ἐκδόσή του, γιατί ἡ ἀρχὴ τοῦ σχολείου ἐργασίας ἔχει ἀνάγκη σαφοῦς καθορισμοῦ καὶ οὐσιαστικῆς πρακτικῆς ἐφαρμογῆς.

Κ. ΧΑΤΖΙΣΤΕΦΑΝΟΥ

Μαν. Γιαλουράκη: Δρόμοι τοῦ Νότου. Ταξιδιωτικὸ τῆς Ἄνω Αἰγύπτου. Σχέδια Δημ. Λίτσα. Ἀλεξάνδρεια 1950, σ. 46.

Ὁ κ. Μαν. Γιαλουράκης κάνει τὸ ταξίδι του πρὸς τὴ Νότια Αἰγύπτου ὄπλισμένος μὲ πλούσια γνώση ἱστορικῆ καὶ ἀνεπτυγμένον αἰσθητικὸ καὶ πνευματικὸ κόσμον. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ ταξίδι του εἶναι περισσότερο στὴν περιοχή τῆς σκέψης καὶ τῆς τέχνης ταξίδι παρὰ σ' ἓνα δοσιμένο περιβάλλον. Ὅχι πῶς λείπει ἡ φυσικὴ καὶ τοπικὴ περιγραφή: ὅμως αὐτὴ εἶναι ὑποτονισμένη. Κυρίως ὑπογραμμίζεται ἡ ἱστορικὴ μορφή τῆς Αἰγύπτου, ὁ μελαγχολικὸς στοχασμὸς ποὺ αὐτόματα γεννιέται ἀπὸ τὴν ἐνατένισή της, ἡ γοητεία τῶν καλλιτεχνικῶν τῆς ἐπιτευγμάτων. Καὶ τὰ τρία αὐτὰ σφριχτοδενονται ἀξεχώριστα καὶ ἀναπηδοῦν ἐνωμένα μέσ' ἀπὸ τὴ λιτὴ, ἀδρὴ ἀφήγησιν, ποὺ καὶ ὅταν ἀκόμη εἶναι ἐλλειπτική, ὑποβάλλει καταστάσεις καὶ συναισθήματα καὶ στοχασμοὺς. Δὲ βλέπουμε ἐδῶ τὸ πρόσωπον τῆς Αἰγύπτου ὅσο τὴν ψυχὴ της.—τὸ μεγάλο της θούλο ποὺ δὲν παύει νὰ εἶναι πραγματικότητα, ὀδυνηρὴ καὶ διδασκαλικὴ μαζί, τὰ μεγάλα, στερεὰ καὶ αἰώνια βήματά της ποὺ εἶναι καὶ λόγος καὶ διδασκαλία. Ὁ μῦθος τῶν ἀνθρώπων γίνεται ἐπιταγὴ τῆς Ἱστορίας, νημεσιὸ ἐπιβλητικὸ ποὺ ὅσο καὶ ἂν τρυπάει ὁ Χρόνος, μένει ἐκεῖ γιὰ νὰ σημαδεύει μὲ τὸ δικό του τρόπο τὴν αἰωνιότητα καὶ τὴν ἀφθαρσία τῆς ζωῆς. Γι' αὐτὸ καὶ ὅπου ὑπεισοχρεῖται ὁ σύγχρονος κόσμος, εἶναι γιὰ νὰ ὑποδηλώσει πῶς καθαρά τὴ συνέχεια τῆς ζωῆς, νὰ τονίσει πῶς δυνατὰ τὸ αἶτημα τῆς προβολῆς τοῦ Σήμερα μέσα στὸ πλάισιον τοῦ Χτές. Διδαχὴ δὲ γίνεται ἐπιτήρησις, ὅμως τὸ μάθημα βγαίνει μόνον του,— ποὺ γι' αὐτὸ εἶναι καὶ τόσο ὑποβλητικόν.

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΟΥΣΗΣ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Στις 29 Δεκεμβρίου συγκροτήθηκε στη «Σεβέροτο Βιβλιοθήκη» η Γενική Συνέλευση της Έταιρείας Κυπριακών Σπουδών. Κατ' αὐτὴν ὁ Πρόεδρος κ. Κ. Σπυριδάκης ἐλογοδότησεν ἐπὶ τῶν πεπραγμένων καὶ ὁ ταμίης κ. Ν. Κληρίδης ἐξέθεσε τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τοῦ Ἰδρύματος.

—Τὴν ἐπομένην ἔγινε, στὴν ἴδιαν αἴθουσα, ἡ Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου. Μετὰ τὴ λογοδοσίαν τοῦ Προέδρου κ. Κ. Σπυριδάκι καὶ τὴν οἰκονομικὴν ἐκθέσιν τῆς ταμίου κ. Κ. Καραγιώργη ὑπεβλήθησαν ἀπὸ τὰ μέλη διάφορες εἰσηγήσεις, μεταξύ τῶν ὁποίων ἡ κριτικὴ ἐκδοσις τῶν ποιημάτων τῶν Κυπρίων διαλεκτικῶν Β. Μιχαηλίδη καὶ Δ. Λιπέρτη κ' ἡ καταδολὴ ἐνεργειῶν γιὰ τὴν ἰδρύσιν Δημοτικοῦ Θεάτρου. Ἡ Γενικὴ Συνέλευσις ἐνέκρινε τὶς γενόμενες εἰσηγήσεις.

—Στὸ μουσικοφιλολογικὸν τείος τοῦ Λυκείου Ἑλληνίδων Ἀμμοχώστου τῆς 27ης Δεκεμβρίου ἡ διευθύντρια τῶν Ὡδείου Κύπρου κ. Λουλοῦ Σιμεωνίδου—Στελλὰ κ' ἡ καλλιτέχνης κ. Λυσιμάχη Ἀναστασιάδου ἐτραγουδοῦσε χαρακτηριστικὰ νεοελληνικὰ συνθέσεις.

—Στις 11 Ἰανουαρίου ὁ κ. Α. Κύρρης μίλησεν στὴ σειρά τῶν διαλέξεων τοῦ Περιοδικοῦ Ὁμίλου Λάρνακος με θέμα «Οἱ σκέψεις μας, ἐμεῖς καὶ οἱ ἄλλοι».

—Υπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου μίλησεν, στὶς 17 Ἰανουαρίου, στὴ μεγάλη αἴθουσα τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου, ὁ καθηγητὴς κ. Σωτ. Ἀγαπητίδης με θέμα «Αἱ ἐξελίξεις τῆς Ἑλληνικῆς θιομηχανίας».

—Στις 21 Ἰανουαρίου ἡ Πνευματικὴ Ἀδελφότης ὄργωνισε μουσικοφιλολογικὸν τείος, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ κ. Ν. Ἰακωβίδης μίλησεν με θέμα «Ἡ θέσις τῆς Ἑλληνίδος γυναικὸς ἐν τῷ οἴκῳ ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς περιόδου μέχρι τῶν Χριστιανικῶν χρόνων», καὶ ὁ δ. Μόνα Πετρίδου ἐξετέλεσε μουσικὸν πρόγραμμα.

—Τὸ «Κυπριακὸ Θεᾶτρο» ἀνέθεσε με πολλὰν ἐπιτυχίαν στὸ «Ρόγιαλ» τὴν κωμῶδιαν τοῦ Ἀποστολίδη «Ὁ Κύριος τῆς Κυρίας Προέδρου».

—Στὸ Βόλο ἀρχισε ἀπὸ τὸν περασμένον μῆνα ἡ ἐκδοσις τοῦ νέου φιλολογικοῦ περιοδικοῦ «Ἐποχὴ».

—Κυκλοφόρησε τὸ 18ον τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ «Μῆνυμα», ἐκφραστικοῦ ὄργανου τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ταγκανίκας, με ὕλην ἐκλεκτὴν καὶ ἐνδιαφέρουσαν.

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Π. Δικαίου, Ἐφόρου Κυπριακοῦ Μουσείου. Ὁδηγὸς Κυπριακοῦ Μουσείου. Ἐκδοσις Τμήματος Ἀρχαιοτήτων τῆς Κυβερνήσεως Κύπρου. Λευκοσίαν, 1951.

Ι. Θ. Κακρυδιῆ, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης: Ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ Κωμῶδιαν καὶ οἱ Νεφέλες τοῦ Ἀριστοφάνη. «Ὁργανισμὸς Ἐθνικοῦ Θεάτρου». Ἀθήναι, 1951.

Ι. Θ. Κακρυδιῆ: Ἡ γυναίκα τοῦ Κανδαύλη. Μιὰ ἀγνωστὴ τραγωδία. Ἀνάτυ-

πον ἀπὸ τὰ «Ἑλληνικά» τομ. ΧΙΙ. Θεσσαλονίκη, 1951.

Ἄρ. Α. Ἀσπιώτη, ψυχιάτρου: Ὁ ἐμφθὸς καὶ ἡ οἰκογένεια. Μελέται τοῦ «Ἰνστιτούτου Ἱατρικῆς ψυχολογίας καὶ ψυχικῆς ὑγιεινῆς». Ἀθήναι, 1952.

Κωστὴ Μελισσακροπούλου: Ὁ Κομήτης. Θεᾶτρο ἰδεῶν. Πρῶτο βραβεῖο Καλοκαίρινεῖου διαγωνισμοῦ Παρνασσοῦ 1949-1950. Ἀθήναι, 1952.

Ὁρβρου Ἄττικου: Ἡ Κυπριακὴ Ραψωδία. Ποίημα. Λευκοσίαν—Κύπρος.

Κώστα Μενιτάρη: Ὑπὲρ ἐλευθερίας. Φιλοσοφικὴ μελέτη. Λεμεσός, 1952.

Ἄννας Φ. Παναγιωτοπούλου: Δέσποτ' Χαρίσι. Μυθιστόρημα. Ἀθήναι, 1951.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Μιχ. Παρίδην, Λάρνακα: Δὲν προφτάσαμε νὰ κάμουμε τὴν διόρθωσιν, γιὰ-τί εἶχε τυπωθῆ. Τὸ «Λυχνάρι μας» καλὸ θὰ δημοσιευθῆ.—**Ρ. Χριστοφίδην,** Λεμεσόν: Στενά ὑποκειμενικά τὰ νέα τραγουδιὰ σας.—**Μιχ. Ἰακ. Μιχαηλίδην,** Μόρφου: Βάλαμε τὴν ἀφιέρωσιν. Ξαναστείλαμε τὸ τεῦχος.—**Π. Χρυσίδην,** Λεμεσόν: Πολὺ ὑποκειμενικὸ «Παρηγοριὰ γλυκειά».—**Σ. Κ. Ἐλληνάην,** Λεμεσόν: Καὶ τὰ δικά σας ποιήματα ἔχουν τὸ ἴδιο μειονέκτημα.—**Α. Σ. Ἰακωβίδην,** Λευκοσίαν: Δὲν εἶναι ὁμαλὴ ἡ στιχογραφία τοῦ ποιήματός σας «Κρυφὴ ἐλπίδα», κ' ἡ ἀνάπτυξίς του δὲν ἔχει τὴν ἀπαιτούμενη ἐξάρσιν. Καὶ τὰ ἄλλα ποῦ μᾶς στεῖλατε ὑπεροπὴν ἀπὸ ἀπόψεως καθολικότητος καὶ θαυτηρῶν συμβολισμοῦ.—**Ν. Δομεττάκην,** Λεμεσόν: Ὁ λυρικός σας μονόλογος, παρὰ τὴ συγκίνησιν ποῦ χαρακτηρίζεται τὸ θέμα, ἔχει κάποια μονοτονία κ' ἀκαταστάλακτη ποιότητα μόρφης.—**Δ. Θεοδοσίου,** Περιστερῶνα: Διαβάστε ὅσα γράφομα στὸ τεῦχος Σεπτεμβρίου.—Ὀκτώβριον στὸ ἄρθρο «ποιητικὰ μέσα καὶ σκοποὶ» (σελ. 263). Τὰ ποιήματά σας ἀποδίδουν ἀκόμη τὰ ἐξωτερικὰ μόνον στοιχεῖα τοῦ ποιητικοῦ λόγου. Χρειαζέται περισσότερο θάθος καὶ αἴσθησι. Τὸ «Τραγοῦδι τῆς ὀρφάνειας» ἀπηεῖ Κρυστάλλην, τὸ δὲ «Τοῦς πεθαμένους...» θυμίζει Μαβίλην. Δὲν ἀφομοιώσατε ἀκόμη τὶς ἐπιδράσεις σας.—**Θ. Εὐθύμιου,** Κονιά: Ἐχετε στιχογραφικὴν εὐχέρειαν, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον τῶν τραγουδιῶν σας δὲν ξεφεύγει ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς συνηθούς αἰσθηματολογίας, καὶ εἶναι πολὺ ὑποκειμενικὰ. Σ' αὐς ἐνεγράψαμε.—**Κ. Λουλουδίου,** Ἐλεδιώ: Τὸ «Ματαιότητα» ἔχει κάποια φραστικὴ χαλαρότητα.—**Δ. Σέβωλον,** Λευκοσίαν: Τὸ θέμα τοῦ τραγουδιοῦ σας «Ἄλοι στὶς ὑποσχέσεις» δὲ μετουσιώνεται σὲ λυρική σκέψιν κ' ἐκφράσιν. Ὁ «Πλάτανος» εἶναι πρωτόλειον. Στὰ «Κρυφὰ τοῦ θανάτου» ἔχει κάποιαν τραχύτητα ἀκόμη ὁ στίχος σας.—**Π. Παναγιίδην,** Ἄρρος: Τὸ «Ἐνας τρελλὸς μονόλογος» καλὸ θὰ δημοσιευθῆ. Τὰ ἄλλα ἔχουν μέσα τοὺς κάποια ρητορεία.—**Τάκην,** Σγούρον, Λευκοσίαν: Γνωρίζατέ μας τὸ πραγματικὸν σας ὄνομα. Τὸ ποιητικὸν σας εἶναι καλὸ.